

## סוגית שיעורי התקיעות

(דף ל"ג :)

### ה ת ו כ ן

#### פרק ראשון : היחס בין שיעורי התקיעה והתרועה והקשר בין שיעור התרועה לבין מהותה

- 253 א. המחלוקת היסודית בענין שיעורי התקיעה והתרועה: יחס קבוע או אורך קבוע?  
255 ב. מהלך הסוגיה לשיטת הראב"ד והרשב"א. ביאור קטע קשה בדברי הרשב"א.  
ג. פסקה תמוזה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם. שיטתו המיוחדת של הראב"ד  
260 בענין הקשר בין מהות התרועה ושיעורה.  
262 ד. טעם תפיסתו המיוחדת של הראב"ד. פירוש יוצא דופן לשיטת הראב"ד.  
265 ה. סיכום המחלוקות. אורך התקיעה בתשר"ת. תלות אורך התקיעה במעשה התוקע.  
ו. האם דרוש שויון בפועל של שיעורי התקיעה והתרועה? שיעורי תשר"ת  
268 לשיטת הראב"ד.

#### פרק שני : שיטות הריב"א והרמב"ם

- 271 ז. שיטת הריב"א והריב"ם בפירוש המושג 'יבבות'  
ח. יחס התקיעה והתרועה לשיטת הרמב"ם. שתי דרכים להבנת פסק הרמב"ם  
274 בשיעור התרועה.  
277 ט. תפיסה חדשה בשיטת הרמב"ם בשיעור התקיעה

#### פרק שלישי : בעית שיעור השבר. שיעורי התקיעות בשלחן ערוך ובפסקי האחרונים.

- 280 י. בעית שיעור השבר  
287 יא. פסק הש"ע בענין שיעורי התקיעות  
292 יב. פסק הרמ"א  
295 יג. הכרעות האחרונים להלכה

#### פרק רביעי : שאלת איכות קול השבר

- 303 יד. שיטת הרמב"ן בשיעור השבר ומחלוקת הראשונים באיכותו  
305 טו. השבר — קול שבור? הערות בענין איכות התרועה והתקיעה.  
312 טז. שיטתו המיוחדת של בעל העיטור. שאלת החשבת הרווחים לענין אורך התקיעה.

# סוגית שיעורי התקיעות

## פרק ראשון

### היחס בין שיעורי התקיעה והתרועה והקשר בין שיעור התרועה לבין מהותה

א. המחלוקת היסודית בענין שיעורי התקיעה והתרועה: יחס קבוע או אורך קבוע?

שנינו (ל"ג ע"ב): "שיעור תקיעה כשלש תרועות. שיעור תרועה כשלש יבבות".

הגמרא (שם) מקשה על שני חלקיה של פסקת-משנה זו מברייתא האומרת: "שיעור תקיעה כתרועה. שיעור תרועה כשלשה שברים". את הסתירה הראשונה, בענין שיעור התקיעה, מתרץ אב"י: "תנא דידן קא חשיב תקיעה דכולהו בבי ותרועות דכולהו בבי תנא ברא קא חשיב חד בבא ותו לא". ועל הסתירה השניה, בענין שיעור התרועה, הוא אומר: "בהא ודאי פליגי... מר סבר גנוחי גנח ומ"ס ילולי יליל".

להלכה יש מחלוקת גדולה בין הראשונים בענין שיעור התקיעה והיחס בינו לבין שיעור התרועה. המחלוקת מתרכזת סביב תירוצו של אב"י לקושיה הראשונה. בשתי נקודות נחלקו כאן הראשונים: א. מה פירוש התירוץ הזה. ב. האם הוא נשאר בתקפו גם למסקנה.

באשר לשאלה הראשונה — רוב הראשונים ככולם מבינים את תירוצו של אב"י כך: המש' והברייתא אומרות דבר אחד, והוא ששיעור תקיעה אחת הריהו כשיעור תרועה אחת. בלשון הברייתא הדבר ברור; ולשון המש' "שיעור תקיעה כשלש תרועות" פירושה: שיעור תקיעה הוא כשיעור כל אחת משלש התרועות, או: שיעור שלש התקיעות הראשונות של שלש הבבות הוא כשיעור שלש התרועות (וה"ה כמובן לשלש התקיעות האחרונות כי התקיעות שוות הן)<sup>1</sup>. היחיד בין הראשונים החולק על פירוש זה לתירוצו של אב"י הוא הרמב"ם. בשיטתו נעסק אי"ה להלן (פסקה ח').

(1) אין כמובן כל הבדל עקרוני בין שתי אפשרויות אלה להבנת לשון המש'. ר"ח, רש"י, הריטב"א והר"ן פירשו באופן השני, דהיינו: שיעור שלש תקיעות כשלש תרועות. ר"ח ורש"י גרסו בגמ': "תנא דידן קא חשיב דכולהו בבי ותנא ברא קא חשיב דחדא בבא", והריטב"א והר"ן גרסו: "תנא דידן קא חשיב תקיעות דכולהו בבי כתרועות דכולהו בבי ותנא ברא קא חשיב חד בבא". וזהו גם גירסת הר"ף (וכ"ה בכ"י של הגמ' המובאים ב"דקדוקי סופרים"). גם גירסת הדפוסים "תנא דידן קא חשיב תקיעה דכולהו בבי ותרועות דכולהו בבי" מתפרשת יפה כר"ת וסיעתו, ונקטו לשון 'תקיעה' ביחיד, וכך היא לשון המש', לומר שהכוונה לתקיעה אחת מכל בבא, ושיעור שלש תקיעות כשיעור שלש תרועות, להוציא מפירוש הרמב"ם — להלן פסקה ה' — לפיו ישוה התקיעות ביחד שיעורן כשלש תרועות. וכ"כ הרש"ש.

והרמב"ן כתב בדרשה (עמ' ל"ד): "ושיעור תקיעה כשיעור השלש תרועות קתני והזכירן בשמן דשלש הן ולפרש דכולן שוות". ומשמע שהוא מפרש באופן הראשון הנזכר בפנים, כי

באשר לשאלה השניה — יש כאן שתי שיטות יסודיות. להבנתן יש להקדים שכל הראשונים הנזכרים בהמשך פסקה זו סוברים ש"יבבות" האמורות במש' הן — כפירש"י שם — הקולות הקצרים של התרועה הנקראים "כחות" או "טרימוטין"<sup>3</sup>, והמשנה אומרת איפוא ששיעור תרועה הוא שלושה כחות<sup>4</sup>. ראשונים אלה סוברים גם שהשבר הוא קול ארוך מיבבה. שתי השיטות הן:

א. שיטת התוס'<sup>4</sup>, הרא"ש, הרמב"ן והריטב"א — והר"ן מביאה בשם הגאונים — היא שתירוצו של אב"י על הקושיה הראשונה נשאר בתקפו גם למסקנה. תירוץ זה קובע שלדברי הכל התקיעה והתרועה האמורות בתורה שיעורן שווה. ולכן: להנא דמתני' לפי התרועה של חורה היא שלש יבבות (כחות) — שיעור תקיעה הוא כשלש יבבות; להנא דברייתא לפי התרועה היא שלושה שברים — שיעור תקיעה הוא כשלשה שברים; ולאפשרות שתושש לה ר' אבהו שתרועה היא שלשה שברים ושלש יבבות — שיעור תקיעה הוא כג' שברים וג' יבבות. על העקרון הזה שהתקיעה והתרועה שיעורן שווה אומר הרמב"ן (בדרשה עמ' ל"ח) "ש"מ דהכי גמירי הלכה"<sup>5</sup>. והר"ן כתב: "דהכי קים להו

לפירוש ר"ח וסיעתו לפי המש' אומרת ששיעור שלש תקיעות ביהוה הוא כשלש התרועות — א"א לדעת מכאן שכולן שוות, אבל אם הפירוש הוא ששיעור תקיעה אחת הוא כשיעור כל אחת משלש התרועות ודאי שומע אני שכולן שוות. והרשב"א כתב בפירושו: "כלומר שיעור תקיעה כדי שיעור כל אחת מן השלש תרועות" (מ"ש הרמב"ן "והזכירן בשמן דשלש הן ולפרש דכולן שוות" ר"ל: המש' נקטה "כשלש תרועות" ולא "כתרועה" בגלל שתי סבות: א. כי השם הרגיל בפי התנאים לתרועת ר"ה הוא "שלש תרועות" [הש' ל"ד]. "ושלש תרועות נאמרו ברי"ה"]. ב. ללמדנו שכולן שוות).

[בספר יום תרועה (ל"ג: ד"ה מתני') פירש מדעתו שהמש' הזכירה את שלש התרועות לומר שכולן מדאורייתא, להוציא מהדעות האחרות שבגמ', וזה יכול להיות גם לפי האופן השני שבפנים, אך מ"מ נראה שהרמב"ן לא התכוון לזה, אלא לשוין ארכן. ובפני יהושע (ל"ג: ד"ה בגמרא) תירץ באופן אחר את השאלה מדוע הזכירה המש' את שלש התרועות, ע"ש, ודבריו דחוקים מאד, כי המש' מדברת על תשע תקיעות הנעשות מודאי, ואפילו לשיטת רה"ג הלשון "שיעור תקיעה כשלש תרועות שיעור תרועה כשלש יבבות" משמעה שכל אחת משלש התרועות היא שלש יבבות].

גירסת הרמב"ן והרשב"א בגמ' היא כגירסת הרי"ף (ע' דרשת הרמב"ן שם הערת המו"ל 9), והם מבינים שהלשון "תקיעות דכולהו בני כתרועות דכולהו בני" פירושה: כל אחת מהתקיעות היא ככל אחת מהתרועות (נראה שזוהי כוונת הרשב"א באמרו: "פי' דתנא דמתני' ה"ק שיעור התקיעות [ר"ל: כל אחת מהתקיעות, כמו שמבאר הרשב"א מיד] כשיעור הג' תרועות כלומר שיעור תקיעה כדי שיעור כל אחת מן השלש תרועות"). וכך יש להבין לשיטתם את גירסתנו "תקיעה דכולהו בני" וכו', כלומר תקיעה אחת מבכא כלשהי הריהי כאחת התרועות. להדגיש שאין הכוונה ששתי תקיעות הן כתרועה אחת כמו שהוא לפירוש הרמב"ם הנ"ל.

ומדברי הרמב"ן בחידושו נראה שהבין גם את דברי ר"ח ורש"י כפירוש, והיינו שגם הם מבינים במש' ששיעור תקיעה אחת היא כשיעור כל אחת משלש התרועות, וכונתם לפרש את הגמ' כך: שיעור כל אחת משלש התקיעות כשיעור כ"א משלש התרועות (נראה שצריך להגיה בלשון הרמב"ן: "ומתני' ה"ק שיעור התקיעה כג' תרועות כלומר כשיעור כל אחת מן הג' תרועות", הש' לשון הדרשה הנ"ל).

- (2) על מקור שם זה ע' להלן פסקה ז'.
- (3) מבין הראשונים הנזכרים בהמשך הפסקה הרמב"ן הוא היחיד שדבר זה אינו מפורש בדבריו, אך מ"מ הוא מוכח מדבריו בבירור כדלהלן פסקה י"ד הערה 2.
- (4) נראה שזוהי גם שיטת רש"י, ע' להלן פסקה ב' הערה 7, וכך הבינו היום תרועה והשפת אמת (ל"ג: ד"ה בא"ד וריב"א).
- (5) הש' עירובין ד'. "ארחב"א אמר רב שיעורין הציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני". וע' בשפת אמת ל"ג: ד"ה במשנה מה שהעיר על הפני יהושע ל"ג: ד"ה ע"ב.

דשיעור תקיעה כתרועה וקרא נמי אקשיגהו דכתיב והעברת דהיינו פשוטה כדלקמן וסמך לה שופר תרועה".

ג. שיטת הראב"ד (בדרשתו עמ' מ"ו) והרשב"א: אביי ניסה בתחילה ליישב את הסתירה בין המש' והברייתא ע"י דחיקת לשון המש' והשוואת מובנה לזה של הברייתא כנ"ל. אך אחרי שהוא מגיע למסקנה שיש מחלוקת בין המש' והברייתא במהות התרועה האמורה בתורה — שוב אין הוא זקוק לתירוץ הראשון המוציא את לשון המש' מפשוטה, אלא ההסבר הוא ששני ההבדלים בין המש' והברייתא תלויים במחלוקת במהות התרועה. וכך הוא הענין: שיעור התקיעה הוא קבוע והכל מודים בו, ואין שום קשר מהותי בינו לבין שיעור התרועה. שיעור התקיעה הוא לדברי הכל כדי תשעה כחות, אלא שאת הפמן לשיעור זה נותן כל תנא לפי שיטתו בתרועה. בכדי לחבין זאת יש להקדים ולומר שהראב"ד והרשב"א סוברים ששיעור שבר אחד הוא כשלושה כחות (על הדעות האחרות בענין זה ע' להלן פסקה י'). ועתה: תנא דמתני', הסובר שהתרועה היא שלושה כחות, אומר ששיעור תקיעה הוא כשלש תרועות, דהיינו כתשעה כחות, ואילו תנא דברייתא, הסובר שהתרועה של תורה היא שלושה שברים שכל אחד מהם שיעורו כשלושה כחות, אומר ששיעור תקיעה הוא כשיעור תרועה, דהיינו כשיעור שלושה שברים, וגם זה כתשעה כחות. וזהו שיעור התקיעה גם בתשר"ת של ר' אבהו.

נמצא שלשיטת התוס' וסיעתם יש דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה, ובדין זה הכל מודים, ולכן מחלוקת התנאים בשיעור התרועה גוררת בהכרח מחלוקת בשיעור התקיעה; ואילו לשיטת הראב"ד והרשב"א אין דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה אלא יש אורך קבוע לתקיעה שהכל מודים בו, ולכן אין מחלוקת התנאים בתרועה משפיעה על אורך התקיעה, ובין בתר"ת של המש' בין בתשר"ת של הברייתא בין בתשר"ת של ר"א אורך התקיעה הוא כט' כחות. לענין מקור השיעור הוזה של ט' כחות מסביר הרשב"א שזהו אומדן חכמים לשיעור המינימלי של התקיעה עפ"י הלשון 'והעברת' האמורה בתקיעה שמשמעה קול פשוט ארוך \*.

ד. מהלך הסוגיה לשיטת הראב"ד והרשב"א. ביאור קטע קשה בדברי הרשב"א.

הראב"ד והרשב"א סוברים איפוא שאביי באמרו "בהא ודאי פליגי" וכו' מתכוון לחזור בו מתירוץ הראשון שהוציא את לשון המשנה מפשוטה. והנה לכאורה אפשר להבין שמהלך המחשבה בסוגיה הוא זה: בתחילה סבר אביי שניתן ליישב את המש' והברייתא כך שלא תהיה ביניהן מחלוקת, ולשם כך הוא אומר את התירוץ הראשון ודוחק את לשון המש' כדי להתאימה עם הברייתא. אך אחר שהביאה הגמ' את המשך הברייתא בענין מהות התרועה, ואנו נאלצים לומר "בהא ודאי פליגי" — שוב אין טעם למשכן עצמנו

6) לכאורה היה מקום לומר גם לפי פירוש הראב"ד והרשב"א שלתנא דברייתא שיעור תקיעה הוא כתרועה מפני שהוקשו זל"ז, וגם בזה נחלק על תנא דמתני', ולפי"ז אולי היינו צריכים לפסוק שבתשר"ת יש להאריך בתקיעה כשיעור שברים-תרועה, שהרי ר' אבהו חשש לכל הדעות וא"כ יש לחשוש גם לדעת הברייתא ששיעור תקיעה הוא לעולם כתרועה (ע' בזה להלן פסקה ד'). אבל הרשב"א כתב בפירושו שגם לתנא דברייתא מקור שיעור התקיעה הוא בלשון 'והעברת', כמו לתנא דמתני', וכן כתב הר"ן בהסבירו את שיטת הראב"ד, וכתבו שאף בתשר"ת שיעור תקיעה הוא כט' כחות. ונראה שטעמם הוא שאין לנו להרבות במחלוקת בין תנא דמתני' ותנא דברייתא אם אפשר להשוות דעותיהם בענין מקור שיעור התקיעה.

על כך שלא תהיה מחלוקת בין המש' והברייתא, שהרי בלא"ה הן חלוקות בענין התרועה, וא"כ עדיף שלא להוציא את לשון המש' מפשוטה, כלומר עדיף לחזור מהתירוך הראשון ולהבין שלדעת המש' שיעור תקיעה אחת הוא כשלש תרועות.

להלן נראה שיש אמנם מקום למהלך מחשבה כזה, אך יש להבין שלשיטת הראב"ד והרשב"א החזרה מהתירוך הראשון באה בגלל סיבה יותר פשוטה, והיא: אחרי שנוכחנו שהברייתא חולקת על המש' במהות התרועה ובשיעורה א"כ שוב אין לנו צורך בתירוך הדחוק הראשון בכדי להסביר שהמש' והברייתא אינן חלוקות ברישא בענין שיעור תקיעה, כי עכשיו דוקא אם נפרש את המש' כפשוטה יצא שדעת המש' ודעת הברייתא בשיעור התקיעה אחת היא, היינו שלדברי שתיהן השיעור הוא כט' כחות, ושיעור זה הוא כשלש תרועות לפי תרועת המש' (שהיא ג' יבבות) וכתרועה אחת לפי תרועת הברייתא (שהיא ג' שברים).

והנה הרשב"א מביא בשם "רבוותא ז"ל" את שיטת התוס' וסיעתם, ונחלק עליהם [נראה ברור שבלשון הרשב"א שלפנינו יש ט"ס קלה. לפנינו כתוב: "צריך למשוך בתקיעות תשר"ת כשיעור שלושה שברים ותרועה דהיינו י"ח טרימוטי ובשל תשר"ת... כדי שיעור ג' שברים ובשל תר"ת כדי שיעור שלש יבבות". אך הרשב"א כתב בפירוש כמה פעמים בדיבור הקודם ובתחילת דיבור זה שג' יבבות היינו ג' טרימוטיין, וא"כ נראה ברור שצ"ל "י"ב טרימוטי" ולא י"ח]. בהתקיפו את שיטת רבוותא ז"ל כותב הרשב"א: "תדע לך דאילו כן (ר"ל: כדברי רבוותא) לתנא דמתני' דתני שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור של תשר"ת ליבעי כדי ט' שברים וט' תרועות" ואנן נמי נעביד הכי דלא שבקינן מתני' ועבדינן כברייתא". וקושיה זו תמוהה לכאורה, שהרי הראשונים הסוברים ששיעור תקיעה צמוד תמיד לשיעור התרועה מפרשים שתירוצו הראשון של אביי קיים למסקנה, כלומר שהמש' מתפרשת ששיעור תקיעה הוא כתרועה אחת, ולא כשלש תרועות, ומשום כך כתבו שתקיעת תר"ת היא משלש יבבות, וא"כ מה מקשה הרשב"א, ונראה שכוונת הרשב"א לומר שגם אם נסבר כרבוותא שיש דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה, ולא נאמר שיש אורך קבוע לתקיעה שאינו תלוי בתרועה כמו שהוא לשיטתו (לפני הקטע המצוטט לעיל הסביר הרשב"א במפורט שזהו יסוד המחלוקת בינו לבין הראשונים) — מ"מ אין לפרש שהתירוך הראשון של אביי נשאר במקומו, וזאת בגלל המוסכר לעיל בתחילת הפסקה, דהיינו שאין טעם להישאר בתירוך הדחוק המוציא את לשון המש' מפשוטה בזמן שלא נוכל "להרויח" מזה את ישוב המש' והברייתא בלי מחלוקת ביניהן, שהרי בלא"ה הן חלוקות בענין התרועה. ולכן, טוען הרשב"א, לפי שיטת רבוותא שיש דין של יחס קבוע בין

(1) לכאורה היה נראה שאפשר להעמיד את הגירסה "י"ח טרימוטי" ולומר שדעת רבוותא שמביא הרשב"א היא דעת הריב"א והריב"ם שתתבאר אי"ה להלן (פסקה ז') לפיה יבבה אחת היא שלושה כחות והתרועה היא ט' כחות, ומ"ש הרשב"א "ובשל תר"ת כדי שיעור שלש יבבות" היינו שלש יבבות לשיטתם שהן כט' כחות. אך מלבד הדחוק הגדול לומר שהרשב"א כותב "יבבות" מבלי להסביר שהכוונה כאן למושג אחר מזה שציינה אצלי המלה "יבבות" לפני כן, ומבלי להזכיר שהוא חולק עליהם גם בזה — הרי נראה לקמן הערות 2 ו-3 שיש עוד ראיות חזקות נגד אפשרות זו.

(2) ר"ל: קולות יללה, טרימוטיין. ע' בהערה הקודמת, ומכאן נראה בכירור שדעת רבוותא איננה דעת הריב"א, כי לפי הריב"א היה צריך לומר ט' שברים וכ"ז תרועות (או ט' שברים וג' תרועות, אם מתייחסים לכל התרועה כאל יחידה). ובדוחק רב יש לדחות ש"ט' תרועות" היינו ט' יבבות (לפי פירוש הריב"א למושג יבבה), או ט' תרועות של שיטת הרשב"א, דהיינו כ"ז טרימוטיין. וע' בהערה הבאה.

התקיעה לתרועה — יוצא שדעת המש' היא שתקיעה צריכה להיות כשלש תרועות, כי כן מורה פשטה, וא"כ בתשר"ת נצטרך תקיעה בשיעור של ט' שברים וט' יבבות.

ומוסיף הרשב"א: "גם נראה לי דבין כדברי הראשונים ז"ל בין כדברי אין הפרש בין שיעור תקיעה של תר"ת ובין תקיעה של תש"ת, דתר"ת ותש"ת (כך נראה שצ"ל, ע' הגהת המו"ל שם) משום ספיקא דמתני' וספיקא דברייתא עבדי להו אי ילולי אי גנוחי ואילו לתנא דמתני' ס"ל דהיינו ילולי הא קתני דשיעור תקיעה כדי שלש תרועות דהיינו תשע טרימוטי<sup>3</sup> ולתנא דברייתא דס"ל דהיינו גנוחי הא קאמר דשיעור תקיעה כתרועה דהיינו שלשה שברים והיינו תשע טרימוטי, ר"ל: לשיטת רבוותא שיש דין יחס קבוע בין תקיעה לתרועה, גם אם נקבל את הפסק ששיעור התקיעה בתשר"ת הוא כשברים-תרועה, כי נסמך בזה להקל על הברייתא הסוברת ששיעור תקיעה כתרועה — מ"מ בתר"ת אין לקבל את מה שפסקו שהתקיעה היא כשלש יבבות, כי בתר"ת שבה חוששים אנו לדעת המש' שתרועה היא ילולי ודאי שצריך לחשוש לדעתה גם בענין התקיעה, דהיינו שתקיעה היא כשלש תרועות (שהן תשע יבבות, טרימוטי<sup>4</sup>).

בסיכום: בשני הקטעים שצוטטו לעיל מניח הרשב"א שוהדאי שהגמ' חזרה בה מהתירוץ הראשון, ואין הוא מקבל אפשרות אחרת, ולפיכך הוא סובר שאף אם נקבל את העיקרון של הראשונים שיש דין יחס קבוע בין תקיעה לתרועה — יהיה היחס הזה לפי המש': תקיעה כשלש תרועות. לכן, טוען הרשב"א, לשיטה זו נצטרך להאריך בתקיעה של תשר"ת כט' שברים וט' יבבות (וה"ה בתש"ת כט' שברים), ואף אם נרצה להקל בענין תשר"ת ותש"ת כדעת הברייתא מ"מ לפחות בתר"ת יש להחמיר כדעת המש' ששיעור התקיעה הוא כט' יבבות.

ברור שטענותיו אלה של הרשב"א נגד הראשונים בענין פסק ההלכה אינן קיימות לפי דרכם הם בסוגיה שהתירוץ הראשון של אביי נשאר למסקנה, כמו כן ברור שהראשונים הבינו כך את הסוגיה מפני שפשט לשון הסוגיה כך הוא<sup>5</sup>, שהרי הגמ' אינה רומזת כלל לכך

(3) ע' הערות 1 ו-2, וכאן ג"כ מוכח ששיטת רבוותא איננה שיטת הריב"א, שהרי לשיטתו של תרועות הן כ"ו טרימוטי. ובדוחק יש לדחות את שתי ההוכחות, זו האחרונה וזו שבהערה 2, ולומר שהרשב"א מתייחס כאן לשיטת הראשונים רק בתור השיטה לפיה יש יחס קבוע בין תקיעה לתרועה, אבל בענין פירוש המושג 'יבבה' אין הוא מקבל את דבריהם כלל. וכך מוצאים אנו גם לגבי השאלה האם חזר בו אביי מתירוץ הראשון או לא, שהרשב"א מגיח כל הזמן שאביי חזר בו, וגם בדברו על שיטת הראשונים הוא נוקט כך למרות שהם עצמם סוברים שאביי לא חזר בו, כי דבר זה היה פשוט אצל הרשב"א ואינו עוסק כלל להדגיש כאן את מחלקתו עם הראשונים בזה, כמוסבר בפנים בסמוך.

(4) ואפשר לנהוג כך, דהיינו לתקוע תר"ת כפי דעת המש' בשתי השאלות, בתרועה ובתקיעה, ולחשוש גם לדעת הברייתא ולתקוע תש"ת אך בזה להקל בתקיעה שתהיה כתרועה אחת כדעת הברייתא; כי מעיקר הדין יש לסמוך על המש', ואם מחמירים לצאת גם ידי דעת הברייתא אין זאת אומרת שצריך להחמיר גם כצירופי הדעות, דהיינו כתרועה של הברייתא ותקיעה של המש', כי מעיקר הדין אין צורך לעשות כלום חוץ משיטת המש', ובעשותנו כברייתא "הרווחנו" מ"מ את האפשרות שהברייתא צודקת בשתי השאלות (ע' להלן פסקה ד' בסוגרים המרובעים). ועוד, שסברה יש בדבר, שאם האמת היא שתרועה היא כג' יבבות או מסתבר שתקיעה תהיה כג' תרועות, כי 'העברת' משמע קול ארוך ולא כג' יבבות, אך אם האמת היא שהתרועה היא ג' שברים או מסתבר כדעת הברייתא ששיעור תקיעה כתרועה, כי מהיכא תיתי להאריך כ"כ בתקיעה כש'העברת' מתקיים גם בפחות מזה, ובכתוב נסמכה התקיעה לתרועה, ומן הסתם הן שוות.

(5) ע' פני יהושע ל"ג: סד"ה וכו'.

שהתירוח הראשון מתבטל (שהרי לא כתוב "אלא אמר אביי"; והראב"ד והרשב"א צריכים לפרש שזוהי הכוונה למרות שאין זה כתוב בפירושו). ומ"מ צריך להבין מדוע באמת לא חזר בו אביי מתירומו הראשון אחרי שלפי התירוח האחרון יוצא שאם נפרש את המש' כפשוטה יושוו ממש דעות המש' והברייתא, והרי עדיף שלא להוציא את לשון המש' מפשוטה, וכשיטת הראב"ד והרשב"א. ונראה שיש להסביר זאת בשתי דרכים: א. היה פשוט לגמ' ששיעור תקיעה צריך להיות כשיעור תרועה לדברי הכל, כי הוקשו זו לזו בכתוב, כנ"ל, ולכן היא מחזיקה בתירוח הראשון לפיו זוהי גם כוונת המש'. ב. להלן (פסקה י') נראה שהתוס' סוברים ששיעור שבר הוא פחות מכדי ג' כחות, ולפי"ו י"ל שהגמ' ידעה מהמנהג ששיעור המנימום של שבר אינו כג' כחות, ולכן אם נפרש את המש' כפשוטה ששיעור תקיעה כג' תרועות ייצא ששיעור תקיעה לפי המש' הוא כט' כחות, ולפי הברייתא הסוברת שתקיעה היא כתרועה — דהיינו כג' שברים — ייצא שהשיעור הוא פחות מט' כחות, ונמצא שאין דעותיהן שוות לא בשיעור עצמו ולא בעיקרון של היחס בין תקיעה לתרועה. ולכן מעדיפים להחזיק בתירוח הראשון לפיו מסכימות המש' והברייתא לפחות בעיקרון ששיעור תקיעה הריהו כתרועה, למרות שלשון המש' תהיה דחוקה. ואע"פ שבסיפא בוודאי נחלקו המש' והברייתא — מ"מ לא רוצים להרבות במחלוקת (ובנקודה זו חולק הרשב"א וסובר שמכיון שבסיפא בוודאי נחלקו עדיף לומר שנחלקו גם ברישא ולפרש את המש' כפשוטה, כנ"ל).<sup>6</sup>

ראינו שלשיטת הראב"ד והרשב"א חזר בו אביי מהתירוח הראשון, ולא מפני שאחר שמצאנו שהמש' והברייתא חלוקות בענין תרועה שוב לא איכפת לנו לומר שנחלקו גם ברישא ועדיף לפרש את המש' כפשוטה, אלא אדרבה: אחר שמצאנו שנחלקו בענין תרועה אזי דוקא מפירוש המש' כפשוטה ייצא שברישיא הושוו דעותיהן. יתר על כן. הראב"ד מביא ראיה לשיטתו מהביטוי "בהא ודאי פליגי", שהרי מ'בהא' משמע שבאמת נחלקו המש' והברייתא רק בדין זה של שיעור התרועה, אבל בדין שיעור התקיעה הן שוות, וזה יהיה נכון רק אם נאמר שאביי חזר בו מהתירוח הקודם ומפרש את המש' והברייתא כפשוטן, כך שלדברי הכל שיעור תקיעה הוא כט' כחות. אבל אם התירוח הראשון נשאר במקומו, והמש' מתכוונת לומר ששיעור תקיעה הוא כתרועה, יוצא שלפי המש' שיעור תקיעה הוא כג' כחות ולפי הברייתא כג' שברים, וא"כ נחלקו גם בשיעור תקיעה.

אך ברור שהראשונים החולקים על הראב"ד והרשב"א יענו ש"בהא ודאי פליגי" מרמז אמנם לכך שבענין שיעור תקיעה לא נחלקו, אך הכוונה היא שלדברי הכל העיקרון הוא ששיעור תקיעה צריך להיות כשיעור תרועה, ולכן כל המחלוקת בין המש' והברייתא נעוצה באמת רק בענין שיעור התרועה, וזה פירוש המלים "בהא ודאי פליגי".<sup>7</sup>

6 שני ההסברים שכתבנו נמצאים כבר בקיצור בשפת אמת ל"ג: ד"ה במשנה וד"ה בחוס'. והסבר א' בהטעמה קצת שונה בפני יהושע ל"ג: ד"ה אמנם.

7 ובאופן קצת שונה יש לפרש את המלים "בהא ודאי פליגי" כך: את הרישא עוד יכלנו ליישב כך שלא תהיה סתירה בין המש' והברייתא, אבל בהא, בסיפא, ודאי מכח שהן חלוקות (כלומר 'בהא' רומז לסיפא, ולא לדין של שיעור תרועה, והכוונה היא שרק מהסיפא אפשר להוכיח שהן חלוקות, ואז באמת יוצא שהן חלוקות גם ברישא בדין שיעור תקיעה. וקרובים הדברים לאופן האמור בפנים). ולפירוש זה אולי התכוון רש"י שכתב: "אמר אביי בהא ודאי פליגי — אע"ג דאוקימנא דברישיא לא פליגי על כרחך בהא סיפא פליגי דלית לשבויה בה מידי". ואפשר לפרש כך — שהמלים "בהא ודאי פליגי" מתייחסות להוכחה שיש כאן מחלוקת גם לפי שיטת הראב"ד, וכן היא משמעות לשון הרשב"א בראש ד"ה אמר אביי, ע"ש. ומ"מ

בפירושו של הראב"ד<sup>8</sup> לסוגיה ישנה בקודה מסוימת תוספת שאינה מצויה בדברי הרשב"א. הראב"ד מסביר שאבי סבר בתירושו הראשון שהיבכות האמורות במש' הן שברים, כלומר שתרועה היא גנחי גנת, והתנא נקט לשון 'יבבה' כבמקרא ובתרגום. אך אחר שראה אבי שהברייתא, בניגוד למש', נוקטת לשון 'שברים' הבין כי יש מחלוקת ביניהן, וכונת המש' במלה 'יבבות' למה שהיו רגילים בזמן חז"ל לקרא בשם 'יבבות', דהיינו לילולי<sup>9</sup> (וכמו לגבי המלה 'תרועה', שמובנה בלשון המקרא מסופק גנחי או ילולי, אבל בלשון הגמ' ובלשונונו היא מיוחדת לילולי: "אתקין ר"א בקסרי תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה").

ונראה שדברי הראב"ד בענין ההו"א של אבי מקורם בהנחה כי לא יתכן שאבי סבר בתחילה שתקיעה שיעורה כשלושה כחות בלבד, שהרי מן הסתם היה ידוע לאבי הדין והמנהג בכל מקום כפי שהם עפ"י האמת לשיטת הראב"ד, דהיינו שתקיעה שיעורה תמיד כט' כחות ולא פחות. ועוד, שמסתבר שגם לראב"ד כלרשב"א 'זהעברת' משמעו קול פשוט ארוך ולא יתכן לדעתם שיהיה זה כג' כחות<sup>10</sup>. ולכן מסביר הראב"ד שאבי סבר מתחילה שהמש' והברייתא מתכוונות לשברים, ולפי"ז תירץ שלשתיהן שיעור תקיעה הוא כתרועה, דהיינו כג' שברים. אך יש להתקשות בהסברו של הראב"ד: אם סבר אבי מתחילה שהמש' נקטה 'יבבות' בלשון המקרא, ובאמת כוונתה לשברים, א"כ מדוע היה אבי צריך לחזור בו בגלל לשון 'שברים' שבברייתא ולומר שיש מחלוקת בין המש' לברייתא, אדרבה, נאמר שהברייתא באה לפרש את המש' ולומר שהיבכות האמורות במש' על פי לשון המקרא — הן מה שאנו קוראים 'שברים' (ואז נוכל להישאר בתירוץ הראשון ולומר שאין שום מחלוקת בין המש' לברייתא). ולשיטת שאר הראשונים מסביר הרמב"ן שלגמ' היה פשוט שהתנא מדבר בלשון זמנו ולא בלשון תורה ("לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן"<sup>11</sup>), ומתכוון ב'יבבות' לילולי, ולכן א"א ליישבו עם הברייתא הסוברת שתקיעה היא שברים. אבל לפי הראב"ד שאבי באמת סבר בתחילה שהמש' נקטה לשון המקרא קשה מה הכריחו לתזור בו מזה. וצ"ע.

הרשב"א אינו מזכיר את התוספת הזאת של הראב"ד למהלך הסוגיה, ומסתבר שאין הוא מודה בה, וכן המאירי — הנהולך בדרכו של הראב"ד בסוגיה — במפורש אינו מקבל נקודה זו בהסברו של הראב"ד. המאירי מתקשה אמנם בשאלה איך יתכן שלפי התירוץ הראשון שיעור תקיעה לפי המש' הוא רק כשלושה כחות, "וכי עלה על דעת התנא שלא תהא התקיעה אלא כשיעור ג' טרימוטות וזה אי אפשר" (ר"ל: בגלל 'זהעברת', או מפני שוודאי היה המנהג פשוט לתקוע כט' כחות ואף פעם לא פחות, כי כך היא האמת כנ"ל), אך

מלשון רש"י משמע קצת שסובר כשאר הראשונים החולקים על הראב"ד, כנ"ל פסקה א' הערה 4.

[אם נאמר שאבי תזר בו מהתירוץ הראשון אך המש' סוברת שיש דין יחס קבוע של אתה לשלש, כמו שרצה הרשב"א לומר לפי שיטת הראשונים, נוכל לפרש: "בהא ודאי פליגי" למעשה, אבל בשיעור תקיעה לא נחלקו למעשה, אע"פ שבעיקרון נחלקו. או נפרש ש'בהא' מוסב על הסיפא שממנה מוכח שפליגי, כאמור לעיל].

(8) בדרשה עמ' מ"ו—מ"ח.

(9) לדעת הראב"ד הכרח לומר — כמו שאומר בפירושו הרמב"ן, כדלקמן — שבזמן חז"ל קראו בשם 'יבבות' לילולי דוקא, כי אחרת מנין ידע התנא של הברייתא שהמש' מתכוונת לילולי שהוצרך לחלוק עליה; ואם כוונתו לפרש את המש' — מניין לנו לומר שהם חולקים. ויש להבין שהתרגום נאמר בלשון העתיקה ומרמז לפסוק של 'והיבב', וע' "גליון הש"ס" על המש'.

(10) משא"כ לדעת הרמב"ן וסיעתו, כדלקמן בסוף הפסקה.

(11) ע"ז ג"ח: חולין קל"ז:.



הוא עוגה על כך באמרו שאביי "מתוך שעלה לו תירוצו לשעתו לא הרגיש בקוצר שיעור התקיעה (כצ"ל כהגהת המו"ל)". והכוונה כנראה שהיה מוכן לומר שבשלושה כחות יש כדי לקיים 'והעברת' (וכך אמנם סובר הרמב"ן אליבא דאמת, ש'והעברת' משמעו קול ארוך קצת ומ"מ די בכג' כחות, ע' להלן פסקה ט'), ומה שנהגים לתקוע לפחות ט' כחות אין זה מעיקר הדין, אלא שמרבים בשיעור כי אין לתרועה שיעור למעלה. וכך יוכל לומר גם הרשב"א.

ג. פסקה תמוהה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם.

שיטתו המיוחדת של הראב"ד בטנין הקשר בין מהות התרועה ושיעורה.

תורף שיטת הראב"ד והרשב"א הוא, שלפי מסקנת הגמ' סוברת המש' שתרועה היא שלושה כחות (יבבות, טרימוטין), ושיעור תקיעה הוא כשלוש תרועות, דהיינו כט' כחות. והברייתא סוברת שהתרועה היא שלשה שברים שאורך כל אחד מהם כג' כחות, ושיעור תקיעה כתרועה, דהיינו ג"כ כט' כחות. נמצא שמחלוקת המש' והברייתא היא מחלוקת במהות התרועה ובשיעורה, אבל בשיעור התקיעה, שאינו תלוי באפן מהותי בשיעור התרועה — הן מסכימות לדעה אחת.

הנהגה בדברי הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם ישנו קושי חמור. הרמב"ם (הל' שופר ג, ד') פוסק: "שיעור תרועה כשתי תקיעות שיעור שלושה שברים כתרועה" (בדברי הרמב"ם נעסק אי"ה להלן 1). וכתב על כך הראב"ד: "כל זה שיבוש המעתיק הוא אלא שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור תרועה כג' שברים ודע שאין מחלוקת בין התנאים אלא בענין התרועה מה היא וכמה שיעורה כי התנא האחד אומר כי התרועה היא טרימוט ושיעורה ג' טרימוטות פירוש קולות קצרים ביותר והוא שיעור קטן והתנא האחר אומר כי התרועה היא שלושה שברים והוא שיעור גדול אבל שיעור התקיעה אחד הוא לשניהם כט' טרימוטות או כג' שברים הכל שיעור אחד ומי שאומר שברים הוא שאומר שיעור תקיעה כתרועה ומי שאומר טרימוטות הוא שאומר שיעור תקיעה כג' תרועות". והנהגה כל ההסבר שכותב הראב"ד מתאים לגמרי למה שנאמר עד כה עפ"י דבריו בדרשה. ולכן מתמיה מאד פסק ההלכה שהוא קובע בתחילת דבריו: "שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור תרועה כג' שברים".

הנהגה לכאורה נראה ברור שיש כאן ט"ס, וצריך להזית: "שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור תרועה כג' יבבות" (או 'כחות', או 'טרימוטין')<sup>2</sup>. אך מקורות אחדים מקשים על הנחה כזו. ראשית, בארצות חיים<sup>3</sup> ובכלבו<sup>4</sup> מצוטטת לשון הראב"ד הנ"ל בגוסס שלפנינו: "והראב"ד ז"ל כתב ששיעור תקיעה כג' תרועות ושיעור תרועה כג' שברים"<sup>5</sup>. שניים

(1) פסקה ח"ט.

(2) אין לומר ש'שברים' היינו חלקים, ולא דוקא שברים גדולים אלא אפילו כחות, והכוונה לומר שהתרועה דאורייתא מורכבת משלושה קולות — כי דברי הראב"ד באים לתקן את לשון הרמב"ם, והרמב"ם בפירוש מגדיר בהלכה הקודמת את המונחים 'שברים' ו'תרועה', ע"ש, וברור שדבריו בהלכה זו הם עפ"י המשמעות שנתן למונחים אלה בהלכה הקודמת, ועפ"י כותב גם הראב"ד. וז"ב.

(3) הלכות ר"ה דין תקיעת שופר י"א (עמ' רי"ז).

(4) הלכות ר"ה (כ"ח ע"ב).

(5) המשך לשון הארצות חיים: "וביאר הרשב"א ז"ל שיעור תקיעה כדי שיעור כל אחת משלש התרועות ואין הלשון מתיישב בו לגמרי עכ"ל". וזהו אמנם ל' הרשב"א בחידושיו בהסבר

להם. דברי המאירי ב"בית הבחירה" ו"ובחיבור התשובה"<sup>7</sup>. המאירי מסביר את שיטת הראב"ד כפי שהבנה עד כה, אך הוא מוסיף נקודה חשובה שאינה מפורשת בדברי הראב"ד בדרשה, והיא: ראינו שלפי המש' התרועה היא שלושה כחות ולפי הברייתא שלושה שברים ששיעורם כט' כחות. המאירי מסביר בשם הראב"ד שהמחלוקת בין המש' לברייתא בשיעור התרועה איננה רק תוצאה של המחלוקת במהות התרועה, האם היא יבבות או שברים, אלא זוהי מחלוקת נפרדת שאינה תלויה בשאלת המהות, היינו שלפי המש' שיעור התרועה דאורייתא הוא כג' כחות ולפי הברייתא שיעורה כט' כחות "הן שתהא היא בעצמה טרימוטות או שברים"<sup>8</sup>. ומוסיף המאירי: "וכתב הרב עוד בזה"ל ואמר ולדין דנקטינן בה טרימוטות נראה לפסוק בה כתנא דברייתא ולאמשוכי שיעור ט' טרימוטות". לשון זו של הראב"ד לקוחה כנראה מפירושו לר"ה (כידוע חיבר הראב"ד פירושים לרוב מסכות הש"ס ואולי לכולן<sup>9</sup>) וכינויו הרגיל בפי המאירי הוא "גדולי המפרשים"), וכונתו לומר שכאשר אנו תוקעים תרועת טרימוטות, כדעת המש' במהות התרועה, צריך מ"מ להאריך בה כדי ט' טרימוטות כדי לחשוש לדעת הברייתא ששיעור תרועה הוא כט' טרימוטות, שזה כאמור אינו תלוי בשאלה האם התרועה עצמה היא שברים או טרימוטות. המאירי כתב לפי"ז שפסק ההלכה הוא שתקיעה ושברים ותרועה שיעור כל אחד מהם כט' כחות. ובעל "המכתם" כתב<sup>10</sup>: "וכן שמענו שהיה הראב"ד ז"ל מקפיד על התוקעים שלא יקצרו בתקיעה פחות משיעור ט' טרימוטות וכן התרועה עצמה שלא יעשו בה פחות מט' טרימוטות".

אתר הדברים האלה מובן מאד דוקא החלק השני של פסק הראב"ד: "שיעור תרועה כג' שברים", וכמו כן מוארת לשונו שם "שאינ מחלוקת בין התנאים אלא בענין התרועה מה היא וכמה שיעורה" המורה קצת כדברי המאירי הנ"ל שיש כאן שתי מחלוקות שונות (בהמשך אמנם מפרש הראב"ד את דעות שני התנאים, ומ"מ להלכה הוא סובר שיש להחמיר כתנא דברייתא, ולכן גם בתרועת-לילולי יש להאריך כג' שברים, וזהו מה שפסק בהתהלה). אך לפי זה לא מובנת ראשיתו של הפסק: "שיעור תקיעה כג' תרועות"<sup>11</sup>. ולכאורה צריך להגיה: "שיעור תקיעה כתרועה". אך קשה שבארחות חיים ובכלבו הגוסח כלפנינו, כנ"ל, וצ"ג.

ומכל מקום יש להעיר שאם הגירסה הנכונה היא כמו שר"ל לעיל: "שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור תרועה כג' יבבות" — אין להקשות על זה מדברי המאירי בשם הראב"ד שלהלכה שיעור תרועה הוא ט' יבבות. כי יש לשים לב שהראב"ד סבור שיש לפניו שיבוש בהעתקת דברי הרמב"ם (כי כנראה לא הסתבר לו בשום אופן שהרמב"ם

תירוצו הראשון של אב"י, ונראה שהא"ת הביא זאת כדי לנמק מדוע סובר הראב"ד שאב"י חזר בו מהתירוצו הראשון, והטעם הוא שתירוצו זה אינו מתיישב לגמרי בלשון המש', וכמ"ש הרשב"א, ובהערות מו"ל ספר המכתם (עמ' רל"א סוף הערה 75) שגג בזה, וסבר שהרשב"א בא לפרש את לשון הראב"ד, ורצה לומר שאולי הוא ר"ש מן ההר הנוכח בפסקה הבאה, ולא ראה שזוהי לשון הרשב"א בהידושי, ואינה מוסבת כלל על דברי הראב"ד.

(6) ל"ג: ד"ה המשנה (עמ' 229-230).

(7) עמ' 352-355.

(8) חיבור התשובה עמ' 354.

(9) חיבור התשובה שם.

(10) ע' בהקדמת ספר אור ה' לר' חסדאי קרשקש (דפוס ווין).

(11) גנוז ראשונים עמ' רל"א, הובא בארחות חיים ובכלבו הנ"ל.

(12) דוחק עצום להבין: שיעור תקיעה ככל אחת מג' התרועות, כי למה ישתמש הראב"ד בלשון דחוקה זו של התירוצו הראשון שאינו קיים לפי דעתו למסקנה. וע' לעיל הערה 5.

אכן רוצה לומר ששיעור תקיעה הוא כחצי תרועה; ואת פיהמ"ש לרמב"ם, שם מפורש כך, לא הכיר הראב"ד, והוא מנסה להגיהם ולתת את הגירסה המקורית שכתב הרמב"ם, ומהנוסח שהיה לפניו נראה לו מתקבל על הדעת ביותר להגיה כפי שהגיה, כלומר שבתרועת ילולי פוסק הרמב"ם כתנא דמתני' גם לגבי השיעור. והראב"ד לא ראה צורך להשיג עליו בזה, כי הוא עצמו כתב זאת כחידוש ובלשון "נראה לפסק בה כתנא דברייתא".

ד. טעם תפיסתו המיוחדת של הראב"ד. פירוש יוצא דופן לשיפת הראב"ד.

ראינו שהמאירי מסביר כי לדעת הראב"ד מחלוקת המש' והברייתא בשיעור התרועה היא מחלוקת עצמאית שאינה תלויה במחלקתן במהות התרועה. תפיסה זו של הראב"ד בעוצה כנראה בכך שהיה קשה לו מה טעם סוברת המש' שתרועה היא שלש יבבות דוקא ולא יותר או פחות, והרי העובדה שהתרועה היא כיללה אין בה עדיין כדי להסביר מדוע דוקא שלש, כי אין נראה לומר שדרכו של מיילל בשלש יבבות קטנות<sup>1</sup>. וכן קשה מדוע דוקא שלושה שברים. ומזה הסיק הראב"ד שהמחלוקת בשיעור התרועה היא מחלוקת עצמאית, בקבלה או באיזו דרשה, שלתנא דמתני' השיעור הוא כג' כחות ולתנא דברייתא כט' כחות, תהא מהות התרועה אשר תהא<sup>2</sup>.

והנה להלכה מתמיר הראב"ד כברייתא ששיעור התרועה צריך להיות כט' כחות, ולפיכך גם בתרועה שלנו, כלומר בילולי, הוא מצריך ט' כחות, בניגוד לדעת המש'. ונראה שטעמו הוא משום שרואים שר' אבהו רצה לצאת ידי כל הדעות בתרועה, והסתבר לראב"ד שר' אבהו התמיר ככל הדעות לא רק לענין מהות התרועה אלא גם לענין שיעורה. והנה בסוגית הפסק קול פסקה ג' יתבאר שבדבר זה נחלקו ראשונים: יש הסוברים שר"א חשש לכל הדעות רק בשאלת מהות התרועה, ולא בשאלות אחרות כגון שאלת רציפות תר"ת, ויש שפירשו שגם בענין רציפות תר"ת החמיר ר' אבהו ככל הדעות. וע' בפסקה ה' שם הערה 2 שמדברי הראב"ד באותו ענין אין הכרע גמור כמי הוא סובר. אך יש להבין שגם אם דעת הראב"ד שם כסברה הראשונה — מ"מ לענין שיעור התרועה יש לו טעם המכריח לומר שאם מסתפקים אנו במהות התרועה יש לנו להסתפק גם בשיעורה. כי לשיטת הראב"ד שיעור שבר הוא כג' כחות, ואם יש לנו ספק שמא התרועה האמתית היא שברים הרי שלפי צד זה של הספק לא יחכן ששיעור תרועה הוא כדעת המש', דהיינו כג' כחות, כי א"כ ייצא שהתרועה היא שבר אחד בלבד, אך זה לא יתכן, כי משמעות המלה תרועה היא קול מרוטע, ר"ל: שכור. לחלקים (כ"כ בפירוש הריטב"א<sup>3</sup>). נמצא איפוא שהספק במהות התרועה שמא היא כדעת הברייתא גורר בהכרח ספק שמא שיעור התרועה הוא כברייתא. מאידך, שיעור התרועה הוא לדעת הראב"ד שאלה עצמאית אשר באופן עקרוני אינה תלויה בשאלת המהות, ולכן אם חוששים אנו לדעת הברייתא בענין המהות — וע"כ גם בענין השיעור, כנ"ל — עלינו לחשוש לשיעור של הברייתא גם כשאנו מריעים יבבות כדעת המש'. דוק.

(1) אך ע' להלן בדעת שאר ראשונים.

(2) יתכן שתנא דברייתא לומד שהשיעור הוא כט' כחות מזה שהתקיעה והתרועה הוקשו זו לזו (כנ"ל פסקה א') ולגבי תקיעה ידוע לנו מלשון 'העברה' שזוהו ארכה. ואע"פ שלתנא דמתני' על כרחך לא הוקשו — אין בזה משום אפוש פלוגתא (ע' לעיל פסקה א' הערה 6), כי לפי הראב"ד הרי מלבד המחלוקת במהות התרועה נחלקו המש' והברייתא מחלוקת נוספת בשיעורה, וזו הרי צריכה הסבר. ולענין השיעורים בתשרית לשיטת הראב"ד ע' להלן פסקה ו'.

(3) ל"ג: ד"ה שיעור.

באשר לשיטת שאר הראשונים (ובתוכם כנראה גם הרשב"א, הכותב בכל מקום שתרועת ילולי היא ג' יבבות ואינו מזכיר שלהלכה אין הדבר כן<sup>4</sup>) — נראה לומר שהם סוברים כי לדברי הכל נמסר בקבלה או ידוע מסברה או מדרשה שהתרועה של תורה צריכה להיות שבורה לשלושה חלקים (וכן נראה מדברי הריטב"א שכתב<sup>5</sup> שבפחות משלושה "לא חשיבין", ע"ש; ומשמע קצת מלשונו שאין גניחה או יללה של בני אדם בפחות משלושה קולות<sup>6</sup>), ולכן לפי המש' התרועה היא ג' יבבות ולפי הברייתא ג' שברים, ואין מקום לתרועה של ט' יבבות לפי שום דעה.

[אפשר לומר עוד באופן אחר ששאר הראשונים מודים לראב"ד שהמחלוקת בשיעור התרועה היא מחלוקת עצמאית שאינה תלויה במחלוקת במהותה, אלא שהם סוברים שר' אבהו פוסק מעיקר הדין כמשנתנו, ומשום חומרא בעלמא הנהיג לחשוש גם לדעת הברייתא, ומ"מ לא הרחיב את חומרתו עד כדי צירוף השיטות של שיעור הברייתא עם המהות של המשנה, אלא הסתפק בכך שחשש לדעת הברייתא כמות שהיא, דהיינו שהמהות היא שברים והשיעור הוא כדי שלושה שברים].

הנה המאירי כותב ב"חיבור התשובה"<sup>7</sup> שהר"ר שלמה הררי<sup>8</sup> הבין את שיטת הראב"ד בסוגייתנו באופן מחודש השונה לגמרי מכל מה שנתבאר עד כה, אך המאירי עצמו חולק על ר' שלמה ומפרש את שיטת הראב"ד ככל האמור לעיל. הפירוש של ר"ש הררי לשיטת הראב"ד מופיע כתיאור שיטתו של הראב"ד גם בספר המכתם<sup>9</sup>, ואחר הביאו אותו כותב בעל המכתם: "ובמקום אחר מצאתי בפי' זה שפירש הראב"ד ז"ל...". והוא מביא את הפירוש שהחזקנו בו עד כה שהוא פירוש המאירי לשיטת הראב"ד.

פירושו של ר"ש הררי מתבסס על הלשון: 'שלוש יבבות', 'שלושה שברים', בכף הדמיון. הוא טוען שהמשנה היא הסוברת שתרועה היא גנוחי והברייתא היא הסוברת ילולי (הפך מדעת כל שאר הראשונים). פירוש המש' לפי מסקנת הגמ' כך הוא: "שיעור תקיעה כג' תרועות", ר"ל: כג' שברים, וכל שבר נקרא כאן 'תרועה', כי היחידה היסודית של קול התרועה האמור בתורה הוא השבר. "שיעור תרועה כג' יבבות", ר"ל: כל שבר שיצרו כג' יבבות (כחות). היבבות משמשות איפוא אומדן לאורך כל אחד מהשברים, שהם התרועה של תורה, ועל שיעור התקיעה אומרת המש' שהוא כג' השברים, כלומר כתרועה כולה. ובוז מוסבר השימוש בכף הדמיון: תקיעה כג' תרועות, תרועה כג' יבבות, מה שאין כן לפירוש שאר הראשונים (וכן להבנת המאירי בפירוש הראב"ד) שהיה צריך להיות כתוב "שיעור תרועה ג' יבבות" (ע' להלן תירוץ הראשונים על זה). פירוש הברייתא

(4) תפיסתו של הראב"ד לפיה המחלוקת בשיעור התרועה היא מחלוקת עצמאית — אינה תלויה כמוכח בשאלה האם אביי חזר בו מתירוץ הראשון או לא, ולכן הרשב"א, הסובר כראב"ד בענין תירוץ של אביי, יכול להלוק עליו בענין עצמאות המחלוקת בשיעור התרועה, וכן להפך: הסוברים שתירוץ של אביי גשאר קיים למסקנה יכולים לסבור כראב"ד שהמחלוקת בשיעור התרועה אינה תלויה במחלוקת במהותה, ע' להלן פסקה ח' לגבי שיטת הרמב"ם ופסקה י' הערה 13 לגבי הרס"ג.

(5) ל"ד. ד"ה הא.

(6) וכ"כ הפני יהושע (ל"ג: ד"ה ע"ב) שהטעם הוא משום "שאיין דרך גנוחי וילולי פחות מג' פעמים רצופות". וע' להלן פסקה ז' הערה 12.

(7) עמ' 354.

(8) נראה שהוא ר' שלמה מן ההר בעל המחלוקת הידועה על ספרי הרמב"ם.

(9) ל"ג: ד"ה שיעור תרועה (עמ' ר"ל—ר"ל"א).

לשיטת ר"ש הררי הוא: "שיעור תקיעה כתרועה" שהיא יללה. "שיעור תרועה כג' שברים", ר"ל: היללה הזאת שהיא התרועה ארכה כג' שברים. כלומר: בברייתא משמשים השברים כאומדן לאורך התרועה, כי הברייתא מניחה ששיעור שבר ידוע, ובכל שבר "נכנסים" שלושה כחות, ומכאן שהיללה היא של ט' כחות. ובכך מוסבר שוב השימוש בכף הדמיון. בסיכום יוצא שבין למש' ובין לברייתא שיעור תקיעה הוא כשיעור תרועה, והוא כט' כחות. למש' התרועה עצמה היא ג' שברים, ולברייתא היא ט' כחות. ויש להעיר שמלבד כף הדמיון יש עוד כמין ראיה לפרוש זה: הגמ' מקשה על המש' "והתניא שיעור תרועה כג' שברים", ואב"י אומר: "בהא ודאי פליגי וכו' מר סבר גנוחי גנח ומ"ס ילולי יליל". ולכאורה נראה שאב"י מתייחס קודם למש' ואח"כ לברייתא, וא"כ המש' היא שסוברת גנוחי גנח.

הבנה זו של ר"ש הררי בשיטת הראב"ד נתלתה כנראה בדברי הראב"ד בפירושו לגמ', כי בדרשה אין כל רמז להבנה כזו. והמאירי כתב על הדברים הנזכרים: "כך הבין הרב ר' שלמה הררי ז"ל בדברי הרב ואין דבריו מחזורין אצלי כלל ובפרוש כתב הרב שיטת פרושו בדרשה שלו על הדרך שכתבתי". אמנם, יש להעיר כי מלשון הדרשה שלפנינו אין לכאורה סתירה מפורשת לפירוש ר"ש הררי (אם כי דוחק גדול לומר שכוונת הראב"ד שם לפירוש ר"ש, כי אין הוא רומז להידישים שבפירוש זה), ואולי יש חסרון בנוסח הדרשה שלפנינו<sup>10</sup>; אך לעומת זאת בהשגת הראב"ד על הרמב"ם הדברים מפורשים כהבנת המאירי ונגד הבנת ר"ש הררי, שהרי הראב"ד כותב: "כי התנא האחד אומר כי התרועה היא טרימוט ושעורה ג' טרימוטות פירוש קולות קצרים ביותר, והתנא האחר אומר כי התרועה היא שלושה שברים. ומי שאומר שברים הוא שאומר שיעור תקיעה כתרועה ומי שאומר טרימוטות הוא שאומר שיעור תקיעה כג' תרועות". וזה בוודאי כמאירי י'. עוד יש להעיר שגם הלשון שמעתיק המאירי מדברי הראב"ד — שלעיל שיערנו שהיא מפירושו לגמ' — מוכיחה שלא כהבנת הר"ש הררי, שהרי הראב"ד כותב שם: "ולדין דנקטינן בה טרימוטות נראה לפסוק בה כתנא דברייתא ולאמושוכי שיעור ט' טרימוטות", ולהבנת ר"ש מה פירוש "נראה לפסוק בה כתנא דברייתא", והרי אין כלל מחלוקת בין המש' לברייתא בשיעור תרועה ולדברי הכל הוא כט' כחות. משא"כ להבנת המאירי, כנ"ל.

גם בעצם פירושו של ר"ש הררי ישנם קשיים רציניים. קודם כל קשה איד יתכן שתנא דברייתא מלמדנו את שיעור התרועה בעזרת שברים במקום לומר פשוט שהתרועה היא ט' יבבות, והרי המש' מלמדת אותנו את שיעור השבר באמצעות היבבות מפני שהשברים "יש בהם ארוכים וקצרים ולא גודע שיעורו יפה אך שיעור הטרימוטות ידוע ומבואר אין להוסיף עליו ואין לגרוע" (ל' הראב"ד בדרשה עמ' מ"ח).

10) אך מה שכתב מ"ל המכתם עמ' ר"ל הערה 71 שמקור פירוש ר"ש הררי הוא בדרשה — אין לזה שום יסוד, וחזי מאן גברא רבה דקמסתיד עלה. ומ"ש שם של' הדרשה "ואין כיניהם מחלוקת כי אם בגנוחי וילולי בלבד" קשה לפירוש המאירי — אין זו קושיה, כי תחילת המשפט היא: "נמצא עכשיו דשיעור תקיעה כט' ילילות שהם טרימוטות או כג' שברים ומדה אחת הן ואין כיניהם מחלוקת...". וברור שזהו פירוש ללשון הגמ' "בתא ודאי פליגי", כלומר: בגנוחי וילולי ולא בשיעור תקיעה (והמחלוקת בגנוחי וילולי היא מחלוקת בצורת התרועה ובשיעורה).

11) יש להעיר שפירושו של ר"ש לא יעור לנו בהבנת נוסחתנו בתחילת השגת הראב"ד: "שיעור תקיעה כג' תרועות שיעור תרועה כג' שברים" אפילו לא נתחשב בהמשך הדברים המצוטט בפנים, כי מהו "שיעור תקיעה כג' תרועות"? (ואת"ל ש"ג' תרועות" פירושן ג' שברים — אין מובן להמשך: "שיעור תרועה כג' שברים").

גם תירוצו הראשון של אב"י "תנא דידן קא חשיב תקיעה דכולהו בבי" יהיה קשה לפירוש זה, שהרי אם "שיעור תקיעה כשלש תרועות" מתייחס לשלש הבבות, ומשמעו ששיעור תקיעה כשיעור כל אחת משלש התרועות, הרי "שיעור תרועה כג' יבבות" צריך בפשטות להתייחס לתרועה אחת משלש התרועות הנזכרות, כלומר לתרועה שלימה, ולא לשבר אחד. אך הלשון "כג' יבבות" מעידה לפי ר"ש שהכוונה לשבר אחד שמשערים אותו ביבבות.

באשר לראיות שיש לכאורה לפירוש ר"ש: בשאלת הלשון 'כשלש יבבות' כשלושה שברים' בכף הדמיון עוסקים הראשונים במפורש. הרמב"ן והרשב"א כתבו שהגירסה הנכונה היא גירסת ר"ה, שבאמת אין בה כף הדמיון לא במש' ולא בברייתא, אלא: "שיעור תרועה שלש יבבות", "שיעור תרועה שלושה שברים". וכן הוא לפנינו בספרא (פ' אמור): "שיעור תקיעה כדי תרועה שיעור תרועה שלושה שברים". והרי"ף והרמב"ם (בפיהמ"ש הוצ' הרב קאפח) גורסים במש': "שיעור תקיעה כדי שלש תרועות שיעור תרועה כדי שלש יבבות" (וכך היא גירסת כה"י העתיקים של המש' המוכרים לנו<sup>12</sup>), ובברייתא: "שיעור תרועה כדי שלושה שברים"<sup>13</sup>. ויתכן שגם לגירסה זו הקושי מיושב, כי המלה 'כדי' יכולה לשמש גם כמלת השוואה (כמו: "שיעור תקיעה כדי שלש תרועות") וגם במובן של 'עד כדי', כלומר: תרועה נמשכת עד כדי שלש יבבות, דהיינו עד שיתקע שלש יבבות. והריטב"א והר"ן מבארים גם את הגירסה 'כשלש' 'כשלושה' באמרם ש'יבבות' ו'שברים' מובנם הראשוני הוא יללות או גניחות שאדם משמיע בפיו, והושאל השם לענין קולות השופר, ולכן כתוב שתרועה היא כשלש יבבות, כלומר כשלש יבבות שאדם מיבב בפיו, וכן כשלושה שברים שאדם גונח בפיו.

ובענין לשונו של אב"י "מר סבר גנוחי גנח ומ"ס ילולי יליל" יש לומר שאב"י פתח בדסליק מיניה, דהיינו בברייתא (ע' נדרים ב'). ועוד שהסדר השגור בפיו הוא שברים ואח"כ תרועה מפני שבתשר"ת תוקעים דוקא שברים-תרועה ולא להפך (כדברי הגמ' ל"ד).

ה. סיכום המחלוקות. אורך התקיעה בתשר"ת. תלות אורך התקיעה במעשה התוקע.

העולה בידינו עד כה הוא שהראשונים נחלקו בשתי נקודות עקרוניות בענין שיעורי התקיעה והתרועה (שתי המחלוקות אינן תלויות זו בזו כמבואר לעיל פסקה ד' הערת 4):

- א. האם אורך התקיעה הוא קבוע — כט' כחות — ואינו תלוי בתרועה (ראב"ד ורשב"א), או שהעיקרון הוא שהתקיעה והתרועה שיעורם שווה ולכן אורך התקיעה תלוי באורך התרועה, דהיינו שלפי המש' הוא כג' כחות, לפי הברייתא כג' שברים, ובתשר"ת כג' שברים וג' כחות (תוס', רא"ש, רמב"ן, ריטב"א, ור"ן בשם הגאונים).
- ב. האם יש בין התנאים מחלוקת עצמאית בשיעור התרועה, מלבד מחלוקתם במהות התרועה. לפי הראב"ד המחלוקת בשיעור התרועה איננה תלויה במחלוקת במהותה, והוא פוסק כברייתא ששיעור תרועה הוא כט' כחות, ומשום כך הוא מצריך ט' כחות גם בתשר"ת. לשאר הראשונים המחלוקת בשיעור התרועה היא תוצאה מהמתלוקת במהותה, כי לד"ה צריך שלושה קולות, למש' שלושה טרימוטין ולברייתא שלושה שברים.

12) כ"י קופמן וכ"י קיימברידג'.

13) ע' בדרשת הרמב"ן עמ' ל"ה שגירסה זו היתה לפני הרמב"ן בהלכות הרי"ף. ולפנינו ברי"ף: "כשלושה שברים".

לאור שתי המחלוקות האלה נבוא עתה לעיין בשאלת שיעורי התקיעה והתרועה בתשר"ת. הזכרנו שהתוס' וסיעתם פסקו שהתקיעה של תשר"ת ארכה כשלושה שברים ושלושה כחות. פסק זה מתבסס כמובן על העיקרון ששיעור תקיעה הוא לעולם כשיעור התרועה, בצירוף ההנחה ששיעור השברים-תרועה שר' אבהו חושש שמא הם התרועה דאורייתא הוא שלושה שברים ושלוש יבבות. אך הרמב"ן כתב<sup>1</sup> בהחילה שבתשר"ת אין צורך להאריך בתקיעה כשיעור ג' שברים וג' יבבות, כי גם אם התרועה האמתית היא גניחה ויללה מ"מ מעיקר הדין שיעורה איננו ג' שברים וג' יבבות, כי אין סיבה להרבות בשיעור התרועה דאורייתא לפי אפשרות זו יתר על השיעור של התנאים, ור' אבהו תיקן ג' שברים וג' יבבות רק כדי שלא לשנות מהשיעור של שברים ותרועה כשהם כ"א בפני עצמו עפ"י דעות התנאים (אולי כדי שלא יטעו לעשותם גם כשהם בפנ"ע בפחות מג' שברים או ג' יבבות)<sup>2</sup>. לגבי שיעור השברים-תרועה מעיקר הדין ישנן שתי אפשרויות: אם הרמב"ן סובר כמו שרצינו לומר לעיל (פסקה ד') ששיעור התרועה של תורה הוא לדברי הכל שלושה קולות — הרי השיעור המינימלי של ש"ר יהיה שני שברים ויבבה או שבר ושתי יבבות (מלשון הרמב"ן משמע שאין קפיא במספר הקולות מכל מין ובלבד שיהיו קולות משני המינים). ואם הוא סובר כראב"ד שהתנאים נחלקו בשיעור התרועה באופן בלתי תלוי במחלקתם במהותה (כאפשרות השניה שהועלתה שם בסוגרים המרובעים) — הרי שלפי דעת המש' שיעור שברים-תרועה מעיקר הדין הוא כשלוש יבבות (זה יתכן כמובן רק אם השבר הוא כשתי יבבות או פחות, ואז יהיה הש"ר המינימלי שבר ויבבה, ואמנם הרמב"ן מסכים בדרשחו עמ' ל"ט עם הר"ש משנן שהשבר יכול להיות קצר מג' יבבות, כדלהלן פסקה י"ד), ולפי דעת הברייתא צריך השיעור להיות כשלושה שברים (ובו יהיו שבר אחד או שנים והשאר יבבות).

הריטב"א<sup>3</sup> מביא את הדעה הזאת לפיה ש"ר שיעורים פחות מג' שברים וג' יבבות<sup>4</sup>, והוא מסביר שלפי"ז העיקר שהתרועה תהיה משברים ויבבות, אבל השיעור הוא "כשיעור תרועה דתנא דידן או דתנא ברא". וכפשטות נראה שהריטב"א מבין את הדעה הזו (שהוא עצמו אמנם חולק עליה, כדלהלן) כאפשרות השניה הנ"ל, דהיינו ששיעורי המש' והברייתא אינם תלויים במהות התרועה, וגם אינם שלושה קולות דוקא, אלא הריהם שיעורי אורך עצמאיים כמו שסובר הראב"ד. אך קצת בדוחק אפשר גם לתבין שבמלים "כשיעור תרועה דתנא דידן או דתנא ברא" כוונת הריטב"א לומר שצריך בס"ה שלושה קולות, כמו שדורשות המש' והברייתא כל אחת לשיטתה (ו"א דתנא ברא" פירושו בעצם: ודתנא ברא).

(1) ל"ג: ד"ה והוי.

(2) נראה שזהו פירוש לשון הרמב"ן "דאי נמי גנח וייליל לא גמר ר' אבהו דגנח תלת וייליל תלת אלא דשיעורא דקמאי תקין". אך הריטב"א כתב בהביאו דעה זו שר"א לא הצריך כלל ג' שברים וג' יבבות, אלא כשיעור של תנא דמתני' או של תנא דברייתא (ומ"מ מותר כמובן להוסיף בשיעור כמו בתרועה לחוד או בשברים לחוד), ויתכן שהבין את לשון הרמב"ן "אלא דשיעורא דקמאי תקין" כך: ר"א תיקן ששיעור הש"ר ביחד יהיה כאחד משיעורי התנאים. אך לפי"ז היה מתאים לומר "לא גמר ר"א דגנח תלת וייליל תלת אלא שיעורא דקמאי תקין", והלשון "דשיעורא" בדל"ת מורה כהבנה הראשונה שכתבנו. ומ"מ נראה שלפי הרמב"ן אפשר לתבין שר"א לא החקין בתור תקנה גמורה לתקוע דוקא ג' שברים וג' יבבות, אלא רק הנהיג כך.

(3) ל"ד. ד"ה הא.

(4) הריטב"א כותב שאין צורך לפי דעה זו בג' שברים וג' יבבות, לא מעיקר הדין ואף לא מתקנה, כנזכר בהערה 2.

האפשרות החמורה ביותר לפי דעה זו שכתב הרמב"ן היא איפוא ששיעור ש"ר מעיקר הדין הוא כג' שברים, וא"כ זה צריך להיות שיעור התקיעה בתשר"ת<sup>5</sup>. עוד טוען הרמב"ן שאף אם נאמר ששיעור ש"ר מעיקר הדין הוא ג' שברים וג' יבבות<sup>6</sup> — מ"מ י"ל שהדין של "שיעור תקיעה כתרועה" אמור רק לשיטת המש' והברייתא שהתרועה דאורייתא היא ממין אחד, אבל לאפשרות שהתרועה מורכבת משני מיני קול (שברים-תרועה) דייה לתקיעה שתהיה כאחד מן המינים. ונראה שלפי"ז צ"ל שהדין של שיעור תקיעה כתרועה אינו נלמד מהיקש תקיעה לתרועה (כמ"ש הר"ן כנ"ל פסקה א'), כי אם כן היה צריך להקיש את התקיעה לכל התרועה, אלא קבלה או סברה היא ששיעור התקיעה צריך להיות כשיעור המינימלי של כ"ז קול אחר, ובפחות מכאן אין חשיבות מין מיוחד של קול<sup>7</sup>.

מכל מקום בסוף דבריו מעלה הרמב"ן את האפשרות ששיעור התקיעה בתשר"ת הוא דוקא כג' שברים וג' יבבות ולא פחות, ומוסיף: "והוא הנכון". והוכרנו כבר שכן היא דעת התוס', הרא"ש, הריטב"א והר"ן בשם הגאונים. ונראה שיש שלש דרכים להבין את טעמה של שיטה זו:

האחת — ראשונים אלה סוברים ששיעור ש"ר מן התורה (אם ש"ר היא התרועה האמיתית) הוא שלושה שברים ושלוש יבבות, והדין של "שיעור תקיעה כתרועה" מקורו בהיקש או בקבלה, ופירושו ששיעור התקיעה צריך להיות כשיעור התרועה של תורה (כולה). הנקודה הראשונה ששיעור ש"ר הוא ג' שברים וג' יבבות מעיקר הדין מפורשת בדברי הריטב"א, והוא מגמק זאת בכך שבפחות משלושה קולות אין על זה שם גניחה או יללה, ואם צריך גניחה ויללה הרי שדרושים לפחות ג' שברים וג' יבבות. ונראה שלדעת הריטב"א זהו גם טעמן של המש' והברייתא המצריכות — כל אחת לשיטתה — שלושה קולות, כי היה ידוע לחכמים מקבלה או מסברה ששם גניחה או יללה הוא בשלושה קולות לפחות, כנ"ל פסקה ד'. (להלן פסקה י' יוכח שגם התנהגות אשרי סובר ששיעור ש"ר מדאורייתא הוא ג' שברים וג' יבבות, ע"ש). הנקודה השניה שהדין של שיעור תקיעה כתרועה נלמד מהיקש מפורשת בדברי הר"ן, כנ"ל פסקה א'.

הדרך השניה — הראשונים מדיים ששיעור ש"ר מדאורייתא הוא רק כג' שברים, אלא שהם סוברים שר' אבהו התקין לתקוע דוקא ג' שברים וג' יבבות, ולא בתורת מנהג בעלמא אלא כדין גמור (ולעיל רצינו לומר שהטעם הוא כדי שלא יבואו לפחות משלושה גם בתש"ת או בתר"ת). נמצא איפוא שמדרבנן (כלומר: מתקנת ר"א) שיעור התרועה בתשר"ת הוא ג' שברים וג' יבבות, ולכן גם התקיעה צריכה להיות בשיעור זה, כדי שיהיה שיעור תקיעה כשיעור התרועה-דרבנן, כי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון<sup>8</sup>. הדרך השלישית — אף אם נאמר ששיעור ש"ר מעיקר הדין הוא כג' שברים וגם ר' אבהו לא התקין כדין גמור לתקוע ג' שברים וג' יבבות (ע' לעיל הערה 2), מ"מ כיון

(5) מספק אפשר לבחור בשיעור הארוך, כי אין לתקיעה שיעור למעלה ואפשר להאריך בה גם אם אין מאריכים בתרועה כנגדה, כדלהלן.

(6) נראה שכן צריך להבין את ה"יעוד" שכתב הרמב"ן, ע"ש.

(7) לפי"ז היה נראה לכאורה שדייה לתקיעה שתהיה כג' יבבות, כי מהיכא תיתי להצריך יותר, אך אולי עיקר קול הש"ר הם ג' השברים, שהם תחילת האנחה, והיבבות הן רק תוספת, והתקיעה צריכה להיות כמין הקול העיקרי, כלומר כג' שברים.

(8) ולדעה שכתב הרמב"ן מתחילה י"ל שר"א לא תיקן זאת כתקנה גמורה אלא רק הנהיג כך, או אפילו לא הנהיג, כמ"ש הריטב"א, כנ"ל הערה 2; או אולי אף אם יש כאן תקנה גמורה אין אומרים כאן משום מה "כל דתקון" וכו'.



שלמעשה נוהגים לעשות כן — צריך להאריך בתקיעה ג"כ בשיעור הזה, כי גם המאריך בתרועה של תר"ת יתר על השיעור המצומצם חייב להאריך בתקיעה כנגדה; והטעם הוא שהדין של שיעור תקיעה כתרועה הוא דין ארשי, אינדיבידואלי, ופירושו שאורך התקיעה צריך להיות כאורך התרועה שהתוקע הזה מריע בפועל, ואם הוא מאריך בתרועה עליו להאריך גם בתקיעה כמותה. סיוע גדול לדרך זו יש בדרשת הרמב"ן (עמ' ל"ח). הרמב"ן כותב: "וצריך כל אחד לשיעור תקיעה כתרועה דנפשיה וכשתוקע תשר"ת צריך להאריך בתקיעות שבו כדי ג' שברים וג' יבבות שהיא תרועה שבו". הרי שדין תקיעה כתרועה הוא אינדיבידואלי, וגם נראה מהמשך הדברים שעקרון האינדיבידואליות הזה הוא הטעם לחיוב להאריך בתקיעת תשר"ת, כי מעיקר הדין די שאורך השי"ר יהיה כג' שברים. על דעות הפוסקים בשאלה זו, האם אורך התקיעה תלוי באורך התרועה שמריע התוקע הזה בפועל, ע"ע להלן פסקה י"א.

ו. האם דרוש שיוון בפועל של שיעורי התקיעה והתרועה? שיעורי תשר"ת לשיפת הראב"ן.

מדברי הרמב"ן אנו למדים איפוא שהדין של "שיעור תקיעה כתרועה" מתייחס לתרועה הנתקעת בפועל ע"י התוקע, ולא לשיעור-תרועה מצומצם. אולם מעתה יש לעיין במשמעות הדין הנה של "שיעור תקיעה כתרועה": האם הוא בא להצריך שיוון בין שיעורי התקיעה והתרועה, או שהוא קובע שהתקיעה צריכה להיות לפחות באורך התרועה, אבל היא יכולה גם להיות ארוכה ממנה. במלים אחרות: האם "שיעור תקיעה כתרועה" פירושו גם: שיעור תרועה כתקיעה, או לא. ברור שאילו היה הדין של "שיעור תקיעה כתרועה" מתייחס לשיעור המינימלי — לא היה ספק שהכוונה היא ששני השיעורים שווים, אבל אם ההתייחסות היא לתרועה הנתקעת בפועל — כמו שלמדנו מדברי הרמב"ן — אזי מתעוררת השאלה הב"ל.

ובפשטות נראה שיש לנו ראייה ברורה לפתרון השאלה מהמשך המש' שבה בשנה הדין של שיעור תקיעה כתרועה: "תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת". ופירש שם הרמב"ן: "אם תקע אדם תקיעה ראשונה של הבבא, והריע, ובתקיעה האחרונה של הבבא משך כפלים מבראשונה כדי שתעלה לו גם פשוטה שלפניה של הבבא הבאה — אין בידו מהארוכה אלא אחת, כלומר: הבבא הראשונה עלתה לו כולה ואת הבבא הבאה צריך להתחיל מראשיתה. וכך פירשו רוב הראשונים משנה זו (ע' סוגית משך בשניה כשתים ח"ב פסקה א'). ועתה: לפי מה שלמדנו לעיל מדברי הרמב"ן לא יתכן לומר שהתרועה היתה ארוכה כתקיעה שלאחריה, כי א"כ היתה התקיעה הראשונה קצרה מהתרועה, בניגוד לדין של שיעור תקיעה כתרועה הקובע שהתקיעה צריכה להיות כתרועה שנתקעה בפועל. על כרחנו אנו אומרים איפוא שהתקיעה שלאחר התרועה היתה ארוכה מהתרועה<sup>2</sup>. ולכאורה הרי פשוט שהדין "שיעור תקיעה כתרועה" מתייחס לתקיעה

(9) כי דחוק מאד להבין ש"כל אחד" היינו: תנא דמתני', תנא דברייתא ור' אבהו. השפת אמת (ל"ג: ד"ה במשנה) כוון מדעתו לעקרון הזה שאורך התקיעה צריך להיות כתרועה שמריע התוקע בפועל.

(1) כ"ו. ד"ה הא.

(2) הרמב"ן מסביר שם בפירוש שכל התקיעה הארוכה עולה לשם פשוטה שלאחריה של הבבא הראשונה, ואחרת אי אפשר שתעלה, כי יהיה כאן ראש בלי סוף ואין יוצאים בו, ע"ש.

שלאחריה כמו לתקיעה שלפניה (שהרי גם פשוטה שלאחריה הוקשה לתרועה<sup>3</sup>, ככתוב: "תרועה יתקעו"), וא"כ מוכח מכאן שהדין הזה פירושו רק שהתקיעה צריכה להיות לפחות באורך התרועה, אך היא יכולה גם להיות ארוכה ממנה, ואפילו שתי התקיעות שלפני התרועה ושלאחריה אינן צריכות להיות שוות. ובטעם הדבר י"ל שהפשוטות שלפני התרועה ושלאחריה טפילות הן לתרועה ובאות לצרכה, והראיה, שהרי לגבי ר"ה מזכירה התורה רק את התרועה: "יום תרועה", "וזכרון תרועה", וא"כ מוכח שהיא העיקר; וגם מהמקום שממנו לומדים את הפשוטות יש להוכיח כן, שהרי גם שם פשט הכתוב מורה לכאורה רק על תרועה: "ותקעתם תרועה", "והעברת שופר תרועה" (שמשמעם בפשוטות: תקעו תרועה, כלומר: הריעו תרועה), ורק מהשימוש בלשון 'ותקעתם' או 'והעברת' (ולא: "והרעותם תרועה" וכד') לומדים את קיום הפשוטות (ע' סוגית רציפות תר"ת פסקה א'), ומ"מ נכמכות הן אל התרועה. ולפיכך יש להבין שמשמעות ההיקש של תקיעה לתרועה הוא שכל אחת מהפשוטות גרורה אחרי התרועה וצריכה להשתוות אליה בכדי שתהיה ראויה לשמש עמה<sup>4</sup>, אבל התרועה אינה גרורה אחר הפשוטה שלפניה או שלאחריה ולכן אף אם מאריכים באחת מהן או בשתיהן (ואין האחת תלויה בחברתה אלא כל אחת מהן תלויה בתרועה) — אין זה מחייב להאריך גם את התרועה (ואין זה היקש למחצה, כי "אין היקש למחצה" אומרים בומן שהמוקשים הם שווי-דרגה ולא כאשר האחד טפל לשני<sup>5</sup>).

[אך יתכן שאפשר לדחות את הראיה הנזכרת ולומר ש"שיעור תקיעה כתרועה" פירושו באמת שהתקיעה והתרועה צריכות להיות שוות בפעל, אלא שהדברים אמורים דוקא בתקיעה שלפניה ולא בתקיעה שלאחריה. והטעם: יתכן שהתנא של משנתנו סובר כברייתא הלומדת פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה מ"והעברת שופר תרועה" וכו' האמור ביובל, ולא ממדבר (ובירוש' פ"ג ה"ה מפורש שהתנא הלומד מיובל הוא ר"ע, והלומד ממדבר הוא ר' ישמעאל, והלכה כר"ע מחבירו, וכן הר"ן מביא את הפסוק של "והעברת" בהסבירו שהתקיעה והתרועה הוקשו זו לזו); וא"כ אפשר שהתקיעה שלאחריה לא הוקשה לתרועה כי לשון הפסוק (ויקרא כ"ה, ט') היא: "והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם", ובין התרועה לפשוטה שלאחריה — הנלמדת מ'תעבירו' — מפסיקות המלים "בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים" (משא"כ ללימוד ממדבר שם כתוב "ותקעתם תרועה... תרועה יתקעו")<sup>6</sup>. ולפי"ז י"ל

(3) ע' לעיל פסקה א'.

(4) הפני יהושע (ל"ג: ד"ה ע"ב) מסביר בכך את המקור לשיעור תקיעה: שיעור תרועה ידוע לדעתו מסברה, כנ"ל פסקה ד' הערה 6, והתקיעה שהיא טפילה לתרועה — כמוכח מלשון התורה "יום תרועה" — צריכה מן הסתם להיות כמותה, כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש (לענין האינדיבידואליות אין הפני" מתייחס). אך לעיל פסקה א' ראינו שהראשונים כתבו מקורות אחרים לשיעור התקיעה. על רעיון טפלות התקיעות לתרועה ע"ע להלן פסקה ח', סוגית משך בשניה כשתים ח"ג פסקה י"ג וסוגית הפסק קול פסקה ב'.

(5) דוגמא לזה ר' בנייר נ"ז: תוס' ד"ה ורב (בתחילת הדיבור ובהמשך "וא"ת ולרב אדא" וכו') שמקיף פאת ראשו הוקש לניקף אבל לא להפך, כי עיקר פשטיה דקרא בניקף ואין העיקר גרור אחר הטפל.

(6) ע' יום תרועה ל"ד, ד"ה מתקיף שמסביר ברעיון זה ענין אחר, וממסקנת הדברים שם יוצא שלהלכה אין הבדל בין הפשוטה שלפניה והפשוטה שלאחריה. וע' בזה בסוגית הפסק קול פסקה ב' הערה 2 (וגם לענין השיעור י"ל שהוא נלמד במה מצינו, כמ"ש שם, והמלים המפסיקות בין 'תרועה' ל'תעבירו' שופר' נכתבו לצורך גופן ולא להורות על הפסק).

שהפשוטה שלאחריה צריכה רק לשיעור תקיעה מינימלי (הגלמד אולי מל' 'העברה' כנ"ל פסקה א' לשיטת הרשב"א<sup>7</sup>), אך אין היא צריכה להשתוות אל התרועה כאשר מאריכים בתרועה יותר מהשיעור, וכן התרועה אינה צריכה להשתוות אליה<sup>8</sup>.

לשיטת הראב"ד והרשב"א ראינו לעיל ששיעור התקיעה הוא קבוע ואינו תלוי בתרועה, ולכן ברור שלשיטתם תקיעת תשר"ת שיעורה כרגיל כט' כחות. וכ"כ בפירוש הר"ן בהסבירו את שיטת הראב"ד, ובאשר לשברים-תרועה עצמם — הרשב"א כתב ששיעורם ג' שברים וג' יבבות, ואפשר להבין שזה מדאורייתא או מתקנת ר' אבהו או ממנהג, כנ"ל. ולשיטת הראב"ד (עפ"י המאירי) ששיעור תרועה לפי ההלכה הוא ט' יבבות גראה ששיעור הש"ר למעשה הוא ג' שברים וט' יבבות, כי מסתבר שהראב"ד מודה שלפחות מתקנה או ממנהג יש לתקוע בתשר"ת אותם שברים ותרועה כמו אלה הנתקעים בפני עצמם בתש"ת ובתר"ת; אך מעיקר הדין גראה ששיעור ש"ר לשיטת הראב"ד הוא כט' כחות, שהוא שיעור התרועה לפי הברייתא שהלכה כמותה, כי מהיכא תיתי של' אבהו יהיה השיעור גדול יותר, והרי לדעת הראב"ד המחלוקת בשיעור התרועה אינה תלויה במחלוקת במהותה. אך אולי י"ל שלדעת תנא דברייתא מין קול שאינו באורך ט' כחות אינו חשוב (ודבר זה ידוע מסברה או מקבלה), ולכן צריך מעיקר הדין שהשברים והתרועה בתשר"ת יהיו כ"א כט' כחות, דהיינו ג' שברים וט' יבבות, וכדרך שמסביר הריטב"א לשיטתו שגניחה או יללה בפחות מג' קולות לא חשיבי (אלא שהריטב"א סובר שהכל מודים בשיעור זה של ג' קולות, ואילו הראב"ד תולה את השיעור באורך הגניחה או היללה ולא במספר הקולות; ועוד שלשיטת הראב"ד ששיעור התקיעה אף הוא כט' כחות יתכן שאין זה ענין דוקא לגניחה או יללה אלא לחשיבות של כל מין של קול).

לסיכום הפרק: הראשונים נחלקו שתי מחלוקות עיקריות בענין שיעורי התקיעות. האחת היא בשאלת היחס בין שיעורי התקיעה והתרועה: לשיטת התוס' והרמב"ן וסיעתם שיעור תקיעה הוא לעולם כשיעור תרועה: כג' כחות בתר"ת, כג' שברים בתש"ת וכג' שברים וג' כחות בתשר"ת. ולשיטת הראב"ד והרשב"א שיעור התקיעה קבוע, כט' כחות, ואינו תלוי בתרועה (פסקה א'). המחלוקת השניה היא בשאלה האם המש' והברייתא

7) אלא שבניגוד לדעת הרשב"א סוברים התוס' וסיעתם שלמ"ד ילולי יליל שיעור 'העברה' הוא כג' כחות (ולא כט'). ואולי אף למ"ד גנוזי גנז די בתקיעה של ג' כחות בפשוטה שלאחריה.

8) הריצ"ג (עמ' מ"א) כתב בשם רב שרירא גאון שמותר לתקוע להוסיף יבבות כשם שמותר להאריך בתקיעה "דתנן בהדיא תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת והא קמ"ל דאחת כשתים ישנה בידו וכיון שיש לו להאריך יאריך בתרועה יתר משלש יבבות דליהו קרובים מהדדי." וב"צהק ירגן" שם כתב על המלים האחרונות: "צ"ע מה כוונתו בזה". והרב מ"מ כשר בחוברת "הדרום" אלול תש"ך עמ' 239 רוצה לפרש שהכוונה היא שאדם המאריך בתקיעה צריך לכתחילה להאריך גם בתרועה כנגדה כדי שהתקיעה והתרועה שתוקע בפועל יהיו שוות (ומ"מ ברור שזה רק לכתחילה, כי בדברי הריצ"ג לעיל מוזכר מבוואר שאם האריך בשניה כשתים ולא נתכוון בה לשם בבא אחרת אלא נתכוון בכלולה לשם אחרונה של בכא זו — כשרה). וזהו חידוש דין, ואין אנו נוהגים כן כשמאריכים בתקיעה גדולה ואין מאריכים בתרועה ובתקיעה שלפניה. אך אולי יש איזה חיסרון קל כלשון הריצ"ג, והכוונה היא שכיון שמותר להוסיף ביבבות יש להוסיף בהן עד שיהיו כשיעור ג' שברים (אולי כדי לחשוש לדעה שהמחלוקת בשיעור התרועה היא עצמאית, ולהלכה יש לעשות גם בתרועת היללה כחות כשיעור ג' שברים כשיטת המאירי בשם הראב"ד הנ"ל פסקה ג', וע' להלן סוף פסקה ד' שאפשר שזוהי גם שיטת רב סעדיה גאון).

חלוקות בענין שיעור התרועה מחלוקת עצמאית שאינה תלויה במחלקתם במהותה: לדעת הראב"ד עפ"י המאירי המחלוקת בשיעור התרועה היא עצמאית, והוא פוסק שלהלכה יש להחמיר כברייתא ולהריע גם בתרועת היללה ט' כחות — כשיעור ג' שברים — ולא ג' כחות כפי שסוברת המש' (פסקה ג'). לדעת שאר הראשונים המחלוקת בשיעור התרועה תלויה במחלוקת במהותה, ולכן בתר"ת די להריע ג' כחות ככתוב במש' [או שאף אם קיימת מחלוקת עצמאית מ"מ אין צורך לחשוש לדעת הברייתא בשיעור] (פסקה ד'). הרמב"ן מעלה את האפשרות ששיעור השברים-תרועה בתשר"ת הוא מעיקר הדין פחות מג' שברים וג' כחות, ולפי"ז גם התקיעה יכולה להיות פחותה משיעור זה. אך הוא מסיק — וכך סוברים שאר הראשונים מסייעו — שתקיעת תשר"ת צריכה להיות כג' שברים וג' כחות דוקא. וטעמם הוא משום שנהו שיעור שברים-תרועה מדאורייתא, או שהוא מדרבנן והתקיעה צריכה אף היא להיות בשיעור זה מדרבנן, או משום שהמנהג הוא להריע ג' שברים וג' כחות והתקיעה צריכה להיות כתרועה שמריע בפועל (פסקה ה'). כאופן האחרון משמע מדברי הרמב"ן בדרשה. ראינו שגם לפי עיקרון זה, שהתקיעה צריכה להיות כתרועה שמריע בפועל, מ"מ מסתבר שהתרועה אינה צריכה להיות כתקיעה, ואף שתי התקיעות אינן צריכות להיות שוות, אלא כל אחת מהן צריכה להיות לפחות באורך התרועה.

לשיטת הראב"ד והרשב"א שיעור התקיעה בתשר"ת הוא כרגיל כט' כחות. והשברים-תרועה עצמם — לפי הרשב"א הם ג' שברים וג' כחות (מדאורייתא או מדרבנן או ממנהג), ולפי הראב"ד מסתבר שמעיקר הדין שיעורם הכולל הוא כט' כחות, כדעת הברייתא בשיעור התרועה, ומדרבנן או ממנהג שיעורם ג' שברים וט' כחות. אך אפשר גם להבין לשיטת הראב"ד ששיעורם מן התורה הוא ג' שברים וט' כחות (פסקה ו').

## פרק שני

### שיטות הריב"א והרמב"ם

#### ז. שיטת הריב"א והריב"ם בפירוש המשג' יבבות'

התוס' והרא"ש כתבו שהריב"א והריב"ם פירשו את המש' "שיעור תרועה כשלש יבבות" אחרת משאר הראשונים. בניגוד לראשונים המפרשים ש"יבבה" האמורה במש' היא כח סוברים הריב"א והריב"ם ש"יבבה אחת היא שלושה כחות, והתרועה ששיעורה שלש יבבות היא איפוא בת תשעה כחות. מלשון התוס' והרא"ש נראה שאין כוונת הריב"א והריב"ם לתרועה המורכבת משלש שלישיות שיש בין זה לזו הפסק מסוים, אלא הכוונה לט' כחות רצופים (כלומר: הרווח בין השלישי לרביעי הוא כרווח שבין הראשון לשני או בין הרביעי לחמישי). וכך הבינו הפוסקים את שיטתם<sup>1</sup>.

הנהגה ממרוצת לשון התוס' והרא"ש נראה שהריב"א והריב"ם סוברים כמותם (ע' פסקה א') שתירוצו הראשון של אביי נשאר קיים למסקנה והעיקרון הוא ששיעור תקיעה צריך להיות לעולם כשיעור תרועה, שכן כתבו שלשיטת הריב"א והריב"ם אורך התקיעה

(1) ע' היטב בב"י תק"צ ד"ה ומ"ש רבנו בשם (שז.). וכן מוכח מהאחרונים שפסקו לעשות לכתחילה תרועה של ט' כחות ולא פירשו שצריך לעשותן בשלש שלשות. וע' לקמן הערה 12.

בתשר"ת צריך להיות כג' שברים וט' כחות.<sup>2</sup> אך יתכן שהריב"א והריב"ם לא כתבו כך בפירוש, וכוננת התוס' והרא"ש לומר שלשיפתם הם בסוגיה, אם נסבר כריב"א שיבבה אחת היא ג' כחות — יוצא שיש להאריך בתקיעה של תשר"ת כג' שברים וט' כחות. אך נראה שלפחות זאת אפשר לומר בבירור, שלשיטת הריב"א והריב"ם תירוצו הראשון של אביי נשאר למסקנה. כי טעם שיטתם של הראב"ד והרשב"א הסוברים שאביי חזר בו מתירוצו ומפרש את המש' כפשוטה הוא הרי בכך, שאחרי שמצאנו שהמש' והברייתא חלוקות במהות התרועה — דוקא פירוש המש' כפשוטה יביא להשוואת שיטותיהן בענין שיעור התקיעה, כי שלש תרועות של המש' שוות בארכן לשלושה שברים, וא"כ אין טעם להתזיק בתירוצו הראשון העוקר את לשון המש' מפשוטה. אבל לשיטת הריב"א והריב"ם לפיה שלש תרועות של המש' הן ככ"ז כחות, ואילו שלושה שברים הם בודאי פחות מזה — שוב אין סיבה לחזור מהתירוצו הראשון, כי בלעדיו לא נוכל להשוות את שיעורי התקיעה של המש' והברייתא (וגם לפי מה שכתב הרשב"א — בניגוד לחוס' וסיעתם — שאחר שמצאנו שהמש' והברייתא חלוקות בענין מהות התרועה יש לנו לחזור מהתירוצו הראשון בגלל עצם הדוחק שבו, אפילו לא נוכל להשוות את המש' והברייתא לענין שיעור תקיעה, כמוסבר לעיל פסקה ב' — מ"מ נראה שלשיטת הריב"א והריב"ם לא מסתבר לפרש את המש' כפשוטה ששיעור התקיעה הוא ככ"ז כחות, כי זהו שיעור ארוך, ולכן עדיף להשאר בתירוצו הראשון).

אם אמנם סוברים הריב"א והריב"ם שתירוצו הראשון של אביי נשאר למסקנה — הרי שיש שתי אפשרויות בנוגע לעקרון שיטתם בענין שיעור התקיעה: אפשרות אחת היא שהם סוברים כתוס' וסיעתם, ששיעור תקיעה הוא לעולם כשיעור תרועה. האפשרות השניה היא לומר שהם סוברים כראב"ד וכרשב"א, ששיעור שבר הוא כג' כחות ושיעור התקיעה הוא קבוע — כדי ט' כחות — ואינו תלוי באפן מהותי בתרועה, אלא שלשיטתם — בניגוד לשיטת הראב"ד והרשב"א — אומרות גם המש' וגם הברייתא ששיעור תקיעה הוא כתרועה אחת, כתירוצו הראשון של אביי (והשיעור הוא אחד לשתייהן: כג' שברים או כג' יבבות, שהם כט' כחות).

נפ"מ בין שתי האפשרויות הנזכרות תהיה כמובן לגבי התקיעה של תשר"ת: לאפשרות האחרונה יהיה שיעור התקיעה כט' כחות גם בתשר"ת, ואילו לאפשרות הראשונה יהיה צורך להאריך בתקיעת תשר"ת כדי ג' שברים וט' כחות (אא"כ הם סוברים כהו"א של הרמב"ן הג"ל פסקה ה' ששיעור ש"ר מעיקר הדין הוא בפחות מכן). הבדל נוסף בין שתי האפשרויות הוא שלאפשרות הראשונה אין הכרח ששיעור שבר הוא כשיעור ג' כחות דוקא. אמנם הכלבו<sup>3</sup> מביא שיטה שהיא כשיטת הריב"א בענין היבבות ונראה מדבריו שגם שיעור השבר הוא כג' כחות, וז"ל הכלבו: "וה"ר יצחק ז"ל כתב שיעור תקיעה כתרועה ותרועה ג' שברים שהן שלושה יבבות והיבבה שיעור ג' כחות של כל שהוא"<sup>4</sup>.

(2) בקשר ללשון הרא"ש בענין זה — ע' להלן פסקה י"א.

(3) הל' ר"ה (כ"ח ע"ב).

(4) אך הדברים טעונים בירור שכן "הר"ר יצחק ז"ל" הוא ר' יצחק מקורביל בעל הסמ"ק כפי שמבואר בארחות חיים בכמה מקומות המקבילים למקומות בהם הוא נזכר בכלבו, וכפי שימצא המעיין בסמ"ק, שכל הדברים שמביא הכלבו בשם הר"ר יצחק נמצאים שם כלשונם. אך לשון הסמ"ק בענין זה היא: "שיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה שלושה שברים אי גנזי גנז או ג' יבבות אי ילולי יליל והיבבא ג' כחות של כל שהוא הרי ט' כחות של כ"ש וזהו גניחות האימיה דסיסרא". ובלשון זו אין אנו מוצאים ששיעור שבר אף הוא כג' כחות, ויש לחשוד

[מלבד שתי האפשרויות הנ"ל ישנה עוד אפשרות שלישית, והיא שהריב"א והריב"ם סוברים כשיטת הרמב"ם, ע' להלן פסקה ח].

באשר למקור פירושם של הריב"א והריב"ם שיבבה היא שלושה כחות — אפשר לשער בכמה כיוונים:

א. הריב"א והריב"ם למדו מלשון הגמ' שאביי לא חזר בו מתירוצו הראשון (כי בלשון הגמ' אין רמז לכך, כנ"ל). ולכן, אם יבבה היא כח אחד יוצא ששיעור תקיעה לפי המש' הוא כג' כחות, אך זה לא נראה להם אפשרי, כי 'העברת' משמעו קול פשוט ארוך, ובשיעור של שלושה כחות כלשהם אין לדעתם כדי 'העברת', וכמו שכתב בפירוש הרשב"א<sup>6</sup>, ולפיכך פירשו שיבבה אחת היא שלושה כחות (באשר לטעם ההבנה שהיא שלושה כחות דוקא \* ע' להלן) 7.

ב. לא נראה לריב"א ולריב"ם ששיעור התרועה הוא כ"כ קצר כג' כחות כלשהם, ומסבירה רצו להשוותו לשיעור השברים ע"י כך שנפרש שיבבה היא של ג' כחות כמו השבר (וסוברים כראב"ד ורשב"א ששבר הוא כג' כחות). וכך הבין את שיטתם הרא"ם בפירושו לסמ"ג.

ג. לשון הירוש' פ"ד ה"י: "אינו היא הרעה (בגירסת ראשונים אחדים: תרועה) ר' תנניה ור' מנא חד אמר אהן טרימוטה וחורנה אמר תלת דקיין ר' תנניה חשש להדא דר' מנא ולהדא דידן". ופרשו הרי"ץ גיאת \* והרמב"ן \* ש'טרימוטה' היא ילולי ו'דיקיין' הם גנוחי, והאמוראים גחלקו במחלוקת המש' והברייתא בבבלי. והראב"ד כתב בדרשה: "מה שאמרו במש'... שיעור תרועה כג' יבבות פי' בירוש' יבבות כהדין טרימוטאי ובלע"ז טרימוליר והיינו ילולי יליל דאמרי' בגמ'". ולשון המאירי בחיבור התשובה<sup>10</sup> בהביאו את שיטת הראב"ד: "בעל המש'... דעתו על התרועה שהם יללות והם הם שקראם יבבות ובלשון הירוש' קראם טרימוטות והוא שאמר שם יבבות כהדין טרימוטאי". והר"ן כתב: "ושלש יבבות אמרי' בירוש' דהיינו שלש טרימוטיין". ולפי"ז אולי י"ל

שמה יש ט"ס בכלבו וצריך להיות "ג' שברים או שלושה יבבות". אך אולי הגירסה שלפנינו בכ"ז נכונה, והכלבו הבין כך מדעתו את שיטת הסמ"ק (ובלא"ה רואים שהכלבו אינו מצטט בדיוק את לשון הסמ"ק אלא מביא רק את תורף הדברים).

אם שיטת הריב"א והריב"ם היא אמנם שגם השבר שיעורו כג' כחות, הרי שאף אם הם סוברים כתוס' וסיעתם ששיעור תקיעה הוא לעולם כתקיעה — מ"מ פירוש הגמ' "בהא ודאי פליגי" הוא: בזאת נחלקו, אבל בשיעור התקיעה לא נחלקו לא בעיקרון ולא בשיעור הממשי שהוא לדברי הכל כט' כחות.

לעיל פסקה א'.

קשה להניח שהם אומרים מספרתם שתקיעה פחותה מט' כחות אינה נקראת 'העברה' אע"פ שלא מצאו לכך מקור מפורש.

השפת אמת (ל"ג: ד"ה בא"ד וריב"א) מסביר באופן אחר, שמלשון הגמ' למדו שאביי לא חזר בו, והיה קשה להם מדוע לא יחזר בו אביי ויפרש את המש' כשיטת הראב"ד שאין מחלוקת בין המש' לברייתא בשיעור התקיעה, ומוזה הבינו שהיבבה אינה כח אחד אלא הריהי כשבר, ואז יוצא ששיעורי התקיעה של המש' והברייתא שוים דוקא לפי התירוץ הראשון, כנ"ל סוף הערה 4.

בספרו עמ' ל"ח. וצריך להיות שם 'המתרעש' תחת 'המתרעס', וכך העתיק המגדל עז (הל' שופר ג', ד') וכן מוכח מהמשך דברי הריצ"ג שם.

כ"ז. ד"ה וזה.

עמ' 353.

שהריב"א והריב"ם סוברים שפירוש המלה 'טרימוטה' הוא: שלושה קולות (המלה 'טרי' ביונית פירושה שלש), והבינו בירוש' שהתרועה מורכבת מטרימוטות אחדות, דהיינו משלש טרימוטות, כל יבבה היא טרימוטה, כמ"ש הר"ן, וכל טרימוטה היא שלושה קולות<sup>11</sup>. לפי דרך זו מובן איפוא מנין לקחו הריב"א והריב"ם את המספר של שלושה כחות ליבבה. ולדרך ב' הנ"ל יש להבין שמקור המספר הזה באומדן שגניחה בינונית היא כג' כחות. ולדרך א' הנ"ל י"ל שהגניחה שיבבה היא של שלושה כחות היא כדוגמת הגמ' במנחות ל"ט: "אפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה" שמפרשת שם הברייתא: "וכמה שיעור חוליא תניא רבי אומר כדי שיכרך וישנה וישלש". או שכיון שהיה ברור לריב"א ולריב"ם שהיבבה אינה כח השווה מסברה לשבר, שהוא לדעתם כג' כחות כלדעת הראב"ד והרשב"א<sup>12</sup>.

בסיכום ראינו איפוא שכמה דרכים מובילות להבנה שלדעת הריב"א והריב"ם שיעור היבבה ושיעור השבר שוים, כג' כחות, וכ"כ הרא"ם, אך יש גם אפשרות להבין לשיטתם ששיעור השבר אינו דוקא כג' כחות. ור' עוד להלן, בדין בפסק הש"ע.

רב פעריה גאון כתב בסידורו<sup>13</sup> שהתקיעה ותרועת הלילה ארכן שווה והשבר הוא כשליש מהן. שיטתו היא איפוא או כריב"א וכריב"ם שהיבבה היא ג' כחות, וסובר שזהו גם שיעור שבר, או כשיטת המאירי אליבא דהראב"ד (לעיל פסקה ג') שהיבבה היא אמנם כח אחד אבל שיעור תרועה הלילה עפ"י ההלכה הוא כשיעור שלישה שברים וכשיעור התקיעה.

#### ה. יחס התקיעה והתרועה לשיטת הרמב"ם.

שתי דרכים להבנת פסק הרמב"ם בשיעור התרועה.

הרמב"ם מפרש את תירוצו הראשון של אב"י באופן שונה משאר הראשונים. הוא מבין את הביטוי "תקיעות דכולהו בבי כתרועות דכולהו בבי" כך: כל התקיעות שבשלש הבבות יחד הן ככל התרועות יחד, כלומר שש תקיעות שיעורן בשלש תרועות י. וכן

(11) ההערה השייכת לכאן — בענין פירוש הירוש' — הועברה מחמת ארכה לסוף הספר, עמ' 675.  
(12) היד אפרים כתב שהריב"א והריב"ם סוברים שדרך המיילל לילל בשלישיות של כחות, והשלישית היא היחידה הנקראת 'יבבה', והתרועה כולה היא שלש יבבות כאלה. ונראה שכוונתו שדרך המיילל לעשות הפסק כלשהו בין שלישיה לשלישיה, כי אחרת במה ניכר שהשלישית היא יחידה אחת. ומ"מ נראה שבתרועה אין הוא מצריך להפסיק בין שלישיה לשלישיה, כי ב"מטת אפרים" (תקצ, י"ז) פסק לעשות לכתחילה תרועה של ט' כחות, ולא הזכיר כלום בדבר הפסק, וצ"ע. ונראה שדבריו אינם תלויים במ"ש הפנ"י לשיטת החולקים על הריב"א, ע' לעיל פסקה ד' הערה 6, כי לדברי הפנ"י יכול להיות שהמינימום שאדם מיילל הוא שלושה כחות, אך כשמילל יותר ממשיך בהדא מחתא ולא בשלישיות, ולדברי היד אפרים אפשר שדרך הלילה היא בשלישיות אך לעולם אין פחות משהים או שלש שלישיות.

(13) עמ' רי"ז.

(1) יש להניח שהרמב"ם גרס באמת "תקיעות דכולהו בבי כתרועות דכולהו בבי" כגירסת הראשונים הספרדיים (הרי"ף והרמב"ן וסיעתם, לעיל פסקה א' הערה 1), ונראה לו שפשטה הוא כפי שפירש, ולא שכל אחת מהתקיעות היא ככל אחת מהתרועות, כלרמב"ן, או ששלש התקיעות הראשונות הן כשלש תרועות, כלריטב"א. וכ"כ בפירוש הריטב"א: "אמר אב"י

לתנא דברייתא בחדא בבא: שתי התקיעות של הבבא ארכן ביחד כאורך התרועה.<sup>2</sup> נמצא שלדברי הכל שיעור תקיעה אחת כשיעור חצי תרועה. כך פירש הרמב"ם בפיהמ"ש (ע' הנוסח בהוצ' הרב קאפח, ובדפוסים משובש), ועפ"י פסק (הל' שופר ג', ד'): "שיעור תרועה משתי תקיעות. שיעור שלושה שברים כתרועה" (על החלק השני של פסק זה ר' לקמן). ברור איפוא שלדעת הרמב"ם נשאר תירוצו של אב"י גם למסקנה, שהרי הוא מפרש כך את המש' לפי האמת ופוסק עפ"י פירוש זה להלכה ששיעור תקיעה הוא כחצי תרועה (ולא כשלוש תרועות כפשט ל' המש').

בפשטות נראה איפוא ששיטת הרמב"ם דומה עקרונית לשיטת התוס' וסיעתם, שלשתייהן יש דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה. אלא שלפי התוס' היחס הוא "תקיעה כתרועה" ואילו לפי הרמב"ם תקיעה היא כחצי תרועה. והנה לעיל (פסקה א') ראינו שהרמב"ן והר"ן נתנו שני טעמים לשיטת התוס': א. "דהכי גמירי הלכה". ב. תקיעה ותרועה הוקשו זל"ז. לטעם א' נצטרך לומר שלשיטת הרמב"ם ההלכה שנחקבלה היא ששיעור תקיעה כחצי תרועה. ולטעם ב' יש להסביר שלשיטת התוס' הוקשה הפשוטה לתרועה ואילו הרמב"ם הבין ששתי הפשוטות ביחד הוקשו לתרועה. ובטעם הדבר י"ל שמסתבר להקיש כך כיון ששתי הפשוטות טפלות ומשמשות כעין מסגרת לתרועה אחת, ע' לעיל פסקה ו'.

וכו' פירש הרמב"ם ז"ל דברים כפשוטן דהנא דמתני'...". וכ"כ הגר"א (תק"צ, ג'): "והרמב"ם כ' תקיעה כחצי תרועה ושיטתו נכונה בפירוש דגמרא (אולי צ"ל: הגמרא) וז"ש תקיעות דכולהו בבי כו' דלפירש"י א"א להולמר". יש להבין שגם את לשון המש' "שיעור תקיעה כשלוש תרועות" (וכך היא גירסתנו בגמ' "תקיעה דכולהו בבי") העדיף הרמב"ם לפירוש כפירוש, שאז 'תקיעה' היא שם עצם כללי, כלל התקיעות, כמו "ובהמה רבה" (יונה ד', י"א), בעוד שלפי הריטב"א לא מדובר על כל התקיעות אלא רק על שלש ראשונות, ולרמב"ן צריך לדחוק ולפרש "כשלוש תרועות" — ככל אחת משלוש התרועות (ולפ"י יתכן שהרמב"ם גרס בגמ' כר"ח, ע' בהערה הנ"ל, ומ"מ פירש כפי שפירש בגלל לשון המש').

האחרות חיים (שופר י"א [רי"ז ע"ב]) והכלבו (הל' ר"ה [כ"ח ע"ב]) כתבו שהרי"ף כתב כרמב"ם ששיעור תרועה הוא כשתי תקיעות, אך לפנינו ברי"ף אינו, וגם שאר הראשונים לא כתבו זאת בשם הרי"ף. וצ"ב.

(2) בברייתא יש להבין את המלה 'תקיעה' — כלל התקיעות של בבא אחת. אך הרמב"ן והרשב"א הקשו שהלשון "שיעור תקיעה כתרועה" משמעה: תקיעה אחת, כמו ש'תרועה' היינו תרועה אחת. וכתבו: "דתקיעות דחד סימן תקיעות מיקרו". והרמב"ן מוסיף שגם במש' היה צריך להיות כתוב 'תקיעות' ולא 'תקיעה'. כלומר: לרמב"ן לא נראה בכלל שיש כאן שם עצם כללי, והרשב"א שהקשה רק מהברייתא אולי היה מוכן לקבל את הפירוש הזה במש', אך מלשון הברייתא הוא מוכיח שאין הדבר כן, כי: א. זה לא יהיה דומיא דתרועה, ב. לגבי בבא אחת אין נראה להשתמש בשם עצם כללי.

והנה הערוך השלחן (תק"צ, י') והערוך לגר (ל"ג: ד"ה שם חד) באמת פירשו לשיטת הרמב"ם שלפי הברייתא תקיעה אחת היא כתרועה, והיא חולקת על המש' גם בעיקרון של היחס בין התקיעה לתרועה. אך זה בניגוד למה שכתבו הראשונים לשיטת הרמב"ם. וגם בלא"ה פירוש עה"ש ועל"נ לא יתכן, כי לפירושם מה תירוץ תירצה הגמ' לסתירה "והתניא שיעור תקיעה כתרועה" (הקושי הוא כבר בעצם התירוץ ולא דוקא בלשון "בהא ודאי פליגי" ממנה מקשה העל"נ על פירוש זה, ע"ש. והנה מלשון עה"ש נראה שאישתמיטתיה דברי הר"ן, אך על העל"נ יש לתמוה שמזכיר את הר"ן באותו דיבור ולא הרגיש שגם בברייתא פירש ששתי תקיעות הן כתרועה אחת).

(3) מסתבר שמכל מקום אחרי שלמדנו מהכתובים ששיעור תקיעה הוא כחצי תרועה — זהו שיעורה גם כשאין תרועה עמה, כמו בהקהיל את הקהל. אך אולי יש ללכת בדרך אחרת



והנה לפי תפיסה זו בדעת הרמב"ם נראה לכאורה לומר שגם תקיעת תשר"ת צריכה להיות כמהצית השברים-תרועה. אך לכשנעיין בדברי הרמב"ם בענין נמצא שאין הוא מחלק כלל בין התקיעות של תשר"ת לתקיעות של תשר"ת ותשר"ת. שהרי בתחילה (ה"ג) כתב: "היללה היא שאנו קוראין תרועה והאנתה... היא שאנו קוראין אותה שלושה שברים. נמצא סדר התקיעות כך הוא מברך ותוקע תקיעה ואחריה שלושה שברים ואחריה תרועה ואחריה תרועה וחוזר כסדר הזה שלש פעמים ותוקע תקיעה ואחריה שלושה שברים ואחריה תקיעה וחוזר כסדר הזה שלש פעמים ותוקע תקיעה ואחריה תרועה ואחריה תקיעה וחוזר כסדר הזה שלש פעמים נמצא מנין התקיעות שלושים כדי להסתלק מן הספק. שיעור תרועה כשתי תקיעות שיעור שלושה שברים כתרועה". וברור מלשונו ש'תרועה' האמורה ב'שיעור תרועה כשתי תקיעות' היא היללה ולא התרועה דאורייתא, והרמב"ם אינו מחלק כלל בין התקיעות של הסדרים השונים.

לפיכך, אם אמנם סובר הרמב"ם שיש דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה (להלן נראה שיש אפשרות להסביר את שיטתו באופן אחר) — נצטרך להבין את הענין כך: תקיעה של תשר"ת שזה לתקיעה של תשר"ת משום ששיעור שברים הוא לדעת הרמב"ם כשיעור תרועה, כמפורש בדבריו המצוטטים לעיל ("שיעור שלושה שברים כתרועה"<sup>4</sup>), ותקיעה של תשר"ת דייה אף היא שתהא כמותן כמו שכתב הרמב"ן בתחילת דבריו כנ"ל פסקה ה' (וטעמו ששיעור ש"ר הוא מעיקר הדין כשיעור שברים, או שהיחס הקבוע הוא בין תקיעה למין אחד של קול שבתרועה, ע"ש).

באשר לעצם פסקו של הרמב"ם ששיעור השברים הוא כתרועה — אפשר להבין את הדבר בשתי דרכים:

א. הרמב"ם סובר כריב"א (לעיל פסקה ז') שיבבה היא שלושה כחות, והוא סובר גם ששבר הוא כג' כחות (כראב"ד וכרשב"א, וע' פסקה ז' שיש להבין שגם הריב"א סובר כן). נמצא שהתרועה (שהיא שלש יבבות) והשברים — שיעור כל אחד מהם כט' כחות.

ב. הרמב"ם סובר כראב"ד (לעיל פסקה ג') שהמש' והברייתא נחלקו בשיעור התרועה באופן בלתי תלוי במחלקתם במהותה, והלכה כברייתא ששיעור התרועה של תורה הוא כג' שברים, בין שהיא שברים ובין שהיא יבבות (כחות), ולכן כתב ששיעור השברים והתרועה (דהיינו תרועה שלגו, יללה) שווה.

המאירי<sup>5</sup> מפרש את שיטת הרמב"ם בדרך השנייה. ולכאורה נראה שמתוך קושי מסוים בדברי הרמב"ם אפשר אמנם להוכיח כדרך זו. כי הנה הרמב"ם כתב ששיעור תרועה

ולומר שבאמת שיעור תקיעה הוא כשיעור תרועה, ובהקהיל את הקהל שהיתה רק תקיעה היו תוקעים כשיעור תרועה אחת, אבל בתר"ת הדין הוא שהתרועה צריכה להיות בתוך התקיעה, כלומר שהיה חצי תקיעה מכאן וחצי מכאן, וזה נלמד משינוי הלשון "ותקעתם תרועה" תחת "ותקעתם והרעותם", שלא אמרה התורה להקוע ואח"כ להריע אלא הוציאה את התרועה בלשון תקיעה, לומר שהן צריכות להיות כאילו מעורבות, התרועה בתוך התקיעה, וזאת מקיימים ע"י כך שמריעים פאמנצט התקיעה (ולפי"ו הלשון "שיעור תקיעה כתרועה" יכולה להתפרש כפשוטה, כלומר שיעור שתי הפשוטות שלפני התרועה אחריה שהן בעצם תקיעה אחת — הריהו כתרועה). אך הדבר צ"ע כי לפי"ו היה לנו לכאורה ללמוד מהכתוב גם שתשר"ת צריכות להקע בנשימה אחת כשיטת ר' יהודה, ע' סוגית הפסק קול פסקה ב'.

4 ברור שזהו פשט הלשון "שיעור שלושה שברים כתרועה", ולא ששיעור כל אחד משלושת השברים הוא כתרועה. ע' להלן פסקה ט' הערה 3.

5 חיבור התשובה עמ' 353.

כשתי תקיעות ושיעור ג' שברים כתרועה. אך מ"שיעור תרועה כשתי תקיעות" אין אנו יודעים מהו שיעור התרועה, שהרי שיעור התקיעה עצמו לא פורש וערבך ערבא צריך. וא"כ נראה שהמפתח הוא בפסקה "שיעור שלשה שברים כתרועה", והמדה היסודית שנותן לנו הרמב"ם היא השבר ". אבל קשה מדוע לא פירש הרמב"ם ששיעור התרועה הוא ט' כחות (ולדרך א' היה לו לפחות לכתוב שהתרועה היא ג' יבבות), והרי הכחות הם שיעור יותר מסוים מן השבר, כמו שכתב הראב"ד בדרשה (עמ' מ"ח) שהשברים "יש בהם ארוכים וקצרים ולא נודע שיעורו יפה אך שיעור הטרימוטות ידוע ומבואר אין להוסיף עליו ואין לגרוע", וזה מן הסתם עפ"י פירש"י במש' שיכח' הוא "קול בעלמא פל שהוא", כלומר הקול הקצר ביותר שאפשר להפיק מהשופר. והנה לדרך א' הנ"ל זוהי קושיה חמורה, אך לפי דרך ב' נראה שאפשר לתרצה כך: הרמב"ם סובר אמנם כראב"ד שהמש' והברייתא נחלקו בשיעור התרועה דאורייתא מלבד מחלקתם במהותה, והלכה כברייתא ששיעור תרועה כג' שברים, אך אין הוא מוכרח לסבור כראב"ד ששיעור שבר הוא כג' כחות דוקא. והסיבה לכך פשוטה: לשיטת הראב"ד לפיה המש' מהפרשת כמשמעה ששיעור התקיעה הוא כשלש תרועות, ושיעור זה שיהיה לשיעור הברייתא שהוא כג' שברים — יוצא בהכרח שתרועה של המש' דהיינו שלש יבבות (כחות), היא כשבר אחד. אבל לפי הרמב"ם ששיעור התקיעה הממשי שונה הוא למש' ולברייתא, ורק היחס בינו לבין התרועה קבוע — אין שום הכרח לומר ששבר ארכו כשלש יבבות, ויתכן שהוא פחות מזה או יותר מזה, ומה שידוע לנו הוא רק ששיעור תרועה לפי הברייתא כג' שברים ושזוהי ההלכה גם לגבי תרועת היללה. שיעור תרועת היללה הוא איפוא כמספר הכחות ה"כנסים" בג' שברים, ונמצא שאין לנו בגמ' שיעור תרועה בכחות עפ"י ההלכה, אלא יחידת המדה היא השבר, ושיעור תרועה הוא כג' שברים, וזה באמת מה שכתב הרמב"ם (הרמב"ם לא ראה צורך לשער בעצמו כמה כחות יש בשבר וללמדנו את השיעור בכחות, כי אין דרכו לכתב מה שאינו מפורש בגמ'. ואולי גם לא ראה שום עדיפות בשיעור בכחות על פני השיעור בשברים, כי אולי לדעתו כחות אינם "כל שהוא", אלא יש להם איזה שיעור מלמטה שבפחות ממנו אין זו יבבה, ואין טעם א"כ לשער בכחות אם א"א לפרש את שיעורם בדיוק. וי"ל עוד שהרמב"ם מודה שכח הוא "כל שהוא" כלומר הקול המינימלי שהתוקע יכול להפיק מהשופר, ומ"מ אין התוקעים שרים, ויש שתוקעים במהירות ומפיקים קולות קצרים ביותר ואחרים אינם יכולים למהר כ"כ ותוקעים כחות קצת יותר ארוכים, ושניהם כשרים<sup>7</sup>, ולפיכך א"א לשער את השבר שיש לו אורך קבוע עפ"י כחות ששיעורם משתנה לפי התוקע<sup>8</sup>. וגם את היללה א"א לשער בכחות, כי מספר הכחות הדרוש ביללה לפי ההלכה הוא כמספר הכחות שאפשר "להכניס" לשיעור ג' שברים, וזה שוב תלוי בתוקע).

## ט. תפיסה הרישה בשיטת הרמב"ם בשיעור התקיעה

היו לנו שתי דרכים להבנת פסקו של הרמב"ם "שיעור ג' שברים בתרועה": האחת עפ"י שיטת הריב"א בפירוש 'יבבה' והשניה עפ"י שיטת הראב"ד בענין מחלוקת המש' והברייתא בשיעור התרועה. ראינו שעפ"י דרך ב' אפשר לתרץ את הקושי מדוע לא

(6) על הקושי שיש בסגנון הרמב"ם בזה ע' להלן פסקה ט'.

(7) ע' להלן פסקה י"ג אות ח'.

(8) ולא מסתבר שגם שיעור השבר תלוי בתוקע, כלומר שהשבר הוא כג' כחות של התוקע הזה.

הזכיר הרמב"ם את השיעור של ט' כחות. ולפי"ז לכאורה יש להכריע כדרך זו. אך נראה שאפשר ליישב את הקושי — אמנם קצת בדוחק — גם לדרך א' לפיה סובר הרמב"ם כריב"א. כי הגה לעיל פסקה ז' הובאה דעת הרא"ם שטעם הריב"א לשיטתו הוא משום שמסברה נראה לו להשוות את התרועה לשברים, ואת השבר אמר שהוא כג' כחות, ולכן פירש שיבבה אף היא כג' כחות. ולפי"ז י"ל שאף הרמב"ם הניח מסברה שהתרועה היא כג' שברים, כלומר שיבבה היא כשבר, אלא שלא נכנס לשער את גודל השבר — וממילא את גודל היבבה — בכחות, כי לא מצאנו בפירוש בגמ' את השיעור הזה, ולכן סתם ששיעור התרועה צריך להיות כג' שברים וממילא אנו יודעים שצריך מספר כחות כזה ש"נכנס" לג' שברים, יהא זה תשעה או שנים עשר או ששה (נראה שמ"ב צ"ל מספר המתחלק בשלש כדי שתהיה משמעות מדויקת לביטוי 'יבבה'. והרמב"ם לא ראה צורך לכתוב ששיעור תרועה הוא כג' יבבות, כי שיעור יבבה אינו מפורש בגמ', וא"כ מה תועיל לנו הלשון 'יבבות').

לדרך א', לפיה הרמב"ם סובר כריב"א בענין יבבות, יש יתרונות מסוימים על פני דרך ב'. קודם כל תיושב על פיה קושיהם העיקרית של הראשונים על הרמב"ם, והיא: איך יתכן שלפי המש' שיעור תקיעה הוא כחצי תרועה כאשר התרועה כולה היא שלש יבבות, והרי הביטוי 'העברת' שממנו נלמדת התקיעה משמעו קול פשוט ונמשך, כלומר קול ארוך קצת, וא"א לומר כן על שיעור של כח וחצי (כך מקשים הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א והר"ן. והמאירי מקשה בלי להזכיר את הנמוק של 'העברת', אך נראה שכונתו לזה). אך אם הרמב"ם סובר כריב"א שיבבה היא שלושה כחות (או קרוב לזה, כנ"ל), הרי שיעור תקיעה הוא ארבעה וחצי כחות (ולפחות שלושה, במקרה שיבבה היא שני כחות), ועל זה כבר יכולה להיאמר לשון 'העברת' (שהרי לשיטת הרמב"ן והריטב"א והר"ן בשם הגאונים שיעור תקיעה לפי המש' הוא כג' כחות. ורק לרשב"א 'העברת' משמעו כשיעור ט' כחות לפחות כנ"ל פסקה א').

עוד יתרון יש לדרך א' שלפיה נפתח לנו פתח לתפיסה חדשה בשיטת הרמב"ם בתקיעה. נוכל לומר שלדעת הרמב"ם אין דין של יחס קבוע בין התקיעה לתרועה, אלא הוא סובר בעיקרון כראב"ד וכרשב"א ששיעור התקיעה קבוע ואינו תלוי בתרועה, והוא כמחצית ג' שברים או כמחצית ג' יבבות, ששיעורן אחד, והיחס האמור במש' ובברייתא הוא רק לסימן. לפי"ז יהיה מובן היטב מדוע תקיעת תשר"ת אף היא בשיעור זה ולא כחצי שברים-תרועה, כי כאמור השיעור הוא קבוע ואינו תלוי בשיעור התרועה. ואין צורך לומר שהרמב"ם סובר כהו"א של הרמב"ן כמו שרצינו לומר לעיל<sup>1</sup>.

אבל המאירי הבין בכל זאת את שיטת הרמב"ם בדרך ב', כנ"ל, והוא אמנם מקשה על הרמב"ם איך יתכן שלדעת המש' שיעור תקיעה הוא כח וחצי. ולכאורה מדברי שאר הראשונים שהקשו על הרמב"ם קושיה זו נראה שאף הם הבינו כך את שיטתו. אך אולי יש לומר שבאמת הבינו שלדעת הרמב"ם יבבה היא של שלושה כחות, ומ"מ בכלל קושיהם הם מתכוונים להקשות גם על עצם הסברה הזאת, והם טוענים שבירוש' מוכח שיבבה היא טרימוט דהיינו כח אחד, ולפי"ז אם נפרש את הגמ' כרמב"ם יהיה שיעור תקיעה למשנתנו כח וחצי, וזה לא יתכן.

(1) משא"כ לדרך ב' לפיה יבבה היא כח אחד, ושיעור תקיעה הוא כח וחצי לפי המש' וכשבר וחצי לפי הברייתא, שאז לא מסתבר כלל לומר שבאמת שיעור התקיעה אינו תלוי בתרועה והמש' והברייתא נתלקו בשיעור הקבוע של התקיעה בלי קשר למחלקתם בתרועה (והלכה כברייתא), כי באופן זה אנו מרבים במחלוקת ללא צורך; אלא נראה ברור שלדברי הכל יש יחס קבוע, ששיעור התקיעה הוא כחצי תרועה, והמחלוקת היא רק בתרועה.

ומ"מ מדברי הרמב"ן בדרשה (עמ' ל"ט) מוכח שגם הוא הבין את הרמב"ם כמאירי. הרמב"ן מסביר שם שאין הכרח לומר ששיעור שבר אחד של הברייתא צריך להיות קטן משיעור תקיעה של המש', כי ההבדל בין שבר לתקיעה אינו באורך אלא בצליל (ר' להלן פסקה י"ד), והוא מוסיף להוכיח זאת באמרו: "והרי לדברי רבנו משה שכתב כי שיעור תקיעה יבבה וחצי כמו שהזכרנו יהיה השבר קצר מאד אלא שההפרש וההבדלה שביניהם בדמיון הקול הוא לא בגדלם וקטנם". וברור שהיבבה שהרמב"ן מזכיר כאן היא כח אחד, שאל"כ אין התקיעה של הרמב"ם קצרה יותר מזו של התוס' והרמב"ן \* (אלא הריהי ארבעה וחצי כחות או לפחות שלושה כנ"ל), ומה ראה מביא הרמב"ן משיטת הרמב"ם. ומוכרחים אנו לומר שהרמב"ן הבין כי הרמב"ם פקצמו סובר שהיבבה היא כח אחד, כי למרות שנראה שהלשון "לדברי רבנו משה שכתב" היא לאו בדוקא, שהרי לא מצינו שהרמב"ם כתב כך, אל שלפי פירושו יוצא שזוהי דעת המש' \* (ולמעשה אין הלכה כן אלא שיעור תקיעה כחצי תרועה ושיעור תרועה כג' שברים שהם יותר מג' כחות) — מ"מ אי אפשר לומר שהרמב"ן חשב שהרמב"ם עצמו סובר שיבבה היא של כמה כחות, כי א"כ אין אף אחד הסובר למעשה שתקיעה היא של כח וחצי, וממי מביא הרמב"ן ראיה. וע"ע להלן פסקה ט"ז.

יש להעיר שאחר כל ההסברים נשאר סגנונו של הרמב"ם בהלכה זו קשה קצת, כי הלשון "שיעור תרועה כשתי תקיעות שיעור ג' שברים כתרועה" משמעה שמשערים את התרועה ע"י תקיעות זאת השברים ע"י תרועה, אך באמת שיעור התקיעה לא פורש, וא"כ גם שיעור התרועה אינו ידוע, ועל כרחך המלמד הוא דוקא השברים. אך לכאורה לפי"ז היה הגוסס צריך להיות: "שיעור תקיעה כחצי תרועה שיעור תרועה כג' שברים". וצ"ע.

[מדברי המגיד משנה בהסבר שיטת הרמב"ם לא ברור אם הבין את הרמב"ם בדרך א' הג"ל או בדרך ב', ע"ש. ואם רוצים להבינו כדרך א' נראה שצריך להגיה בדבריו "והתרועה היא שלש יבבות של שלושה קולות קטנים" 4. ולהלן פסקה ט"ז נראה שהב"י אמנם הבין את המ"מ כדרך א' (ובהמשך לשון המ"מ אותה הוא מצטט גירסתו היא: "שיעור היבבות והשברים אחד", תחת "והשבר" שלפנינו).

בהמשך דבריו מביא המ"מ את שיטת הראב"ד והוא מוסיף: "ולדעת זה הסכימו הרמב"ן והרשב"א ז"ל ששיעור התקיעה כתרועה אחת והיא או שלושה שברים או תשעה טרימוטות שהכל בשיעור אחד וכן עיקר". ועל כרחנו צריכים אנו לומר שאת הרמב"ן הזכיר רק לענין מ"ש ששיעור התקיעה היא כתרועה אחת, בניגוד לשיטת הרמב"ם שהתקיעה היא כחצי תרועה, אך לא שהרמב"ן מודה לראב"ד שלעולם שיעור תקיעה

(2) ע' להלן פסקה י"ד הערה 2.

(3) אין לומר שהרמב"ן הבין בל' הרמב"ם "שיעור ג' שברים כתרועה" ששיעור כל שבר הוא כתרועה, ושיעור תקיעה הוא לפי"ז כחצי שבר שהוא כח וחצי, וזוהי כוונת הרמב"ן באמרו שהרמב"ם כתב כן — כי א"כ לא היה הרמב"ן אומר שהשבר יהיה קצר מאד אלא היה אומר שלפי הרמב"ם השבר ארוך יותר מהתקיעה. ואדרבה מכאן ראייה שהרמב"ן הבין ברמב"ם כמו שהבנו עד כה (ר' לעיל פסקה ח' הערה 4) ששיעור ג' השברים ביחד הוא כתרועה.

(4) ע' בלח"מ שמתחילה פירש את דברי המ"מ כדרך א', והתקשה בלשון המצוטטת כאן בלא ההגהה, ואח"כ רוצה לומר שהמ"מ הבין את ל' הרמב"ם "שיעור שלושה שברים כתרועה" — שיעור כל אחד משלשת השברים כתרועה, אך כתב שזה דוחק בלשון הרמב"ם, וכנ"ל בהערה הקודמת.

הוא כט' כחות, כי הרמב"ן סובר כתוס' וסיעתם, כמבואר בחידושיו ובדרשה. וכמה אתרוגים שלא ראו את דברי הרמב"ן הוטעו ע"י כך.<sup>5</sup>  
 עוד הוסיף המ"מ: "ויש מי שהחמיר בתקיעה של תשר"ת שצריך להאריך בה כשיעור ג' שברים ותרועה שהם שמונה עשר טרימוטות ואין זה עיקר אלא שיעור כל התקיעות אחד וכל אחת היא כט' טרימוטות". ויתכן שהחמירים שהוא מזכיר הם התוס' לפי הריב"א, וכך הבין הב"ח.<sup>6</sup> אך אם הסבר המ"מ לרמב"ם הוא כדרך ב' הנ"ל, שאנו פוסקים כתנא דברייתא בשיעור התרועה ולכן להלכה גם תרועת היללה היא כג' שברים — אז י"ל שהוא מתכוון לדעה הסוברת כראב"ד בענין התרועה, דהיינו שיבכה היא כח אחד, ומ"מ שיעור היללה להלכה הוא ט' כחות אפילו בתשר"ת (כמ"ש לעיל סוף פסקה ו'), אלא שדעה זו חולקת על הראב"ד בענין שיעור התקיעה וסוברת כתוס' ורמב"ן וסיעתם ששיעור תקיעה הוא לעולם כתרועה ז'.

### פ ר ק ש ל י ש י

בעית שיעור השבר. שיעורי התקיעות בשלחן ערוך ובפסקי האתרוגים.

#### י. בעית שיעור השבר

הדיון על שיעור התקיעה מסתעף בדברי הראשונים גם לשאלת שיעור השבר ואיכותו. התוס' (ל"ג: ד"ה שיעור) כתבו שצריך להיזהר שלא להאריך בשבר אחד כדי שלושה כחות כי באופן כזה הוא יוצא מכלל שבר ונעשה תקיעה, שהרי שיעור תקיעה של תר"ת הוא כג' כחות (לפי שיטת התוס' וסיעתם). וכ"כ הרא"ש והטור, והרמב"ן הביא דברים אלו בשם רבנו שמשון בתוספותיו. ולכאורה דבריהם תמוהים, שהרי תר"ת ותש"ת נעשים בגלל ספק מהי התרועה האמורה בתורה, וא"כ מה נפשך: אם השברים (או הש"ר) אמת הרי שיעור תקיעה כג' שברים (או כג' שברים וגי' יבבות), וכך אנו תוקעים בתש"ת (או בתשר"ת), והשבר יכול איפוא להיות כג' כחות; ואם תרועת היבבות אמת, ושיעור תקיעה כג' כחות, הרי אין צורך בשברים כלל ומה איכפת לנו באריכותם?<sup>7</sup> ואכן בהגהות

(5) הב"ח ד"ה ורש"י (ש"ז). וד"ה ומ"ש וכן (ש"ז): כתב שהרמב"ן סובר לגמרי כראב"ד, ועה"ש (תק"צ, ח') כתב שלרמב"ן יבבה אחת היא ג' כחות, אך מדברי הרמב"ן מוכח לא כך כדלהלן פסקה י"ד הערה 2.

(6) תק"צ סד"ה ורש"י (ש"ז). וכך אולי הבין גם המ"א ס"ק ג'. וע' בהערה הבאה.

(7) וזו יכולה להיות כוונת המ"א ס"ק ג', ע"ש, שכמו שלשיטת הראב"ד בתרועה היללה דינה בט' כחות אפילו בתשר"ת — כן גם לשיטת הריב"א גם יללה תשר"ת דינה בט' כחות, והתקיעה שהיא לדעת הש"ע כתרועה צריכה איפוא להיות כג' שברים וט' כחות.

(1) הוא הר"ש משנץ. על השאלה האם התוס' שלנו הם תוס' שנין או לא — ע' עמ' 427, ועמ' 568 הערה 2.

(2) כך תקשה המהרש"א במקום, ורצה לומר שהתוס' באמת הוזרים בהם בהמשך דבריהם, ע"ש. אך כבר דחאו היום תרועה בשתי ידים, שהרי הרא"ש והטור ועוד ראשונים כתבו כך להלכה. ואין נראה לומר שרצו שלא יראה כאילו יש סתירה בין הסדרים אע"פ שמקור עשייתם הוא בספק, שהרי בלא"ה יש סתירה בשיעור התקיעה, שבתר"ת התקיעה היא כג' כחות ובתש"ת כג' שברים. ובדוחק י"ל שזו אינה נראית כסתירה, כי ידוע שמוחר להאריך בתקיעה

אשרי מובאים דברי מהרי"ח הטוען כדברים האלה וסובר משום כך שמותר להאריך בשבר כג' כחות, ואסור רק שהשבר יגיע לאורך התקיעה של אותו סדר, דהיינו: בתשר"ת אין להאריך בשבר אחד כג' שברים מצומצמים וג' יבבות, שזהו שיעור תקיעה של תשר"ת, ובתש"ת אסור להאריך בשבר אחד כג' שברים מצומצמים, שהוא שיעור תקיעה של תש"ת, כי במקרים אלה תהיה כאן סתירה גמורה, שהשבר נעשה כתקיעה האמתית.<sup>3</sup> [מזה שהמהרי"ח כותב שבתשר"ת צריך להיזהר רק שהשבר לא יהיה כג' גניחות וג' יללות יש ללמוד שהוא סובר שזהו שיעור ש"ר מעיקר הדין. כי לו היה שיעור הש"ר מדאורייתא קצר יותר — כמו שכתב הרמב"ן בהו"א כנ"ל פסקה ה' — הרי שאסור היה להאריך בשבר אחד כשיעור הזה, כי מדאורייתא כבר נעשה כתקיעה. ולעיל שם ראינו שכך אמנם סובר הריטב"א, ששיעור ש"ר מדאורייתא הוא ג' שברים וג' כחות].

מובן שבעצם דברי המהרי"ח שמותר להאריך בשבר עד קרוב לתקיעה יש משום

יותר מהשיעור ולכן התקיעות יכולות להיות שונות, אבל אם השבר יהיה ארוך כתקיעה של סדר אחר זה נראה כסתירה.

והנה לשיטת רה"ג לפיה מדאורייתא גם שברים וגם תרועה כשרים לשם תרועה (ע' סוגית מנהג התקיעות פסקה ט') — יוצא שהשיעור המינימלי של תקיעה בכל הסדרים הוא מעיקר הדין כג' כחות, שהרי גם כשאנו תוקעים תש"ת או תשר"ת ידוע לנו שמעיקר הדין די בתרועה של שלושה כחות, וזהו א"כ שיעור המינימום של תקיעה (אף שלמעשה ודאי שגם לרה"ג מאריכים בתקיעת תש"ת כג' שברים ובשל תשר"ת כש"ר, מפני שצריך שגם לפי מה שטועים ההדיוטות — ע"ש בסוגיה — תהיה התקיעה כתרועה, ועוד שאולי הוא סובר כרמב"ן שהתקיעה צריכה להיות כארך התרועה שמריע בפועל [ומ"ש ה"שפת אמת" ל"ג: ד"ה בתוס' שמדברי הפוסקים משמע שלשיטת רה"ג עושים את כל התקיעות שוות — כוונתו כנראה לדברי הב"ח הנזכרים בהערה הבאה, ע"ש]). ולפי"ו יהיו מובנים דברי התוס' והרא"ש שאין להאריך בשבר כדי ג' כחות. וכ"כ הב"ח (תק"צ ד"ה ולפי [ש"ו:]). שיש לומר שהתוס' והרא"ש סוברים כרה"ג. אך קשה, כי הרא"ש אכן מביא לפני כן את שיטת רה"ג, אבל מדברי התוס' בהמשך אותו דיבור מוכח בפירוש שאינם סוברים כרה"ג, שכן הם תמהים שם על הסתירה במנהג תקיעות דמעומד, ע' סוגית מנהג התקיעות פסקה ח', ומביאים את מנהג ר"ת ותרין דחוק למנהג הרגיל, ולו היו סוברים כרה"ג היה ליישב את המנהג הרגיל בפשטות לפי שיטתו כמו שכתבו ראשונים אחרים, ע' בסוגיה שם פסקה ט' (והרא"ש מביא בהמשך הסימן את דברי התוס' בתירוץ המנהג, אולם קודם לכן הוא מעתיק את דברי הרי"ף שמשום טורח ציבור די בעשרה קולות, ואותם יש להבין כשיטת רה"ג כמבואר בסוגיה שם [ובזה אולי יש ליישב את דבריו התמוהים של הקרבן נתנאל שם אות א', שלכאורה אין להם משמעות, ע"ש, ומצאתי שכבר תמה עליהם מרן הרב זצ"ל ב"טוב ראייה" שם, ואלי י"ל שהדברים השתרבו מלעיל מציטוט דברי הרי"ף, ודיבור המתחיל צריך להיות "שלא להטריח על הציבור", ועל כך כותב הק"ג שזה כשיטת רה"ג, ע"ש]. ומ"מ הרא"ש רואה להביא גם את תירוץ התוס' לפי שיטתם כי אין הוא מכריע בפירוש כשיטת רה"ג). ועוד שגם הרמב"ן שהביא דברי הרי"ש כתב עליהם שיפה עיין וטוב להזהר (ר' להלן פסקה י"ד), ומצינו שהרמב"ן חולק בפירוש על שיטת רה"ג, כמבואר בסוגיה שם פסקה י"ב.

3) הב"ח (תק"צ ד"ה ומ"ש וכן [ש"ו:]). רוצה לומר שפסק המהרי"ח יכול להיות אמת גם לשיטת רה"ג, ע' בהערה הקודמת, והוא מנמק זאת באמרו שעל כרחן לרה"ג שיעור תרועה הוא לכ"ע כט' כחות (כלומר שיבבה אחת היא ג' כחות), שאל"כ "הרי ודאי אלו מטעין את אלו שאלו קבלתן בשיעור התרועה ט' כחות ואלו בקבלתן ג' כחות". אך נראה שאין זו ראייה, כי י"ל שהכל מודים ששיעור האורך המינימלי של תרועה הוא כג' כחות אבל לדברי הכל אם עושה שברים צריך לעשות ג' שברים דוקא, כי צריך שיהיה הקול שבור לשלושה חלקים ובלא"ה אינו קול מרועע (לעיל פסקה ד'). וכ"כ הקרבן נתנאל סי' י' אות כ'. והב"ח עצמו מפקפק בהמשך במה שכתב. ונראה שפסק המהרי"ח יכול להיות אמת לשיטת רה"ג רק לפי שיטת הרמב"ן הנזכרת לקמן הערה 5 אפן ב'.

חידוש, כי היה מקום לחשוב שיש לשר שייעור־מקסימום עצמי, שביותר ממנו אינו גניחה אע"פ שעדין לא נעשה כתקיעה<sup>4</sup>.

והנה בעל תרומת הדשן (סי' קמ"א) כתב שדברי מהרי"ח "דברים של טעם הן ואין להשיב עליהן", והוא מוסיף רק שלמגהג ר"ת שבתקיעות דמעומד חוקעים על כל ברכה פעם אחת תשר"ת (ע' תוס' ל"ג: ד"ה שיעור) — אין להאריך בשבר אחד כג' שברים, אע"פ שבתשר"ת אנו קיימים. ונימוקו עמו: בתשר"ת הוזה רוצים לצאת לשיטת ר"ת גם ידי האפשרויות שהתרועה היא שברים לחוד או תרועה לחוד (ע' בתוס' שם), אך לפי האפשרות שהתרועה האמתית היא שברים לחוד — שבר שארכו כג' שברים הריהו כתקיעה ואי אפשר לצאת בו.

אולם הריטב"א כתב אף הוא כתוס' שהשבר צריך להיות פחות מכדי ג' כחות, והוא מטעים את הדבר ביתר ביאור: "שהרי התקיעה של תר"ת שיעורה ג' יבבות והאריך יהיה שבר דתנא ברא כתקיעה דתנא דידן". כלומר: למרות שלמש' ולברייתא שיטות שונות בתרועה, כאמור, מ"מ לא מסתבר ששבר של תנא דברייתא יחשב לתקיעה לפי המש'. וי"ל שזוהי גם כוונת התוס' (ולכך נראה שהתכוון הבי"י בדבריו על שיטתם, ע"ש ז').

4) ובספר "אש דת" (ט': ד"ה אך) וכן בספר "חידושים וביאורים" (או"ח סי' כ"ג אות ה') ר"ל שאולי באמת אין כוונת ההג"א להכשיר בשבר עד קרוב לתקיעה, ע"ש, אך לעני"ד אין נראה כן מלשון ההג"א. וע' להלן פסקה י"ג הערה 17.

5) מהסברו של הריטב"א נראה בפשטות שהפסול של שבר שיש בו כג' כחות הוא מדאורייתא, שאין זו גניחה. אך המטה אפרים (תק"צ, ו' ב"אלף למטה") כתב שדברי התוס' אמורים לזהירות בלבד ולכתחילה, אבל בדיעבד הם מודים להג"א שאין השבר נפסל עד שיהיה כתקיעה של אותו הסדר. וכנראה הבין שטעם התוס' הוא משום שנראה כסתירה, כנ"ל הערה 2, ואולי לא ראה את דברי הריטב"א.

אך בהמשך כותב המט"א שגם לטעם הנ"ל בהערה 2 עפ"י שיטת רה"ג י"ל שאינו אלא לכתחילה. וזה ע"ש, שהרי לרה"ג לכאורה פשוט שהוא פסול גמור, כמו במאריך כדי תקיעה של אותו הסדר. ויש להבין כוונתו בשני אפנים: א) המט"א שוקל שם את החשש שיש בהקיעת שבר קצר מג' כחות כנגד החשש שבשבר בן ג' כחות, והוא אומר שבשבר בן ג' החשש הוא רק לכתחילה, כלומר אין חשש שלא יצאנו י"ח מדאורייתא, כי מה נפשו: אם ספקות התרועה הם ספקות ממש, כחולקים על רה"ג, א"כ שבר שהוא כתקיעה של סדר אחר אינו פסול מעיקר הדין, ואם שיטת רה"ג שכל התרועות אמת היא הנכונה — הרי מן התורה יוצאים י"ח בתר"ת ואין כלל צורך בהש"ת ותשר"ת, וכ"כ הפמ"ג על הס"ז ס"ק ג': משא"כ אם נתקע שבר קצר שאז יש חשש שלא יצאנו מדאורייתא לפי שיטת החולקים על רה"ג, ע"ש במט"א. ב) להלן פסקה י"ד נראה שלשיטת הרמב"ן הצורך בהפרש אורך בין התקיעה לשבר הוא רק זהירות שלכתחילה אפילו לגבי תקיעה של אותו הסדר, ומן הדין יוצאים אף בשבר שהוא ארוך כתקיעה, ע"ש הטעם, ואולי זוהי כוונת המט"א.

ובספר "אש דת" (ח': מד"ה ואני ואילך) הקשה, לשיטת התוס' שאסור ששבר אחד יהיה כתקיעה של סדר אחר — מדוע לא נאמר להפך, דהיינו שצריך להאריך בתקיעה של תר"ת כשיעור י"ח כחות כי בפחות מכאן כשר מן הדין לשבר אחד של תשר"ת (לפי הריב"א, ר' לקמן בפנים). והוא רוצה לומר שם שאה"ג כוונת התוס' והרא"ש גם ליה, ע"ש, וממציא תומרה רחוקה שאינה נזכרת בפוסקים שיש לנהוג כך למעשה ולהאריך לכתחילה בכל תקיעה כ"יח כחות. אך לעני"ד אין לזה שום יסוד, כי התוס' כתבו להגביל את שיעור השבר ולא רצו להאריך את שיעור התקיעה מפני ששיעור תקיעה בתרועה, ולכן אין להאריך את תקיעת תר"ת הרבה יותר מהתרועה, אלא יש להגביל את השבר שלא יהיה כתקיעת תר"ת. ולהסברו של הריטב"א הסברה היא שהשבר לא יכול להיות ארוך כתקיעה של המש', ולא להפך, דהיינו שתקיעת המש' אינה יכולה להיות קצרה, שהרי ודאי ששיעור תקיעת המש' הוא כתרועה, דהיינו כג' יבבות. וזה פשוט.

6) תק"צ ד"ה ומ"ש רבי' ולפ"ן (ש"ו:).

7) וע' בערוך לנר ל"ג: ד"ה שם בתוס'. אך אולי כוונת הבי"י שנראה כסתירה, כנ"ל הערה 2,

התוס' והרא"ש מוסיפים שלשיטת הריב"א שיבכה היא שלושה כחות "אין לחוש אם מאריך קצת" בשבר שהרי אין תקיעה שהיא כג' כחות<sup>8</sup>. וצ"ע אם אפשר לדייק מהלשון "אם מאריך קצת" שאין הם מתירים להאריך הרבה, כלומר עד מעט פחות משיעור תקיעה, אלא יש לדעתם שיעור־מקסימום עצמי לשבר שביותר ממנו אין זו גניחה אף אם עדין אינו כתקיעה, בניגוד לשיטת הג"א הנ"ל. (ומ"מ ודאי שלשיטת התוס' עפ"י הריב"א השבר צריך להיות קטן גם מט' כחות וגם מג' שברים מצומצמים אף אם שני שיעורים אלה אינם שוים [ע' לעיל פסקה ז'], שהרי השבר צריך להיות קטן מהתקיעה הקצרה ביותר).

בעלי הדעות שנזכרו עד כה בשיעור השבר מחזיקים בשיטת התוס' בענין שיעור התקיעה (דעת הריב"א והריב"ם מובאת מ"מ ע"י התוס' עפ"י שיטתם, כמוסבר לעיל פסקה ז'). לעומת זאת שיטת הראב"ד והרשב"א בשיעור התקיעה בנויה על ההנחה שהשבר שיעורו כג' כחות, כמוסבר לעיל (פסקה א'). אך ברור שהנחה זו אינה עומדת בסתירה עקרונית לשיטת התוס' שהשבר צריך להיות קטן מכל תקיעה, כי התקיעה לשיטת הראב"ד והרשב"א היא לעולם כט' כחות (וכך הרי כתבו התוס' בעצמם, שלשיטת הריב"א יכול להאריך קצת בשבר, כנוכר). והנה הראב"ד לא פירש את דעתו בענין שיעור שבר מלמעלה. ואם הוא מודה בעיקרון למהר"ח שמתר להאריך בשבר עד קרוב לשיעור התקיעה אפילו אם התקיעה ארוכה — הרי שמתר לשיטתו להאריך בשבר עד קצת פחות מט' כחות. אך הרשב"א כתב: "ומיהו זה שיעורן למטה אבל אילו רצה להאריך בהן יותר מאריך ואין בכך כלום וכדתנן תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים... וה"ה לשברים ובלבד שיאריך כנגדן בתקיעה שלפניהם ולאחריהם כדי להבדיל בין תקיעה לשברים ואפילו אם רצה לרבות (ע' הגהת המו"ל) בשברים ולעשות ארבעה או חמישה עושה ואינו גמנע". ומוכן שכוונתו היא שמתר להאריך בשבר אחד אפילו כדי ט' כחות, שהוא שיעור תקיעה, ובלבד שיאריך בתקיעה יותר, כך שהתקיעה תהיה ארוכה מהשבר<sup>9</sup>. וכן הוא בדברי הר"ן<sup>10</sup>: "וממתני' שמעינן שאם רצה להאריך בתקיעה ואפילו כמה מאריך אבל אם רצה להאריך בשברים יש מי שכתב שהרשות בידו ובלבד שיאריך התקיעה יותר מן השבר להכיר ביניהן". וברור שהכוונה לרשב"א. והר"ן מוסיף: "ולדידי לא סבירא לי הכי אלא צריך שלא יאריך בשבר כדי שלושה שברים בינונים דכיון דאי גנחי גנח שיעור תקיעה כשלושה שברים כל שהאריך בשבר אחד כשלושה שברים אין זה שבר מענין גניחה אלא פשוטה היא". והנה לגבי מחלוקת התוס' והראב"ד בענין

ע' קרבן נתנאל סי' י' אות ל'. ומ"מ נראה מכאן שהב"י לא ראה את חידושי הריב"א, כי אחרת היה מזכירו.

(8) דברי הפני יהושע (ל"ג: ד"ה בתוס') על שיטת הריב"א המוהים מאד, ולא ירדתי כלל לסוף דעתו, ע"ש.

(9) אך ברור שאין התקיעה צריכה להיות כג' השברים שתקע ביחד (שלא כדברי המו"ל סוף הערה 335, וע' להלן פסקה י"א הערה 8), שהרי ההיכר הדרוש הוא בין שבר אחד לתקיעה, ולשיטת הרשב"א התקיעה אינה צריכה להיות כתרועה (ולכן בתשר"ת די לדעתו בתקיעה של ט' כחות אע"פ שהש"ר הם כ"ב כחות). וכך מפורש בדברי הר"ן, ככפנים בסמוך. ויש להסתפק האם לשיטת הרשב"א צריך שכל התקיעות של הסדר תהיינה ארוכות מהשבר שהאריך בו או שמספיק שהתקיעות של אותה הבבא תהיינה ארוכות ממנו. וע"ע להלן פסקה י"ג הערה 23.

(10) על הרי"ף י"א: ד"ה וממתני'.



שיעור התקיעה כתב הר"ן שראוי לחוש ולהחמיר כדברי הגאונים — דהיינו כשיטת התוס' שהר"ן מביאה בשם הגאונים — שהתקיעה ארכה תמיד כאורך התרועה, ואילו היה הר"ן סובר כתוס' שלשיטה זו אסור להאריך בשבר כדי ג' כחות, שהוא שיעור תקיעה של תר"ת, א"כ היה לו להחמיר גם בזה, ולא היה כותב "ולדידי לא סבירא הכי אלא צריך שלא יאריך בשבר כדי ג' שברים בינונים" (ואין לומר שלדברי הרשב"א קאמר, החולק על הגאונים וסובר שלעולם תקיעה היא כט' כחות, כי ראשית הלשון "ולדידי לא ס"ל הכי אלא...". משמעה שמחווה את דעתו להלכה. ומלבד זאת מוכח מהמשך הלשון "דכיון דאי גנוחי גנח שיעור תקיעה כג' שברים" שמדבר גם לשיטת הגאונים, שהרי לרשב"א לעולם שיעור תקיעה כג' שברים). על כן נראה להוכיח מכאן שהר"ן סובר כהג"א, שגם לשיטת הגאונים והתוס' בענין שיעור תקיעה אין צורך להקפיד שהשבר יהיה קטן מתקיעה של תר"ת, אלא די שיהיה קטן מהתקיעה של אותו הסדר (מלשון הר"ן "דכיון דאי גנוחי גנח שיעור תקיעה כג' שברים כל שהאריך בשבר אחד כג' שברים אין זה שבר... אלא פשוטה היא" יש ללמוד שההגבלה מלמעלה היא רק משום שנעשה כתקיעה, ולא משום שיש לגניחה שיעור מקסימום מצד עצמה, ולפי"ז יוצא שלשיטת הגאונים יוכל להאריך בשבר של תשר"ת עד פחות מג' שברים וג' יבבות, כמ"ש המהרי"ח; אך אם הר"ן סובר שלדברי הכל שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות — ע' להלן בזה — נראה שהוא עצמו יפסל למעשה שבר שהוא כג' שברים אפילו בתשר"ת, כי בענין תקיעה כתב רק שיש לחוש ולהחמיר כדעת הגאונים, ומשמע שמחמיר למעשה גם כראב"ד לתקוע בתר"ת כט' כחות, וא"כ גם לענין שבר של תשר"ת יש לו להחמיר שלא יאריך בו כג' שברים, דהיינו כט' כחות, שזהו שיעור תקיעה גם בתשר"ת לשיטת הראב"ד. ולכן לא חילק כאן הר"ן בין שבר של תש"ת לשבר של תשר"ת. ודוק:).

באשר לשיעור "ג' שברים בינוניים" שכתב הר"ן — נראה ברור שכוונתו לגניחות בינוניות של ארס (או: לקולות שופר המחקים גניחות בינוניות), שהן השיעור המינימלי להכשר שברים. כי מה טעם לפסול שבר רק אם הוא כג' שברים בינוניים אם גם שברים קטנים מהם כשרים, והרי מרגע שהאריך כג' שברים קטנים ה"ז כבר כתקיעה (ואם תאמר שמדובר בהאריך בתקיעה יותר מהמינימום, ועשאה כג' שברים בינוניים, ומשום כך השבר כשר — א"כ גם בהאריך בשבר כג' שברים בינוניים יש להכשיר אם רק יאריך בתקיעה יותר, וכמ"ש הרשב"א). אלא ודאי שג' שברים בינוניים הם השיעור המצומצם של שברים.

נמצא שיש לנו עד כה שלש שיטות עקרוניות: לשיטת התוס' והרא"ש השבר צריך להיות קצר מהשיעור הקטן ביותר של תקיעה כלשהי מתקיעות היום; לשיטת הג"א והר"ן

11) אך ע' להלן סוף פסקה י"ב שהט"ז כתב טעם אחר מדוע אין לחלק בין שבר של תשר"ת לשל תש"ת. והנה בהערה 2 לעיל העלינו את האפשרות שהפסול לדעת התוס' בתוקע שבר כג' כחות הוא בזה שנראה כסותר לתקיעה של תר"ת, ולפי"ז י"ל עפ"י מה שהוסבר כאן שהר"ן באמת מודה לתוס' שלשיטת הגאונים אסור להאריך בשבר כג' כחות, אלא שהוא עצמו לשיטתו מתיר להאריך כי לשיטתו גם את תקיעת תר"ת צריך לעשות כט' כחות, כדי לחוש לדעת הראב"ד, ונמצא שאין כלל בפועל תקיעה של ג' כחות, וא"כ מותר לדאריך בשבר כשיעור הנה, שהרי לא ייראה כסותר לשום תקיעה. אך לעיל (שם) ראינו שהריטב"א מסביר את שיטת התוס' לא משום שנראה כסתירה אלא משום שלא יתכן ששבר בשיעור כזה שהמש' מחשיבתו לתקיעה יקרא עדיין שבר, וא"כ הר"ן החושש לשיטת הגאונים לפיה תקיעת המש' היא כג' כחות היה לו לחשוש גם ששבר כאורך כזה יהיה פסול, אף אם אין אנו תוקעים בפועל שום תקיעה כג' כחות. ולהלן פסקה י"ד הערה 6 נראה שגם מדברי הרמב"ן יש להוכיח שהבין את טעם הפסול כריטב"א.

השבר צריך להיות קצר מהשיעור המצומצם של תקיעת אותו הפרד; ולשיטת הרשב"א צריך השבר להיות קצר רק מהתקיעה שתוקע בפועל באותו סדר, ואז הוא כשר אף אם ארכו כשיעור מצומצם של תקיעה ויותר [לפי הרשב"א נוהג כאן איפוא עקרון אינדיבידואליות, ולעיל פסקה ה' ראינו שגם הרמב"ן מחזיק בעיקרון כזה, אך יש כמוהו הבדל בין הנושאים הנדונים, ויתכן שהתוס' החולקים על הרשב"א בענייננו וסוברים ששבר כג' כחות יצא מכלל שבר — יודו לרמב"ן שם שהמאריך בתרועה צריך להאריך כנגדה בתקיעה (אך השאלה ההפוכה אינה תופסת, כי לשיטת הרשב"א שיעור התקיעה קבוע ואינו תלוי בתרועה. ומ"מ אם יש דעה הסוברת כרשב"א בענין אריכות השבר, וסוברת כתוס' וסיעתם ששיעור תקיעה כתרועה, מסתבר שהיא תחיל את עקרון האינדיבידואליות גם לחומרא, ותאמר שהמאריך בתרועה צריך להאריך כנגדה בתקיעה)].

שיטה רביעית בענין זה יש לרמב"ן, והיא תידון בע"ה להלן פסקה י"ד. עתה נעסוק בצד השני של בעיית שיעור השבר, והוא: מהו שיעור השבר מלמטה.

התוס' והרא"ש כתבו שהשבר צריך להיות פחות מכדי ג' כחות אך לא פירשו אם יש לו שיעור מלמטה. והריטב"א כתב: "ונראין הדברים שהשבר קטן מתקיעה... וגם גדול הוא מן היבבה... וכיון שכן נמצא שהשבר אינו אלא כדי שתי יבבות ויותר מעט אבל לא ג' יבבות שלמות". ובהמשך: "והשבר קטן ממנו (ר"ל מהתקיעה) ואין בו אלא שיעור תנועת שתי אותיות דהיינו ב' יבבות". ומהלשון "שהשבר קטן מתקיעה... וגם גדול הוא מן היבבה... וכיון שכן נמצא...". היה נראה לכאורה שכל שיצא מכלל יבבה ומכלל תקיעה, דהיינו כל שהוא יותר מיבבה אחת ופחות משלש — כשר, ולפי"ז מה שכתב אחר כך "כדי שתי יבבות או יותר מעט" — ה"ה לפחות מעט. אך מדברי הגהות אשרי יש להוכיח שלדעתו השבר צריך להיות לפחות כשתי יבבות, שכן כתב: "ל"נ שאין צריך ליוזר שלא יאריך בשברים כשיעור שלשה קולות כל שהוא... גניחות פרש בקונטרס כדרך החולים שמאריכים ואם יקצר בשברים הרבה נ"ל דלא יצא". וברור שבמ"ש "ואם יקצר בשברים הרבה" אין כוונתו לתקוע כיבבה אחת, כי זה בוודאי פסול, ומתי לשון "נ"ל דלא יצא", אלא ודאי שהוא פוסל גם ביותר מיבבה. ולכאורה נראה שאין הג"א מצריך שלש יבבות דוקא, שהרי הוא כותב "שאין צריך ליוזר שלא יאריך בשברים כשיעור ג' קולות", ולא שצריך לעשות דוקא כך, ונראה איפוא שלדעתו שיעור שבר מלמטה הוא שתי יבבות, או יותר משתיים ופחות משלש. אך אפשר גם להבין שהג"א מצריך כג' כחות דוקא, וכוונתו היא שאין צריך ליוזר שלא להאריך כג', ואדרבה אם יקצר הרבה דהיינו שיעשה פחות מג' נ"ל דלא יצא, משום שאין זו גניחה.

גם בדברי הריטב"א יש להבין שצריך לפחות כשתי יבבות, ומ"ש "וגם גדול הוא מן היבבה" אין הכוונה שכל שגדול מיבבה כשר, אלא שיש לו שיעור מינימלי הגדול משיעור יבבה, וזהו מ"ש אח"כ: "כדי ב' יבבות ויותר". ואף מדברי הר"ן נראה להוכיח שהשבר הוא לפחות כשתי יבבות, כי לעיל הזכרנו שהשיעור המינימלי של שבר לפי הר"ן הוא כגניחה בינונית, אבל כגניחה קטנה פסול, וגניחה קטנה צריכה להיות יותר מיבבה שאל"כ אינה גניחה אלא יבבה, וא"כ נראה שגניחה בינונית היא לפחות כשתי יבבות י.

ור' לקמן.

(12) מלשון ש"ע הרב (תק"צ, ד') נראה קצת שהבין בביטוי "שלושה שברים בינוניים" שהשבר נקרא קול בינוני מפני שהוא קצר מתקיעה וארוך מיבבה, ולא שבין השברים יש לבחור את

דעת הראב"ד והרשב"א בענין השיעור מלמטה ברורה יותר, שכן כל שיטתם מבוססת על כך ששיעור שבר הוא כג' כחות ובפחות מכאן אין זה שבר. שהרי לשון הברייתא היא: "שיעור תקיעה כתרועה שיעור תרועה כשלושה שברים", ודאי מדובר כאן בשיעור המצומצם של תרועה, דהיינו בשיעור המצומצם של שברים, ושיעור זה האמור בברייתא הוא לשיטת הראב"ד והרשב"א כט' כחות. ולפי"ז יוצא שגם הר"ן יצריך למעשה שברים של ג' כחות כל אחד, שהרי לעיל הוסבר שהוא חושש גם לשיטת הראב"ד בענין (ומ"מ יתכן שבשבר ארוך כשהוא כחות כבר יפסל, כי לשיטת הגאונים אולי הוא סובר שהשבר הוא כשתי יבבות. ולעיל ראינו שאם נגיה שלדעת הר"ן גם לשיטת הגאונים שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות — יוסבר בזה מדוע לא חילק לענין השיעור מלמעלה בין שבר של תש"ת לשבר של תשר"ת. אך ע' להלן סוף פסקה י"ב שיש לכך הסבר אחר).

בסיכום האמור לעיל נמצא שיש לפנינו כמה שיטות ראשונים בשיעור השבר:

א. לשיטת התוס', הרא"ש והריב"א שיעור שבר מלמעלה הוא עד קצת פחות מג' כחות. בענין השיעור מלמטה — התוס' והרא"ש לא פירשו כלום, ולדעת הריב"א השיעור הוא כשני כחות.

ב. לשיטת הג"א בשם מהרי"ח שיעור שבר מלמטה הוא כשני כחות (או שיעור הגדול משנים וקטן משלושה). השיעור מלמעלה הוא בתש"ת עד קצת פחות מג' שברים מצומצמים, ובתשר"ת עד קצת פחות מג' שברים וג' כחות.

ג. לשיטת הר"ן שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות, והשיעור מלמעלה הוא עד קצת פחות מג' שברים מצומצמים (ונראה שלדעתו אין להבדיל בין תשר"ת לתש"ת, כנ"ל). השיעור של ג' שברים מצומצמים אפשר שהוא כשהוא כחות בלבד ולא כחשעה, כי הר"ן מחמיר כשתי שיטות שונות, כמוסבר לעיל).

ד. הריב"א והריב"ם לא פירשו את שיעור השבר מלמטה (ולפי האמור בפסקה ז' דרך ב' השיעור הוא כג' כחות), והשיעור מלמעלה הוא בודאי קצת פחות גם מג' שברים מצומצמים וגם מט' כחות (באם שיעורים אלה אינם שוים), אך יתכן שהוא קצר עוד יותר (אם הם סוברים שיש לשבר שיעור-מקסימום עצמי, כמוסבר לעיל).

ה. לשיטת הראב"ד והרשב"א שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות. ובאשר לשיעור מלמעלה — לדעת הרשב"א אין לו שיעור מלמעלה ובלבד שיאריך בתקיעה יותר מהשבר, ולדעת הראב"ד: אם הוא סובר ששיעור שבר מלמעלה תלוי רק בשיעור המינימלי של התקיעה הרי שהשיעור מלמעלה הוא עד קצת פחות מט' כחות, ואם הוא סובר שיש לשבר שיעור-מקסימום עצמי הרי יתכן שהוא קטן מהשיעור הנזכר.<sup>13</sup>

הבינוני, ולפי"ז לא נוכל לדייק כמ"ש בפנים. אך לענ"ד יותר פשוט להבין בר"ן שיש שברים קצרים וארוכים והשיעור הוא כשברים בינוניים.

13) באשר לשיטת רס"ג (לעיל סוף פסקה ז') בשיעור השבר — אם הוא סובר כריב"א הרי שהשבר יכול להיות כג' כחות, ואפשר שאסור שיהיה פחות מזה; ואם הוא סובר כראב"ד שמחלוקת המש' והברייתא בשיעור התרועה היא מחלוקת עצמאית שאינה תלויה בשאלת מהות התרועה, ושיעור התרועה היללה למעשה הוא כג' שברים מפני שהלכה כברייתא לענין השיעור — אזי לא ידוע מהו שיעור השבר לשיטתו, כי מדבריו לא נתבאר לנו האם הוא סובר כראב"ד שאב"י חזר בו מתירוצו הראשון, ואז יוצא ששיעור שבר הוא כג' כחות, או שמפרש כרוב הראשונים שאב"י לא חזר בו, ואז אין הכרח שהשבר הוא כג' כחות דוקא. ע' לעיל פסקה ד' הערה 4.

נמצא לפי"ו שאין אפשרות לצאת בשכר אחד ידי כל הרעות, כי לשיטה א' צריך השבר להיות קצר מג' כחות, ולשיטה ה' הוא חייב להיות כג' כחות לפחות.<sup>14</sup>

#### יא. פסק הש"ע בענין שיעורי התקיעות

ניגש לבירור פסק ההלכה בש"ע בענין שיעורי התקיעות. הש"ע (תק"צ, ג') מקבל להלכה את שיטת התוס' וסיעתם — שהיא שיטת רוב הראשונים — ששיעור התקיעה הוא לעולם כשיעור התרועה; ולכן בתר"ת יש לתקוע כשיעור תרועת הלילה, בתש"ת כשיעור השברים, ובתשר"ת כשיעור השברים-תרועה.<sup>1</sup> הש"ע מביא את מחלוקת התוס' וסיעתם עם הריב"א והריב"ם בשיעור תרועת-לילה. גם לשיטת הריב"א והריב"ם הוא מגיח — כפי שהניחו התוס' — ששיעור התקיעה צריך תמיד להיות שווה לשיעור התרועה (כי אף אם הריב"א והריב"ם עצמם אינם סוברים כן — ע' לעיל פסקה ז' — מ"מ בענין זה הלכה כתוס' וסיעתם, ובפרט שאין לגו שום ראיה שהריב"א והריב"ם אינם מודים בזה לתוס', ואדרבה לשון התוס' והרא"ש מורה בפשטות שהם סוברים כמותם, כנ"ל שם).

גם בענין שיעור השבר מקבל המחבר את שיטת התוס' וסיעתם שהשבר צריך להיות קטן מהתקיעה הקצרה ביותר מתקיעות היום. לפי"ו הוא פוסק (תק"צ, ג'): "יש אומרים ששיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה כשלשה יבבות דהיינו ג' כחות בעלמא כל שהוא והם נקראין טרומיטין ולפי"ו צריך לזוהר שלא יאריך בשבר כשלשה טרומיטין שא"כ יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת יותר מבשל תש"ת ובשל תש"ת יותר מבשל תר"ת... ויש אומרים ששיעור יבבא ג' טרומיטין ושיעור תרועה כשלשה יבבות שהם ט' טרומיטין ושיעור תקיעה ג"כ תשעה טרומיטין כתרועה ולפי"ו אין לחוש אם האריך קצת בשברים וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ב טרומיטין ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה והאריך בשברים לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר".

הנקודה התמוזה בפסק זה של הש"ע היא כמובן השיעור של י"ב טרומיטין (כ"ה הגירסה גם בדפוס הראשון של הש"ע<sup>2</sup>), שהרי לשיטת הי"א השני — שהיא שיטת הריב"א והריב"ם — הוא כותב בפירושו שהתרועה היא ט' טרומיטין, ושלשת השברים הרי בוודאי ארוכים משלושה טרומיטין, וא"כ איך יצא לש"ע שיעור של י"ב טרומיטין. והגה המ"א (ס"ק ג') כתב: "ט"ס הוא וצ"ל י"ח טרומיטין". כלומר: הש"ע סובר שלשיטת הריב"א והריב"ם שיעור שבר הוא כג' כחות, כלשיטת הראב"ד והרשב"א (ולעיל פסקה ז' דרך ב' ראינו שהרא"ם מסביר את עצם שיטת הריב"א והריב"ם שיבבה היא ג' כחות עפ"י הנחה זו, ע"ש [ואף אם לא נתפס כך בהבנת מקור שיטת הריב"א והריב"ם — ע'

14 בקונטרס "התקיעות כהלכה ובהידור" אות ו' כתב בשם ספר "קצה המטה" שיש עצה לעשות ד' או ה' שברים שכ"א מהם פחות מג' וביחד הם כט'. אך נראה שלמרות ששיטת הראב"ד היא ששיעור התרועה או השברים אינו תלוי במהותם, כנ"ל פסקה ג', מ"מ מסתבר שלשיטתו שבר מינימלי הוא של ג' כחות ובפחות מכאן אין זו גניחה, וכבר דחה כך בקונטרס שם.

1 אבל הגר"א (בביאורו שם) הביא את שיטת הרמב"ם ששיעור תקיעה הוא כחצי תרועה, וכתב: "ושיטתו נכונה בפי' דגמרא (אולי צ"ל: הגמרא) וז"ש תקיעות דכולהו בני כו' דלפירש"י א"א להולמו". ע' לעיל פסקה ת' הערה 1, ולהלן פסקה י"ג אות ב'.

2 ונציה שכ"ה.

לעיל שם — מ"מ יתכן שהם טוברים כראב"ד וכרשב"א, וא"כ ראוי לתחמך כך כי בוודאי אין פסול בהארכה כג' כחות], ושיעור תקיעת תשר"ת הוא איפוא כג' שברים וג' יבבות דהיינו כ"ח כחות. אך המעיין בב"י<sup>3</sup> יראה שקשה מאד לומר שיש כאן טעות דפוס בש"ע, כי בב"י הביא את שיטת ריב"א וריב"ם עפ"י התוס' והרא"ש, וכתב: "ולדבריהם אין לחוש אם האריך קצת בשברים וצריך למשוך בתקיעה של תשר"ת כשיעור ג' שברים וג' כחות (כ"ה גם בדפו"ר של הב"י<sup>4</sup>) ומי שלא משך בתקיעה כשיעור הזה ומשך בשברים לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר ור"ח פירש כפירוש רש"י... עכ"ל הרא"ש ז"ל". ופלא גדול הוא אם בב"י נפלה טעות דפוס אחרת בדיוק באותו ענין וצ"ל "וט' כחות" תחת "וג' כחות". ואמנם הב"ח<sup>5</sup> והט"ז (ס"ק ד') כתבו שבפסקי הרא"ש שלפנינו אכן כתוב "ג' שברים וג' כחות", והב"י העתיקו כצורתו, וגם בש"ע נמשך אחר לשון זו ולכן כתב ששיעור התקיעה בתשר"ת הוא כ"ב טרומיטין (דהיינו ג' שברים שכ"א מהם של ג' כחות ועוד ג' כחות). אבל ברור — אומרים הב"ח והט"ז — שבדברי הרא"ש נפלה ט"ס, וצ"ל שם "ג' שברים וט' כחות", שהרי זהו שיעור תרועה לפי הריב"א והריב"ם, וכך היא הלשון בתוס' (ל"ג: ד"ה שיעור): "ג' שברים ותשע כחות"<sup>6</sup>, וא"כ נמצא שבדברי הש"ע אינם מדויקים והשיעור הנכון של התקיעה הוא י"ח טרומיטין (יתכן שגם המ"א בכתבו "ט"ס הוא" הנוכח לכך שהט"ס היא בדברי הרא"ש מהם לקוחים דברי הב"י והש"ע).

והנה לדברי הב"ח והט"ז בענין הגירסה הנכונה בפסקי הרא"ש יש סיוע גדול ממקור נוסף שהם לא ראוהו, והוא תוספות הרא"ש, שם כתובים כל הדברים הנ"ל שבפסקי הרא"ש, והגירסה שם: "כג' שברים וט' כחות". אך לכאורה גם טענתם הענינית של הב"ח והט"ז מוכרחת, כנ"ל, וא"כ צ"ע"ג מה טבר המחבר כשכתב "י"ב טרומיטין" (אם אמנם כתב כן, כמו שהבין הט"ז וכפי שנראה מהב"י).

ולחומר הענין אולי יש ליישב כך: לעיל פסקה ה' ראינו שהרמב"ן הביא דעה לפיה שיעור שברים-תרועה מעיקר הדין אינו כסכום השיעורים של שברים לחוד ותרועה לחוד, דהיינו אין הוא ג' שברים וג' כחות (לשיטת רוב הראשונים שיבכה היא כח). אלא הריהו כשיעור המש' או הברייתא ובתוך בשיעור זה צריכים להיות שברים ויבבות. והריטב"א דחה דעה זו באמרו שבפתות משלושה קולות אין שם של גניחה או יללה, ולכן אם יש צורך בגניחה ויללה דהיינו בתשר"ת הרי ששיעור הש"ר הוא מעיקר הדין ג' שברים וג' כחות. ועפ"י י"ל שהב"י מצא לפניו את הגירסה "ג' שברים וג' כחות" (נראה קצת מדבריו שגם בתוס' גרס כך ולא רק ברא"ש), והוא הביז' שלשיטת הריב"א שיעור תרועה למש' ולברייתא הוא כט' כחות, וגם בש"ר אפשר היה להסתפק בשיעור זה, כי מגיין לר' אבהו לרבות בשיעור התרועה, אלא שבש"ר שיעור ט' כחות אינו מספיק כי צריך שיהיו שלושה קולות מכל מין כדי שיהיה לו שם גניחה או יללה כסברת הריטב"א, ולכן שיעור ש"ר מעיקר הדין לפי הריב"א הוא ג' שברים וג' כחות, כלריטב"א (אלא שבעוד שלפי הריטב"א השיעור של שלושה קולות מספיק גם לשיטת המש' לפיה התרועה היא יללה גרידא — הרי לשיטת הריב"א אם התרועה היא יללה בלבד לא די

(3) תק"צ ד"ה וכתב (ש"ז).

(4) ונציה שי"א.

(5) תק"צ ד"ה ורש"י (ש"ז).

(6) הב"ח מציע אפשרות אחרת להגיה בדברי הרא"ש: "וג' יבבות" תחת "וג' כחות", וכ"ה הלשון בהגהות מיימוני (פ"ג מהל' שופר אות ב').

בכך שיהיה לה שם יללה, אלא הריהי צריכה ליעור אורך מסוים שהוא שיעור המינימום לתקיעה בלשהי מתקיעות היום, והוא כט' כחות. וש"ר שיש בו שלושה קולות מכל מין עונה כמובן גם על הדרישה של שיעור-מינימום של ט' כחות לתרועה דאורייתא כולה. ודוק). ומשום כך פסק הש"ע שלשיטת הריב"א תקיעת תשר"ת דייה שתהא כג' שברים וג' כחות, דהיינו כ"ב כחות.

והנה מלשון הש"ע נראה בפשטות שלשיטת הי"א השברים-תרועה עצמם הם — מעיקר הדין או לפחות ממנהג — ג' שברים וג' יבבות, דהיינו ג' שברים וט' כחות, כי הוא כותב שלדעת הי"א שיעור תרועה הוא ט' טרומיטין, ובפשטות הכוונה ב'תרועה' לתרועה בכל מקום שהיא בין בתשר"ת בין בתשר"ת. ועתה: אם שיעור התקיעה בתשר"ת הוא אמנם כ"ב טרומיטין יוצא שהתקיעה תהיה קצרה מהשברים-תרועה שמריע בפועל, וזה בניגוד למה שלמדנו לעיל פסקה ה' מדרשת הרמב"ן שהתקיעה צריכה להיות כתרועה שהריע התוקע ולא די שתהא כתרועה מצומצמת. אך נראה שאין בכך כדי לסתור את הגירסה הי"ב טרומיטין, כי בלא"ה משמע מלשון התוס' והרא"ש — והש"ע בעקבותיהם — שהם חולקים על העיקרון הנ"ל של הרמב"ן, וסוברים שאורך התקיעה צריך להיות כשיעור תרועה מצומצמת ולא כתרועה שמריע בפועל. כי לשיטת הי"א השני כתב הש"ע (והדברים לקוחים מהתוס' והרא"ש): "ולפי"ו אין לחוש אם האריך קצת בשברים וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ב (לפי המ"א: י"ח) טרומיטין ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה והאריך בשברים לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר". ומשמע בפשטות שאם האריך בתקיעה כדי י"ח טרומיטין (כדעת המ"א) רשאי לשיטת הי"א השני להאריך בשבר אחד יותר מכדי ג' כחות, אע"פ שבאופן כזה תהיה התקיעה של י"ח כחות קצרה משלושת השברים וט' הכחות שיריע בפועל. וכן מוכח בפירוש מדברי המ"ב (שעה"צ אות ד'), שכתב שאין יוצאים בתשר"ת בתקיעה פחותה מט' כחות כי אנו נוהגים להאריך בשבר אחד אפילו עד ח' כחות, ומשמע שבתקיעה של ט' יוצאים גם אם עשה שבר ארוך כזה ושלושת השברים היו א"כ יותר מט' (וכן משמע גם במ"ב ס"ק ט"ו שהשיעור לפתחילה של י"ח כחות אמור גם למי שמאריך בשבר אחד עד ח' כחות). והנה לכאורה אפשר היה לדחות שכוונת התוס' והרא"ש והש"ע לומר שהמאריך בשבר כדי ג' כחות ולא האריך בתקיעה כדי י"ח כחות לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר, כי לי"א הראשון אסור להאריך בשבר כדי ג' כחות ולי"א השני צריכה התקיעה להיות של י"ח מפני ששבר מצומצם הוא של ג' כחות; אבל המאריך בשבר יותר מכג' כחות באמת צריך להאריך בתקיעה יותר מי"ח, כעיקרון של הרמב"ן. אך הבנה זו דחוקה, כי מהלשון "ולפי"ו אין לחוש אם האריך קצת בשברים" משמע שמדובר במי שמאריך יותר מהשיעור המצומצם של שברים, ועל זה אומרים הפוסקים שאם האריך בשבר ולא האריך בתקיעה כ"ח כחות לא יצא, הא אם האריך כ"ח כחות יצא לשיטת הריב"א אע"פ שהש"ר שתקע בפועל היה של יותר מי"ח כחות. ונראה שמשום כך הבין המ"ב שלפי התוס' והרא"ש והש"ע אין התקיעה צריכה להיות כתרועה שהריע בפועל, אלא די

(7) התוס' והרא"ש לא כתבו י"ח כחות אלא ג' שברים וט' כחות, ולכאורה אפשר א"כ לומר שכוונתם היא שהתקיעה צריכה להיות כג' השברים שהריע בפועל ועוד ט' כחות. אך נראה שאין זה נכון, כי א"כ לא היה להם לתלות את הפסול במקרה שלא האריך כשיעור הזה והאריך בשבר — בכך שלא עשה לא כמר ולא כמר, שהרי גם בלי השיטות השונות אם אדם תוקע בפועל ג' שברים ארוכים ותשעה כחות הריהו צריך להאריך בתקיעה כשיעור הזה ואחרת לא יצא, ומהלשון "לא כמר ולא כמר" משמע שדוקא משום שלשיטת הריב"א התקיעה צריכה להיות ארוכה לא יצא.

שחיה כתרועה מצומצמת (וקצת בדוחק יש לפרש: "אין לחוש אם האריך קצת בשברים" היינו אין לחוש אם האריך כג' כחות, ואדרבה מסתבר שזהו השיעור המינימלי של שבר, ולכן צריך להאריך בתקיעת תשר"ת כ"ח כחות, ואם האריך בשבר כדי ג' כחות ולא האריך בתקיעה כ"ח לא יצא, הא אם האריך כ"ח יצא, כי אז התקיעה היא כתרועה שהריע בפעל)<sup>8</sup>.

ברור מ"מ שבין אם הגירסה בש"ע היא "י"ב טרומיטין" ובין אם היא "י"ח" — הרי הש"ע הבין שלשיטת הריב"א והריב"ם שיעור שבר הוא כג' כחות, כלשיטת הראב"ד והרשב"א; וכן מוכח בב"י שהבין כך בשיטת הריב"א<sup>9</sup>, והזכרנו כבר שהרא"ם אף מסביר בכך את טעם סברת הריב"א שיבבה היא של שלושה כחות. והנה הגר"א כתב על ל' הש"ע "י"ב טרומיטין": "צ"ל י"ח ולא דוקא אלא יותר מ"ח דשברים יותר מתרועה". וכ"כ המ"ב ס"ק י"ד, ובשעה"צ אות ז' מבואר שהטעם הוא משום שהשברים ארוכים מיבבות. וכ"כ בפירוש הלבושי שרד על הט"ז ס"ק ג', והאריך בענין זה בתשובה בספרו "כד הקמת", וזו לשונו שם<sup>10</sup>: "דהא בש"ס מבואר בהדיא דג' גניחות הם יותר מג' יללות (ר"ל: יבבות) וכיון דלפי' השגי (ר"ל: ל"א השגי בש"ע) הוי ג' יללות ט' טרומיטין א"כ ג' גניחות הם יותר ומ"ש הט"ז... והמ"א... להגיה י"ח טרומיטין כבר כתבו המחברים האחרונים שהוא לאו דוקא אלא מעט יותר וכדאמרן". ובהמשך<sup>11</sup>: "שיעור ג' גניחות לא נתבאר בש"ס... רק דמבואר בש"ס שהם יותר מג' יללות... ושיעור היתרון לא נודע לנו ומה"ט כשכתב המחבר בסוף דבריו דלפי' השגי צריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ח טרומיטין לא כתב שיהיו יותר מ"ח טרומיטין אע"ג דבאמת הוא יותר מ"ח וכמ"ש לעיל והיינו משום דאין צריך רק שיהי' משהו יותר כיון דלא נדע שיעור היתרון וא"א לצמצם כ"כ בשיעור משהו לכן לא כתב רק י"ח טרומיטין" (ועפ"ז יש להבין גם את מה שכתב המ"ב ס"ק י"ג וס"ק ט"ו שלכתחילה יעשה את שלושת השברים כט' כחות, וזאת על אף שבשעה"צ שם אות ז' ואות י' מוכח שכוונתו לקצת יותר מט'. וכך הם דברי הל"ש בסוף התשובה: "דשיעור משהו הוא מעט מזעיר וא"א כלל לצמצם כ"כ בשיעור זה... רק שיזהר שיהיה כשיעור ט' טרומיטין ברווח דאז א"א שלא יוכלו בו גם המשהויין").

אך נראה שהנחה זו של הלבושי שרד שהשבר ארוך מיבבה גם לשיטת הריב"א והריב"ם — אינה פשוטה כל עיקר. כי המעיין בסוגיה יראה שבגמ' עצמה לא נזכר כלל ששברים ארוכים מיבבות, אלא שעל קושיית הגמ' "שיעור תרועה כג' יבבות והתניא שיעור תרועה כג' שברים" כתב רש"י: "שברים — ארוכים מיבבות". אך נראה שאין מכאן כל ראיה שגם לשיטת הריב"א השבר ארוך מיבבה, כי רש"י, לשיטתו במש' שיבבה

(8) ומ"מ יש להעיר שהמ"ב לא ראה את דרשת הרמב"ן, ולכן אולי ראוי להחמיר בזה כשיטת הרמב"ן אחר שגם בתוס' הדברים אינם מוחלטים. וע' בקונטרס "התקיעות כהלכת ובהידור" אות ד'. אך מ"ש שם שהמקור לעיקרון שהתקיעה צריכה להיות כתרועה שמריע בפועל הוא בדברי הרשב"א הנזכרים לעיל פסקה י' — זו שגגה, כי בחידושי הרשב"א מבואר שלדעתו שיעור התקיעה קבוע ואינו תלוי באורך התרועה, ובתשר"ת שיעורה אף קצר משיעור התרועה, ופירוש דברי הרשב"א הנ"ל הוא אחר, כמבואר לעיל שם (וע"ש בהערה 9). אלא המקור לעיקרון הנ"ל הוא בדרשת הרמב"ן, כנ"ל פסקה ה'.

(9) כי כתב (ד"ה ומ"ש רבנו בשם [ש"ז]). שלדעת בעל העיטור השבר הוא כג' כחות וכן היבבה היא ג' כחות, ואח"כ כתב ש"לענין הדין דברי בעל העיטור הם כדברי ריב"ם וריב"א.

(10) "כד הקמת" (פרעמישלא תרג"ח) סי' ג' דף ו' ע"א.

(11) שם ע"ב.

היא כח כלשהו, מוכרח לפרש שהשבר ארוך מיבבה, מפני שאחרת לא יובן מה סתירה מוצאת הגמ' בין המש' והברייתא, אבל הריב"א הסובר שיבבה היא שלושה כחות יכול בהחלט לסבור שהשבר הוא כשלושה כחות או פחות, והסתירה בין המש' והברייתא היא פשוט בכך שלמש' התרועה היא תשעה כחות של כלשתו ואילו לברייתא הריהי שלושה שברים שכל אחד מהם ארוך מכת אחד (שהרי ברור היה לגמ' שהמשפט "שיעור תרועה כג' יבבות" או "כג' שברים" אינו בא רק לאמוד את אורך התרועה אלא גם לתאר את מהותה, וכמו שאומרת הגמ' "מר סבר גנוחי גנח ומ"ס ילולי יליל", ור"ח אף גורס "שיעור תרועה ג' יבבות", "ג' שברים", בלא כף הדמיון, כנ"ל פסקה ד'). והטור כתב בפירוש שבעל העיטור חולק על רש"י וסובר שהשברים והיבבות ארכם שווה (על שיטתו המיוחדת של העיטור — להלן פסקה ט"ז). טענות אלה כנגד שיטת הלבושי שרד טוען המטה אפרים<sup>12</sup>, והוא מסיק שלשיטת הריב"א, שהיא הי"א השני בש"ע, שיעור שבר הוא כג' כחות בדיוק (ומדברי הב"ח<sup>13</sup> מוכח שהוא מסתפק אם שיעור שבר לריב"א הוא כג' כחות או יותר).

ונראה עוד כי מלשון התוס' והרא"ש שכתבו ששיעור תקיעת תשר"ת לפי הריב"א הוא כג' שברים וט' כחות — ולא כתבו שהוא כ"ח כחות — יש לדייק שהם סוברים ששיעור השבר לריב"א הוא פחות מג' כחות, כמו לדעה שכתבו מתחילה לפיה אפור להאריך בשבר כג' כחות, אלא שלריב"א "אין לחוש אם מאריך קצת" (ולא רצו לשער את השבר בכחות כי לא קים להו אם השיעור המינימלי הוא כשני כחות או איזה שיעור שבין שני כחות לשלושה. והל"ש יאמר כמובן שלא שיערו את השבר ככחות כי הוא כשלושה כחות ומשהו כנ"ל<sup>14</sup>). וכך אמנם מפרש היד אפרים את דברי הט"ז בס"ק ג', דהיינו שאם שיעור השבר הוא כשני כחות הרי י"ל שזהו שיעורו גם לשיטת הריב"א, ע"ש<sup>15</sup>. אמנם הל"ש (בתשובה הג"ל) מפרש את הט"ז — שדבריו שם קשים מאד להבנה — באופן אחר, בהתאם לשיטתו ששיעור השברים לריב"א הוא מעט יותר מט' כחות, ע"ש באורך<sup>16</sup>. ומ"מ לפי הגירסאות י"ב או י"ח בש"ע — ודאי שאין המחבר סובר כמ"ש היד אפרים בשם הט"ז, אלא לדעתו שיעור שבר לריב"א הוא כג' כחות<sup>17</sup>. ומדברי הט"ז נראה שגם הוא עצמו סובר להלכה ששיעור שבר הוא כג' כחות (ולדעתו אין זו רק שיטת הריב"א אלא גם שיטת הסוברים שהתרועה היא ג' כחות, כפי שיתבאר להלן בשם הב"ח), וכך פסק גם המטה אפרים כדלהלן פסקה י"ג אות א'.

(12) תק"צ, י' ו"אלף למטה" שם.

(13) תק"צ ד"ה ורש"י (ש"ז). וד"ה ומ"ש וכן (ש"ז:).

(14) והב"ח כתב שהתוס' לא פירשו כ"ח כחות כי הסתפקו אם שבר הוא כג' כחות או יותר, כנ"ל. וזה אמנם שלא כיד אפרים אך גם לא כל"ש.

(15) וכך הבין את הט"ז בספר "אש דת" (י': מד"ה והמה ואילך), אלא שהוא מתקיף שם את היד אפרים ולא הרגיש שהיד אפרים מפרש את הט"ז בדיוק כמותו, והנקודה היחידה הטעונה בירור בדברי היד אפרים היא שמשמע מדבריו שדרך המיילל להשמיע שלישיית של כחות שיש ביניהן הפסק כלשהו, כך שאפשר לומר שיחידת הקול של היללה היא שלישייה של כחות, ע' על כך לעיל פסקה ז' הערה 12.

(16) וע' להלן פסקה י"ג אות ב'.

(17) לו היינו מגיחים בש"ע "ט"ו" כחות תחת י"ב" היה פסקו מתיישב כדברי יד אפרים בשם הט"ז ששיעור שבר הוא לדברי הכל כב' כחות, כי נמצא ששלושה שברים ותרועה של הריב"א הם כט"ז כחות. וכך אמנם רוצה להגיה בספר אש דת (ח'. ד"ה ובש"ע). והט"ז עצמו לא הגיה כך מפני שסבר שבש"ע לא נפלה ט"ס אלא הש"ע כתב י"ב עפ"י הלשון שמצא ברא"ש, כנ"ל, וע"כ שהוא הבין כי לשיטת הריב"א והריב"ם השבר הוא כג' כחות. וע"ע להלן פסקה י"ג הערה 5. וע' שם הערה 9 שהמט"א ניסה להגיה בש"ע באופן אחר.



ויש להעיר כי מ"ש הל"ש שבאמת כוונת הש"ע ליותר מג' כחות לשבר ונקט י"ח כחות מפני ששלושה המשהויין הנוספים אינם קצובים — יש בזה קושי מסוים, כי הכח עצמו הוא כלשהו, וא"כ בשלושת המשהויין מסתבר שיש כדי כח אחד לפחות, וא"כ איך זה כתב הש"ע סתם שדי להאריך בתקיעה כי"ח טרומיטין, והרי האמת היא שצריך בערך כי"ט טרומיטין, והיה לו לפחות לומר: "כי"ח טרומיטין ועוד". (וע"ע להלן פסקה י"ג הערה 9).

[אין לומר שהגר"א והמ"ב והל"ש באמרם ששברים ארוכים מיבנות מתכוונים לכך ששיעור שבר אחד הוא אמנם כיבבה אחת לשיטת הריב"א אלא שבין שבר לשבר יש הפסק מועט, משא"כ בתרועה, ולכן תקיעת תש"ת צריכה להיות ארוכה מתקיעת תר"ת; כי אע"פ שלהלן פסקה ט"ו נראה שאמנם יש דעה כזו לפיה ההפסקים נכנסים לחשבון שיעור התקיעה — מ"מ בדברי הל"ש יי מבואר שהוא מתכוון לכך שקול השבר עצמו ארוך מהיבבה, וכן מוכח במ"ב שעה"צ אות ו' וה', ומן הסתם זוהי גם כוונת הגר"א, שכן להלן פסקה ט"ז יתבאר שלדעת הטור והש"ע והאחרונים הכלל ששיעור תקיעה כתרועה מתייחס רק לקולות שבתרועה ואילו ההפסקים שבין הקולות אינם נכנסים לחשבון כשמודדים את אורך התרועה].

#### יב. פסק הרמ"א

המחבר מקבל כאמור להלכה את שיטת התוס' וסיעתם לפיה השבר צריך להיות קצר מהשיעור המצומצם של התקיעה הקצרה ביותר מתקיעות היום. אך הרמ"א חלק עליו בזה. על מ"ש המחבר שלדעה שתרועה היא שלושה כחות אין להאריך בשבר אחד כשיעור זה מגיה הרמ"א: "וי"א דאין לחוש אם האריך בשברים קצת (היינו אפילו לדעה זו שהתרועה היא ג' כחות, בהבדל ממה שכותב המחבר אח"כ שדוקא לדעה שהתרועה היא ט' כחות אין לחוש אם מאריך קצת בשבר; ע' בה"ל ד"ה וי"א) ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וכן נוהגין". ובדרכי משה<sup>1</sup> מבואר שהדברים הם עפ"י שיטת ההג"א ותה"ד הנ"ל פסקה י' (וזהו כנראה גם שיטת הר"ן כמבואר שם) שהשבר צריך להיות קצר רק משיעור התקיעה של אותו סדר, כי רק כאשר השבר שווה לתקיעה האמתית באים אנו לידי סתירה. ולפי"ז כתבו הרמ"א (ס"ק ב') והגר"א והמ"ב (ס"ק ט') ש"ובלבד שלא יאריך יותר מדאי" פירושו שבתשר"ת לא יאריך בשבר אחד כדי ג' שברים וג' יבנות, ובתש"ת לא יאריך כדי ג' שברים. אך אח"כ הביאו הרמ"א (שם) והמ"ב (בשעה"צ אות ג') את דברי הב"ח<sup>2</sup> שכתב שלכתחילה אין להאריך בשבר אחד כט' כחות אפילו בתשר"ת, כדי לחוש לשיטת הראב"ד והרשב"א ששיעור התקיעה אחד הוא בכל הסדרים והוא כט' כחות. ולפי"ז אפשר לומר שאף הרמ"א שסתם ולא חילק בין תשר"ת לתש"ת (ולא בין תשר"ת דמיושב לתשר"ת דמעומד כמו שחילק תה"ד המובא בדרכי משה) — התכוון באמת לפסוק שגם בתשר"ת אין להאריך יותר מבתש"ת, כדי לחשוש לשיטת הראב"ד, וכך הבין את הרמ"א באליה זוטא על הלבוש תק"צ ס"ק ג' (ואע"פ שבדרכי משה הביא את דברי הג"א ותה"ד הנ"ל פסקה י' המחלקים בין תשר"ת לתש"ת וסוברים שבתקיעות

(18) בעיקר בדף ת'.

(1) תק"צ אות א"ב.

(2) תק"צ ד"ה ומ"ש וכן (ש"ו).

דמיושב מותר להאריך בשבר עד קצת פחות מג' שברים וג' יבבות — י"ל שמ"מ בבואו לפסוק הלכה למעשה בהגהת הש"ע ראה להחמיר ולא לחלק). ברור שהבנה כזו תתכן רק אם נביח ששיעור השבר הוא כג' כחות, ר' לקמן.

הנהגה לגבי המחלוקת שהביא המחבר בענין היבבה האם היא כח אחד או שלושה כחות פסקו האחרונים שלכתחילה יש להחמיר כ"א השני ולהריע ט' כחות, אך בדיעבד יש לסמוך על ה"א הראשון שבג' כחות יצא (המ"א כתב: "ועכשיו נוהגין לכתחילה שלא לעשות ט' כחות בתרועה כדעת רש"י והמחמיר תבוא עליו ברכה"). ולשון המ"ב ס"ק י"ב: "שיעור תרועה... ט' טרומיטין — וכתבו האחרונים דנכון לעשות כן לכתחילה". וברור שאם אנו סומכים על הדעה הראשונה לקולא הרי שלענין לפתחילה צריכים אנו גם להחמיר כמותה אם יש בה צד חומרא. והנה המ"א כתב שנוהגים לא להאריך בשלושת השברים יחד כט' כחות, כי שיעור שבר מלמטה הוא פחות מג' כחות, ולדעת המחבר אף אסור להאריך בשבר כג' כחות לפי ה"א הראשון (אלא שהרמ"א פסק שאין לחוש אם האריך קצת). ונראה א"כ בפשטות שיעור שבר מלמטה הוא לדעתו כשני כחות. וא"כ לפי ה"א הראשון יוצא שגם לשיטת הרמ"א אסור להאריך בשבר אחד כדי ו' כחות, כי זהו שיעור ג' שברים, ובתשר"ת אסור להאריך בשבר כדי ט' כחות, כי זהו שיעור ג' שברים ותרועה. אך אם כן צ"ע מדוע כתב המ"א שאפילו בתשר"ת אין להאריך בשבר אחד כט' כחות כדי לחוש לשיטת הראב"ד, והרי אף לשיטת הש"ע ששיעור התקיעה תלוי בתרועה אין להאריך בשבר כט' כחות, כי זהו כבר שיעור ג' שברים וג' יבבות (לי"א הראשון), כלומר שיעור תקיעה של תשר"ת.

והנה על הב"ח בעצמו — שבשמו כתב המ"א לחוש לשיטת הראב"ד — אין כאן קושיה, כי הב"ח כתב שלכל הדעות שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות לפחות. וצריך להבין בכוונתו שכיון שאנו סוברים כרמ"א שאין מניעה ששבר אחד יהיה כתקיעה של תר"ת, ולפי ה"א השני אנו נוקטים שיעור שבר הוא כג' כחות כלשיטת הראב"ד והרשב"א, א"כ שוב יש לנו לומר שגם לי"א הראשון — ר"ל: גם לדעת רש"י וסיעתו שהתרועה היא ג' כחות — שיעור שבר אף הוא כג' כחות, ואע"פ שיוצא שהשבר שווה לתקיעה של תר"ת אין בכך כלום, ואפשרי פלוגתא בין ה"א הראשון והשני לגבי שיעור שבר לא מפשינן (כך מסביר הל"ש בתשובה הנ"ל) את שיטת הב"ח (1). ולפיכך הוצרך

(3) דף ח' ע"א.

(4) וגם את דברי הט"ז ס"ק ג', בניגוד ליד אפרים שמסביר עפ"י הט"ז שלכל הדעות שיעור שבר הוא כב' כחות, כנ"ל. והנה הל"ש רוצה להסיר בזה את קושיית המ"א (שם) שתמה על הב"ח איד זה כתב שלכ"ע ג' שברים הם כט' כחות ולא פחות, והרי התוס' וסיעתם כתבו שאין להאריך בשבר אחד כג' כחות. והל"ש מסביר כאמור שכוונת הב"ח היא שלפי שיטת הרמ"א שפוסק כהג"א נגד התוס' יש להבין שלכ"ע — כלומר בין לסוברים שתרועה היא ג' כחות ובין לסוברים שהיא ט' כחות — שיעור שבר הוא לא פחות מג' כחות. אך באמת דברי הל"ש אינם מעלים ארוכה ללשון הב"ח, כי בתחילת ד"ה ורש"י (ש"ז). — אותו לא ציטט המ"א — כתב הב"ח: "דלכל המחברים והמפרשים הג' שברים הם ארוכים דג' כחות בכל שבר דהיינו ט' כחות לג' שברים ואין חולק בזה", ולשון זו כפשוטה היא בודאי תימה, שהרי משמעה שאין מי שסובר שהשבר הוא פחות מג' כחות, ואילו התוס' והרא"ש והטור והריטב"א בפירוש מצברים כך, וצריך להידחק ולומר שכוונתו היא שלדברי הכל השברים ארוכים מכחות היללה, בניגוד להבנת הב"י בשיטת בעל העיטור עמה מתווכח שם הב"ח, ע"ש, ולפי מה שקיי"ל ברמ"א — השיעור הוא כג' כחות. והאל"ה רבה (ס"ק ה') כתב שבאמרו "דלכל המחברים" וכי מתכוון הב"ח רק לבעל העיטור ורש"י והגאונים, וזה דוחק.

הב"ח לומר שאין להאריך בתקיעת תשר"ת כט' כחות בגלל דעת הראב"ד בשיעור תקיעה, כי לשיטה ששיעור תקיעה לעולם כתרועה תקיעת תשר"ת ל"א הראשון היא כ"ב כחות (ג' שברים כ"א של ג' כחות ועוד ג' כחות התרועה). זה לשיטת הב"ח, אך לשיטת המ"א ששיעור שבר הוא פחות מג' כחות קשה כנ"ל<sup>5</sup>, ויש לתרץ בשני אפנים: א. המ"א העתיק את לשון הב"ח ובתוכה העתיק גם את הטעם שכתב עפ"י שיטת הראב"ד ולא ראה צורך להעיר על כך כי הדין דין אמת וגם הטעם שכתב הב"ח קיים, אך אה"נ שלשיטת המ"א עצמו בלא"ה אין להאריך בתקיעת תשר"ת כט' כחות, כי זהו כבר שיעור ש"ר ל"א הראשון. ב. המ"א הסתפק שמא שיעור שבר ל"א הראשון הוא יותר משני כחות ופחות משלושה, וא"כ שיעור ש"ר הוא יותר מט' כחות, ולכן כתב שאפילו אם כן הוא מ"מ אין להאריך כט' כחות בגלל שיטת הראב"ד בתקיעה.

והנה לשיטת המ"א ששיעור ג' שברים ל"א הראשון הוא שיעור קטן מט' כחות, יוצא שאי אפשר להסביר את העובדה שהרמ"א אינו מחלק בין שבר של תשר"ת לשל תש"ת בכך שהוא רוצה לחוש לשיטת הראב"ד, כי עדיין יהיה הברל בין תש"ת שבו אסור להאריך כג' שברים לבין תשר"ת שבו אסור להאריך רק כט' כחות שהוא שיעור יותר גדול<sup>6</sup>, אמנם הט"ז (ס"ק ג') כתב טעם אחר לכך שאין לחלק בין שבר תשר"ת לשבר תש"ת, והוא: אם נחיר להאריך בשבר של תשר"ת יבואו להתבלבל ולהאריך גם בשל תש"ת, ולכן לא פלוג בשברים. והנה דברים אלה של הט"ז הם בניגוד לדברי ההג"א ותה"ד שהביאם הרמ"א בדרכי משה, המתירים להאריך בשבר של תשר"ת עד פחות מג' שברים וג' יבבות. והלבושי שרד מסביר בתשובה הנ"ל<sup>7</sup> שלדעת הט"ז אין הלכה בזה כהג"א<sup>8</sup>. ולכאורה זה תימה, שהט"ז מכריע מדעתו נגד ההג"א והרמ"א. אך יש להבין שהט"ז למד את דינו מלשון הרמ"א, שכן הרמ"א סתם שאין לחוש אם מאריך קצת ולא חילק בין תשר"ת לתש"ת (ואף לא בין תשר"ת דמיושב לתשר"ת דמעומד, כנ"ל), והט"ז הבין מזה שכוונתו לפסוק כאן הלכה למעשה שגם בתשר"ת אין להקל ביותר מכדי ג' שברים, כדי שלא יבואו להאריך גם בתש"ת, כנ"ל<sup>9</sup>.

(5) על המ"ב שהביא בשעה"צ אות ג' את טעם הראב"ד נראה שאין כאן קושיה, כי נראה שהמ"ב פוסק כב"ח ששיעור שבר הוא כג' כחות לכל הדעות, ולכן פסק בס"ק ט"ו שצריך להיזהר שלא יעשה שבר אחד של תש"ת כט' כחות, ובנימוקיו (בשעה"צ אות י"ב) כתב שגם ל"א הראשון שבש"ע אין צורך להיזהר שהשבר לא יהיה כג' לפי פסק הרמ"א. אך לפי הבנת המ"א היה לנו להיזהר לפחות שלא יהיה השבר כו' כחות (שהוא שיעור ג' שברים ל"א הראשון) אפילו לפי הרמ"א. וכך אמנם פסק המ"א, כדלהלן פסקה י"ג הערה 13, ונראה שהמ"א יפסק אף הוא כך. ומ"ש בשם הב"ח שתקיעת תש"ת שאין בה כט' כחות פסולה מפני שמנהגנו להאריך בשבר עד ט' כחות והוי תרתי דסתרי, ע"ש, ולא חלק על זה המ"א, היינו משום שלפסוקים מאריכים בשבר עד קרוב לט' כחות, ובדיעבד זה כשר, כ"א השני (המ"א הרי כותב בפירוש שלכתחילה נהגו בשבר פחות מג' לחוש לדעה הראשונה שבש"ע), ולכן יש לפסול תקיעה שאינה כט' שמא יאריך בשבר ולא ארעיתה, ע' להלן פסקה י"ג אות ה'.

(6) ובדוחק י"ל ששיעור שבר ל"א הראשון הוא יותר מב' כחות וקרוב לג', כך שג' שברים הם כמעט ט' כחות, ולכן לא הוצרך הרמ"א לחלק בין תשר"ת לתש"ת.

(7) שם ז' ע"א.

(8) וע"ש מה שהסביר לגבי דברי תה"ד.

(9) המ"ב ס"ק י"ג הביא את דעת הט"ז לענין הי"א השני בש"ע, ולא מוכן מדוע בשעה"צ אות ג' לא הזכיר את טעם הט"ז, ע"ש.

## יג. הפרעות האחרונים להלכה

נסכם את מסקנות השיטות להלכה לפי הש"ע והכרעות האחרונים [הקו המגחה את הכרעות האחרונים הוא שלכתחילה יש להאריך בכל קול כשיטה המחמירה ביותר ובדיעבד יש לסמוך על השיטה המקילה]. בענין שיעור השבר שהתומרא לשיטה אחת היא קולא לשניה ולהפך — נחלקו האחרונים כיצד יש לנהוג לכתחילה, כדלקמן].

(א) שיעור שבר מלמטה: לדעה הראשונה בש"ע (תוס', רא"ש, טור וריטב"א) — שיעור שבר מלמטה הוא פחות מג' כחות, ולדעה השניה (ריב"א וריב"ם) — השיעור הוא כג' כחות (לפי הגירסאות "י"ב" או "י"ח" בש"ע). בהבנת הדעה השניה נחלקו הגר"א, הל"ש והמ"ב עם המט"א: לדעת הגר"א וסיעתו הכוונה היא למשהו יותר מג' כחות<sup>2</sup>, ולדעת המט"א הכוונה לג' כחות בדיוק.

המ"א (ס"ק ב') כתב שנהגו לעשות את השבר קצר מג' כחות<sup>3</sup>, ואילו המט"א (סעיף ו') והל"ש (על המ"א שם) והמ"ב (ס"ק י"ג וט"ו) פסקו שלכתחילה יש לעשותו כג' כחות (למט"א היינו כג' בדיוק, ולל"ש ולמ"ב — משהו יותר מג'), וכ"כ הב"ח שנוהגים לעשות שבר של ג' כחות לפחות, ובדיעבד — פוסקים המט"א והמ"ב — אם עשה כשני כחות יצא. טעם מנהג המ"א הוא שלכתחילה יש לעשות כשיטת התוס' וסיעתם הסוברים שאסור להאריך בשבר אחד כג' כחות, כדלקמן (ויתכן שהמ"א סובר כי גם לשיטת הריב"א והריב"ם אפשר שיוצאים בשבר של פחות מג', כמוסבר בסוף פסקה י"א<sup>4</sup>). וטעמם של המט"א וסיעתו הוא שקיי"ל כרמ"א הפוסק שמותר להאריך בשבר כג' כחות, כהג"א

- 1) ע' לקמן הערה 10 אם סומכים גם על שיטה שאינה נזכרת בש"ע.
- 2) הל"ש כותב כך בפירושו בתשובת הג"ל (דף ח' ע"ב), וכן מוכח משעה"צ אות ז'.
- 3) גראה פשוט שזוהי כוונת המ"א בכתבו "וכן נוהגין שלא להאריך בהן כ"כ כשיעור ט' כחות", וכך הבינו אותו המטה אפרים (אלף למטה ו'). ובדוחק רב י"ל שהמ"א מודה לפוסקים דלקמן שלכתחילה תוקעים שבר של ג' כחות, ומ"ש "וכן נוהגים שלא להאריך בהן כ"כ כשיעור ט' כחות" כוונתו שנוהרים שלא להאריך בשבר אחד עד קרוב לט' כחות, בניגוד לדברי הב"ח המצוטטים שם, והיינו מפני שאנו חוששים לשיטת ה"א הראשון ששיעור שבר קצר מג' וא"כ בפחות מט' ה"ז כבר כשלושה שברים ופסול אפילו לפי הרמ"א (וכנ"ל פסקה י"ב הערה 5).
- 4) מה שכתוב בפמ"ג על מ"א ס"ק ב' "כט' טרומיטין כל שבר" — זו ט"ס, וצריך למחוק את המלים 'כל שבר' או להגיה 'כג' טרומיטין'. ומ"מ זה לא כדעת המ"א, וע' בתשובת הל"ש (ת' ע"ב) שמקשה על הפמ"ג בס"ק ג', וה"ה לכאן, וי"ל בשניהם שהפמ"ג כותב את דעתו למעשה, או שהבין במ"א כאפשרות הדחוקה שבהערה הקודמת. וע"ע בתשובה שם (ו' ע"א) שתמה תימה גדול על דברי הפמ"ג על הט"ז ס"ק ג'.
- 5) הנה בספר אש דת (ח' ד"ה ובש"ע) תמה על המ"א איך זה מצד אחד פסק שעושים שבר של פחות מג' כחות, ומצד שני בהמשך לשון הש"ע הגיה ששיעור תקיעה בתשר"ת הוא י"ח טרומיטין (לעיל פסקה י"א), והיה לו להגיה "ט"ו טרומיטין", דהיינו שנים לכל שבר ועוד תשעה לתרועה (ע' לעיל שם הערה 17). ואפשר לתרץ שלמ"א היה פשוט שלשיטת הריב"א והריב"ם שיעור שבר הוא כג' כחות ולא פחות, כלשיטת הראב"ד והרשב"א, ולעיל פסקה ז' ראינו שכך הוא לפנינו בכלבו, והרא"ם כתב שסברה זו שהשבר הוא כג' כחות היא מקור שיטת הריב"א והריב"ם ביבבה, ע"ש, וע"ע סוף פסקה ט' והערה 6 שם שי"ל שכך הבין המ"א בדברי המ"מ אותו הוא מזכיר כסמך להגחתו (ובהגות מיימוני שגם אותו מזכיר המ"א כתוב רק שהתקיעה צ"ל כג' שברים וג' יבבות), ומשום כך הגיה המ"א ב"א השני בש"ע י"ח טרומיטין, ומ"מ להלכה הוא כתב שנהגו כ"א הראשון שאסור להאריך בשבר כג' כחות, וממילא מובן שגם בתקיעת תשר"ת אין צורך להאריך רק כג' שברים קטנים וט' כחות (וגם בענין ט' כחות בתרועה כתב המ"א שנהגו להקל בזה ולעשות רק ג' כ"א הראשון, ומ"מ

נגד התוס' וסיעתם<sup>6</sup>, ולכן עדיף לתקוע לכתחילה של ג' כחות כי לשיכת הריב"א והריב"ם וכן לשיטת הראב"ד והרשב"א בפחות מג' פסול. ויתכן שזוהי גם שיטתו של רש"י כמו שכתבו הב"ח והל"ש, כנ"ל בפסקה הקודמת. ומ"מ בדיעבד יוצא בשבר של שני כחות כשיטת התוס' וסיעתם.

[המ"ב (ס"ק י"ג) כתב: "לכתחילה יעשה שיעור השלושה שברים כט' כחות ובדיעבד יצא אם האריך כשיעור ו' כחות או קרוב לזה". ולכאורה המלים "או קרוב לזה" פירושו שגם אם יהיו שלושת השברים יחד קצת פחות מו' כחות יצא בדיעבד, והטעם הוא ששיעור שבר מלמטה אינו כשני כחות, אלא אף שבר של פחות משנים כשר ובלבד שיהא ארוך מכה אחד, וכמו שרצינו להבין בתחילה בדברי הריטב"א לעיל פסקה י'. וכ"כ בפירוש הל"ש בתשובה ז' ששיעור שבר לשיטת התוס' וסיעתם הוא ככה אחד ומשהו (וב'משהו) כוונתו לפחות מכה, כנ"ל פסקה י"א, והטעם הוא שצריך רק שהשבר יהיה ארוך מיבבה. וכן לשיטת הריב"א השיעור לדעת הל"ש הוא כג' כחות ומשהו). אולם לגבי המ"ב הדברים צ"ע, כי בשעה"צ אות ח' מבואר שלשונו בענין זה לקוחה מהמטה אפרים (תק"צ ו'), אך דעת המט"א (שם ג' ב"אלף למטה") היא ששיעור שבר "אינו פחות משני כחות כיון דאפיקתיה מכה אחד אוקמיה אשני כחות דכה כלשהו א"א לחלקו לחציאין" (ומשום כך גם כתב [אלף למטה" ט'] שאילו היה הדין גם לפי שיטת הריב"א שהשבר צריך להיות ארוך מיבבה — היה השבר צריך להיות של ד' כחות, דכיון דאפיקתיה מג' אוקמיה אד', אך לפי האמת הוא סובר שלשיטת הריב"א אין השבר ארוך מיבבה, כנ"ל פסקה י"א). ויש להבין שאין כוונת המט"א לומר שאי אפשר במציאות להפיק קול של כה וחצי, כי גם אם שיעור הכח קצר מאד מ"מ לכל גודל יש חצי, ודאי שאפשר לתקוע קול ששיעורו ככה וחצי או כשלושה כחות וחצי אף אם אי אפשר לתקוע קול קצר מאד שכל שיעורו כחצי כח. אלא כוונת המט"א היא שאם אמרו שהשבר

כתב שהמחמיר לעשות ט' תבוא עליו ברכה, משא"כ בשברים שאין להאריך כי לפי הי"א הראשון אסור להאריך בהם, וממילא מובן שאין טעם גם להאריך בתקיעה יותר מג' שברים קטנים וט' כחות).

אך י"ל עוד שלדעת המ"א שיעור השבר מלמטה קצר מג' כחות גם לשיטת הריב"א והריב"ם, וכדעת הדין אפרים בשם הט"ז הנ"ל פסקה י"א (ובאשר למגיד משנה ע' בפסקה ט' הערה 7), ומ"מ הגיה בש"ע י"ח טרומיטין" כי הבין שלשון הש"ע "וצריך להאריך בתקיעה של השר"ת" וכו' מוסבת על תחילת המשפט "ולפי"ז אין לחוש אם האריך קצת בשברים", כלומר שאם האריך בשברים כרי ג' כחות (וודאי שלשיטת הריב"א מותר להאריך כג' כחות אף אם השיעור מלמטה הוא כב' כחות, שהרי לשיטתו אין תקיעה שהיא כג' כחות) — צריך להאריך בתקיעה כדי י"ח טרומיטין, כי התקיעה צריכה להיות כאורך התרועה שהריע בפועל, כשיטת הרמב"ן הנוכרת לעיל וכמו שרצינו להבין קצת בדוחק לעיל פסקה י"א, וי"ל עוד שגם אם אין המ"א סובר כרמב"ן מ"מ לא הסתבר לו שהיה כתוב בש"ע "ט"ו טרומיטין" ונשתבש ל"י"ב, וכיון שיש כאן ט"ס יותר נראה ש"י"ח' השתבש ל"י"ב, ועל כרחך שהש"ע הבין כי לשיטת הריב"א שיעור שבר הוא כג' כחות, בניגוד למה שסובר המ"א עצמו להלכה [ואף אם המ"א מודה שבשיטת הריב"א יותר פשוט להבין ששיעור שבר הוא כג' כחות — מ"מ י"ל שהוא מצרף ל"א הראשון את האפשרות שגם לריב"א השיעור קצר מג' כחות].

ויתכן עוד שלדעת המ"א שיעור שבר בין ל"א הראשון ובין לשני הוא פחות מג' כחות, אך לא כב' כחות אלא יותר מג' וקרוב לג' (ע' לעיל בסוף הפסקה הקודמת), וכך הבין גם בש"ע, ומשום כך הגיה י"ח, והיינו קרוב ל"ח' ולחומרא לא דק.

6 והמט"א מוסיף עוד שגם לתוס' זהו רק דין לכתחילה ובדיעבד הם מודים להג"א, ע' לעיל פסקה י' הערה 5.

7 דף ח' ע"א וע"ב.

ארוך מיבבה מן הסתם התכוונו ליתרון של כח אחד לפחות, כי בפחות מזה קשה לצמצם וא"א לומר בבירור שזה ארוך מזה. והל"ש סובר שאפשר. ומ"מ לדעת המט"א אפילו בדיעבד אין יוצאים בשבר של פחות משני כחות (והטעם הוא מן הסתם משום שבפחות משני כחות אין זו גניחה), שכן פסק (תק"צ, ד') לגבי תקיעת תש"ת שאם עשאה כשיעור ששה כחות יצא "ובפחות מזה צריך לחזור ולתקע". וא"כ איך כתב המ"ב שבדיעבד יוצא בשברים בשיעור "ו' כחות או קרוב לזה" ?

והנה בדפוסי המטה אפרים (תק"צ, ו') נוסח ההלכה הוא: "וי"א ששיעור שלשה שברים כשיעור ט' כחות... ונראה שלכתחילה יש לנהוג כן לעשות כשיעור ט' כחות ובדיעבד יצא אם האריך כל שבר כשיעור ו' טרומיטין או קרוב לזה". אך ברור שהמלים "כל שבר" הן ט"ס וצ"ל "בג' שברים", שהרי בסעיף הבא כותב המט"א: "אם האריך בשבר אחד מהג' שברים יותר מג' כחות עד י"ח כחות יצא בדיעבד... ואין לסמוך על זה כי אם בדוחק גדול... ואם לא האריך כל כך רק ערך ט' כחות יצא". ובספר "אש דת" (דף ט'): הגיה בפירוש במט"א כנ"ל, וכך מוכח גם מדברי המ"ב ושעה"צ הנ"ל. וא"כ לכאורה סותר המט"א את עצמו, ובמיוחד תמוה שב"אלף למטה" כתב על המלים "ו' טרומיטין או קרוב לזה": "היינו כמ"ש לעיל דעל כל פנים שברים ארוכים מיבבות וא"כ יש בכל שבר שיעור שני כחות כ"ש כיון דאפיקתיה מכה אחד". ונראה שע"כ צריך להדחק ולומר ש"או קרוב לזה" היינו מלמעלה. אך זה יהיה בדרך זו ואצ"ל זו. וצ"ע. ואם זוהי גם כוונת המ"ב הרי יש להבין שהוא מסכים עם הל"ש שאפשר לדבר על "משהו" שהוא פחות מכה, ולשיטת הריב"א שיבבה היא ג' כחות השבר הוא של ג' ומשהו (ופחות מדי); כך מוכח מדברי המ"ב, כנ"ל פסקה י"א, ע"ש). ומ"מ לשיטת רש"י וסיעתו לא די בכח ומשהו, אע"פ שאפשר לדבר על שיעור כזה, כי מסתבר שבשיעור של פחות משני כחות אין עליו שם גניחה כלל (משא"כ לשיטת הריב"א מסתבר שקול של ג' כחות ומשהו כבר נחשב לגניחה, שהרי לשיטת שאר הראשונים אף בפחות מזה כבר נחשב לגניחה, ולכן צריך רק לקיים את הידוע לנו מהגמ' — לדעת הגר"א והמ"ב והל"ש בניגוד לדעת המט"א — שהשבר ארוך מיבבה, ודי בג' כחות ומשהו. ודוק \*).

- (8) לתוס' וסיעתם אף בפחות מג' כחות ולראב"ד ולרשב"א כג' בדיוק.
- (9) אך ברור שבשום אופן א"א לומר שלדעת המ"ב שיעור שבר לריב"א הוא באמת כד' כחות דוקא כיון דאפיקתיה מג', וכסברת המט"א, שהרי המ"ב כותב (ס"ק י"ג) "דלכתחילה יעשה שיעור השלושה שברים כט' כחות", ופשוט שלא היה כותב כך אילו היתה כוונתו ליי"ב כחות, אלא ודאי שכוונתו לט' כחות ברווח שהם ט' כחות ושלושה משהיין, כמוכח משעה"צ אות ז' וכמו שכתב הל"ש כנ"ל פסקה י"א, ע"ש. וכך כתב המ"ב בענין שיעורי התקיעות (ס"ק ט"ו): "אכתב בקיצור איך להתנהג לכתחילה: צריך התוקע לזוהר שיאריך בתקיעות דתשר"ת שכל תקיעה יהיה לפחות כשיעור ח"י כחות ומעט יותר והתקיעות של תש"ת ותשר"ת יהיה לפחות כשיעור ט' כחות", וברור שלו היתה כוונתו לכ"א ולי"ב כחות לא היה נוקט לשון זה. ונראה ברור שגם הגר"א שכתב על לשון הש"ע: "צ"ל י"ח ולא דוקא אלא יותר מ"ח" מתכוון לג' משהיין יותר ולא לכ"א כחות, כי נראה שאינו בא לחלוק על הש"ע אלא לומר שהשיעור אינו מצומצם. והמט"א ב"אלף למטה" ט', בהציעו את הדעה לפיה שבר ארוך מיבבה גם לדעת הריב"א, כתב: "לדידהו דיבבא הוי ג' כחות הוי גניחה ד' וג' גניחות הוי י"ב כחות ואפשר שבזה אתי שפיר הנוסחה בש"ע סעיף ג' י"ב טרמיטין אלא שיש חסרון מבפנים וכצ"ל וצריך להאריך בתקיעות תשר"ת כשיעור כ"א טרמיטין ובשל תש"ת כשיעור י"ב טרמיטין". אך למעשה הוא דוחה זאת באמרו ש"האחרונים הסכימו שבתשר"ת סגי שיעור התקיעה כשיעור י"ח טרמיטין", והוא מסביר לפי דרכו — בניגוד לגר"א והמ"ב והל"ש — שלשיטת הריב"א השבר אינו צריך להיות ארוך מיבבה, ותקיעת תשר"ת היא כ"ח כחות בדיוק, וכל זה שלא כקונטרס "התקיעות כהלכה ובהידור" אות ד' שכתב ששיעור תקיעה בתשר"ת

(ב) שיעור שבר מלמעלה בתש"ת: לשיטת המחבר לפי הי"א הראשון שיעור שבר מלמעלה — בין בחש"ת ובין בתשר"ת — הוא עד קצת פחות מג' כחות (שזהו שיעור התקיעה הקצרה ביותר), ול"א השני השיעור הוא עד פחות מט' כחות (שהוא לדעת זו שיעור התקיעה הקצרה ביותר). ולשיטת הרמ"א השיעור בתש"ת הוא עד קצת פחות מג' שברים מצומצמים (שזהו שיעור תקיעה של תש"ת). המ"א (ס"ק ב') והמט"א (תק"צ, ט"ו) והמ"ב (ס"ק ט"ו ושעה"צ ד') פסקו שהשבר של תש"ת כשר עד פחות מט' כחות<sup>10</sup>, והמט"א (שם) והמ"ב (ס"ק י"ג) כתבו בפירוש שבט' כחות פסול אף בדיעבד. והמ"ב כתב עוד (ס"ק ט"ו) שטוב יותר שיעשה את השבר רק כג' כחות [וטעמם הוא — לפי פסק הרמ"א — שכל עוד שאינו כט' כחות הרי אינו כשלושה שברים לדעת הי"א השני בש"ע והראב"ד והרשב"א, ויש לסמוך עליהם (וכן הוא גם לפי פסק המחבר, כי התקיעה הקצרה ביותר לשיטות הי"א השני והראב"ד והרשב"א היא כט' כחות). ואע"פ שלעיל נזכר שלדעת המ"ב לפי הי"א השני בש"ע שיעור ג' שברים הוא כט' כחות וג' משהויין, וא"כ לכאורה יש להכשיר בדיעבד אפילו כט' כחות ממש (כי המ"ב סומך בדיעבד אפילו רק על שיטת הי"א השני בלא הראב"ד והרשב"א, שכן פסק שבתשר"ת כשר בדיעבד עד פחות מ"ח כחות כדלקמן) — מ"מ יש להבין את פסקו בשני אפנים: א. הוא חושש

הוא כדי כ"א כחות דוקא, ובמקורות שם כתב שמבואר בפוסקים שזהו השיעור, ומסתמך על הגר"א. ולפי האמור לעיל אין זו דעת הפוסקים, אלא לדעת המט"א השיעור הוא כ"ח כחות מצומצמים ולדעת הגר"א המ"ב והל"ש הוא כ"ח כחות ברווח וזה פחות מעשרים כחות מצומצמים ומסתבר שאף פחות מ"ט (כי אם בשלושה משהויין יש כדי כח אחד נראה שלא היו הפוסקים כותבים: "י"ח טרומיטין", "ט' כחות". ולשון הל"ש הנ"ל פסקה י"א: "דשיעור משהו הוא מעט מזעיר וא"א כלל לצמצם כ"כ בשיעור זה לכן שתק הב"ח מהמשהויין האלה ולא כתב רק שיותר שיהיה כשיעור ט' טרומיטין ברווח [אינו ר"ל שהב"ח כתב בפירוש לעשות ברווח, כי הב"ח כתב סתם "ג' שברים כט' כחות", אלא שוהיה כוונתו] דאז א"א שלא יוכלו בו גם המשהויין"). שוב מצאתי שבספר "חרושי בתרא" למס' ר"ה (פ"ד אות ל') כבר השיג על הקונטרס הנ"ל מהטעמים הנזכרים וכתב שדבריו הם נגד דברי הפוסקים.

ואולי אפשר להסביר את דברי המ"ב באופן קצת שונה ולומר ש"א קרוב לזה" פירושו באמת אפילו קצת פחות מו' כחות, ודעתו היא שמעיקר הדין גם שבר קצר מב' כחות כשר ובלבד שיהיה ארוך מכח אחד, כל"ש, אלא מכיון שקשה להבחין בשיעור חצי כח לכן כיון דאפיקתיה מחד אוקמיה אשתים, ולפיכך גם לדעת הראשונה בש"ע אין לעשות שבר של פחות משנים, ומ"מ בדיעבד אם עשה ג' שברים שהם קצת פחות מו' ג"כ יצא, כי אם ברור לו שכל אחד מהם היה יותר מכח הרי יצא מדינא (ולקמן אות ב' נראה שהמ"ב אמנם מתחשב בשיטת הל"ש לפחות לחומרא). ולענין תקיעת תש"ת פסק המ"ב שאפילו בפחות מט' היא פסולה כדלקמן בפנים אות ה', ולכן אין משם סתירה לדבריו כאן. אך בדעת המט"א קשה לומר את ההסבר הזה, כי המט"א פוסק (ר' לקמן אות ה') שתקיעת תש"ת פסולה בפחות מו' כחות, ועוד פסק שאם תקע בתש"ת תמיעה של פחות מט' כחות וגם האריך בשבר אחד כדי ששה כחות — לא יצא, כי יש כאן סתירה, ואילו היה המט"א סובר שגם בפחות משהו כחות יש כדי שלושה שברים הרי היה לו להכשיר בדיעבד תקיעה בשיעור של קרוב לו' כחות, או לפחות לפסול במי שקיצר בתקיעה מט' והאריך בשבר רק קרוב לו' כחות. לעומת זאת המ"ב פוסק כאמור שתקיעה של פחות מט' לעולם פסולה, ולכן לגביו לא קיים הקושי הזה.

(10) יש להסתפק האם הם מכשירים גם במקרה שבשבר אחר מסדר תש"ת האריך רק כשני כחות, שבדיעבד הוא כשר כשלעצמו כנ"ל אות א', כי במקרה כזה יוצא שלרוב הדעות יש כאן סתירה, כי שיעור התקיעה הוא כשלושה שברים קטנים, דהיינו כו' כחות, ונמצא שהשבר הארוך הוא כתקיעה, ורק לשיטת הראב"ד שאינה נזכרת בש"ע — לפיה שיעור התקיעה קבוע כט' כחות — אין כאן סתירה. ומלשון המט"א באלף למטה ג' וי' משמע קצת שאפשר לסמוך גם על שיטת הראב"ד לבדה. וע"ע לקמן הערה 15.

לשיטת המט"א<sup>11</sup> לפיה גם ל"א השני שיעור שבר הוא בדיוק כג' כחות ולא יותר. ב. מעיקר הדין הוא מודה שכט' כחות עדיין כשר, אלא שכיון שהמשהויין הם דבר מועט וא"א לצמצם הוא פוסל גם בט'. ומ"מ הלבושי שרד הבינ בדעת הט"ז שהוא באמת מכשיר גם בט' כחות ממש, ורק ביותר מזה הוא פוסל. ומה שכתב המ"ב שטוב לעשות רק כג' כחות בכל שבר — גראה שזה מפני שהוא חושש לדעת הלבושי שרד ששיעור שבר לתוס' הוא ככח ומשהו, וא"כ בשלושה כחות ושלושה משהויין השבר כבר פסול<sup>12</sup>. (ומ"מ כוונת המ"ב היא מן הסתם שיש לתקוע כג' כחות ומשהו, כדי לצאת גם לשיטת הריב"א והריב"ם כפי הבנת המ"ב אותה כנ"ל אות א'). ויש להעיר שלפחות ראוי להיזהר שלא יהיה השבר כששה כחות, כי בזה בוודאי נפסל לשיטה שהשבר הוא כשני כחות. וכך פסק היד אפרים (על המ"א ס"ק ב' י"א). ולשיטת הגר"א שנוטה לפסוק כרמב"ם כנ"ל פסקה י"א הערה 1 יש להיזהר שלא יהיה השבר כד' כחות וחצי, כי זהו בפשטות שיעור תקיעה לדעת הרמב"ם כנ"ל פסקה ח' (14)].

(ג) שיעור שבר מלמעלה בתשר"ת: לשיטת המתבר השיעור הוא כמו בתש"ח, ויתכן שגם לרמ"א זהו הדין לכתחילה, ששבר של תשר"ת לא יהא ארוך משבר של תש"ח, כנ"ל פסקה י"ב. ובדיעבד פסק המ"ב שבתשר"ת יוצאים בשבר שארכו עד קצת פחות מ"ח כחות, שזהו שיעור תקיעה של תשר"ת לשיטת הי"א השני (לפי הגהת האחרונים)<sup>15</sup>. והמט"א כתב שאין לסמוך על זה כי אם בדוחק גדול (כי לתוס' וסיעתם וכן לראב"ד בט' כחות הוא כבר כתקיעה. ויש להוסיף שלדעת הט"ז עפ"י הבנת היד אפרים הנוכרת לעיל פסקה י"א — גם לריב"א ולריב"ם פסול מ"מ בט"ז כחות, ולפי הגירסה שלפנינו בש"ע [ע' לעיל שם] פסול ב"ב כחות<sup>16</sup>. ולצד המ"ב יש לטעון שלשיטת הרשב"א

(11) לעיל פסקה י"א.

(12) ובספר אש דת (י"א: ד"ה וראיתי) תמה על דרך החיים שפסק כמ"ב בענין הזה ובענין תקיעת תש"ח לקמן אות ה', ורוצה לומר שיש ט"ס בדה"ח, אך לפי האמור כאן ולקמן פסקם מיושב ואין שום ט"ס.

(13) וכן מוכח מדבריו במט"א תק"צ, י"ג, ע' להלן פסקה ט"ז והערה ז שם. וע' לעיל פסקה י"ב הערה 5 שכך היא כנראה דעת המ"א (דברי היד אפרים שם בתחילת הדיבור מוסבים על מ"ש המ"א בהמשך "וכן נוהגין שלא להאריך" וכו', ע"ש ולעיל אות א').

(14) וכבר העיר בזה בקונטרס "התקיעות כהלכה ובהידור" אות ו'. ומ"ש שם על הט"ז ותמה שהאחרונים לא הזכירו זאת — האמת שכבר כתבו כן היד אפרים על הט"ז, ובאריכות בספר אש דת (הנוכח שם בקונטרס כמה פעמים), ע' לעיל פסקה י"א והערה 15 שם. ומ"ש שם בהתחלה שהרמב"ן סובר ששיעור שבר הוא כג' כחות דוקא — זו טעות, ומפורש בדרשת הרמב"ן התפך, כדלהלן פסקה י"ד.

(15) נראה פשוט שהמ"ב מכשיר בשבר של י"ז רק אם לא עשה בסדר תשר"ת שיכר אחר קצר כב' כחות, כי אם עשה שבר כזה תהיה כאן סתירה, מפני שנמצא שהתקיעה היא כג' שברים קצרים וט' כחות, דהיינו כט"ז כחות, ושבר שהוא כט"ז כחות הריהו איפוא כתקיעה. ולקמן הערה 23 יתבאר שמ"מ לסתירה בין הסדרים נראה שאין חוששים, ולכן אף אם עשה שבר כב' כחות בתש"ח יכול עדיין לצאת בתשר"ת בשבר של פחות מ"ח. וכן לענין האמור לעיל בהערה 10, ע"ש, גם אם אין סומכים על שיטת הראב"ד — אם עשה שבר כב' כחות בתשר"ת יוצא בשבר קטן מט' בתש"ח.

(16) ולפי צירוף דעת הט"ז ששיעור שבר הוא כב' כחות עם הגירסה שלפנינו בש"ע לפיה גם לריב"א ולריב"ם די להאריך בתקיעה כג' שברים וג' כחות (ע' לעיל פסקה י"א בטעם הדבר) — יהיה השבר פסול בט' כחות. ומ"מ גם בלא כל התוספת הזו אין להקשות מדוע לענין העושה תקיעה של ג' כחות בתר"ת (לקמן אות ד') פסק המט"א שיצא בדיעבד ולא כתב שאין לסמוך על זה אלא בשעת הדחק, והרי גם כאן לפי שתי שיטות, היינו ל"א השני ולראב"ד, פסול. —



הנ"ל פסקה ד' וכן לשיטת הרמב"ן להלן פסקה י"ד אין הגבלה לאורך השבר אם רק מאריכים בתקיעה<sup>17</sup>). לשיטת המ"ב יש להבין גם כאן שי"ח עצמו פסול בגלל אחת משתי הסיבות הנ"ל אות ב', והל"ש כתב בשם הט"ז שי"ח עצמו כפחות מי"ח (אמנם הט"ז והל"ש לא כתבו בפירושו שבדיעבד יש להקל עד י"ח). והמט"א כתב שבתקיעות דמעומד במקום שתוקעים לכל ברכה תשר"ת אחד — אם האריך בשבר כט' כחות חזור, כמו בתש"ת, כדברי תה"ד הנ"ל פסקה י"ז.

(ד) שיעור (מלמטה י' של) התקיעה והתרועה בתר"ת: לי"א הראשון בש"ע התרועה היא ג' כחות ותקיעת תר"ת אף היא כג' כחות, ולי"א השני התרועה היא ט' כחות וכך היא התקיעה. ופסקו המ"א (ס"ק ב') והמ"ב (ס"ק י"ב וי"ג) שלכתחילה יש לתקוע ולהריע כט' כחות<sup>18</sup> ובדיעבד יוצאים בתרועה של ג' כחות ובתקיעה כג' כחות.

(ה) שיעור (מלמטה י" של) התקיעה בתש"ת: שיעור התקיעה בתש"ת הוא כג' שברים מצומצמים, ולכן לפי הדעה הראשונה בש"ע השיעור צריך להיות כו' כחות, ולפי הדעה השניה השיעור הוא כט' כחות (לפי הגר"א והל"ש והמ"ב: מעט יותר מט' כחות, כי כל שבר הוא ג' כחות ומשהו). ואמנם המטה אפרים (תק"צ, ד') פסק שתקיעת תש"ת צריכה לכתחילה להיות כט' כחות (לשיטתו — בניגוד לגר"א וסיעתו — היינו ט' כחות ממי ולא יותר, כנ"ל אות א'), ובדיעבד אם עשה כו' כחות יצא (אך לא בפחות מזה כי שיעור שבר לדעת המט"א הוא כשני כחות דוקא ולא פחות, כנ"ל שם) י"י. אבל אם

כי התשובה היא שדעת הי"א הראשון יותר עיקרית להלכה, מפני שהיא שיטת רוב הראשונים המפרשים שיבבה היא כח, וכמ"ש המ"א ס"ק ב' שנהגו אף לכתחילה להריע פחות מט' כחות (אלא שכתב שהמחמיר תבוא עליו ברכה), וכן כתב שנוהגים לעשות שבר של פחות מג' כחות כי"א הראשון אע"פ של"א השני ולראב"ד הוא פסול (והאחרונים חלקו על המ"א בזה רק מפני שלפי פסק הרמ"א גם לי"א הראשון אין צורך לקצר, כנ"ל אות א').

17) בספר אש דת (י"א: ד"ה ועוד) מערער על קולתו של המט"א בשבר של פחות מי"ח אפילו לגבי שעת הדחק, וטענתו היא שהמקור שאנו מסתמכים עליו בזה הוא ההג"א המתיר להאריך בשבר עד פחות מג' שברים וג' יבבות, אבל יתכן שההג"א סובר ששיעור שבר הוא כב' כחות (ע' לעיל פסקה י') והיבבה היא כח אחד, וא"כ גם אם הוא מכשיר בשבר של תשר"ת עד פחות מש"ר (ע' לעיל שם הערה 4) אולי דוקא עד פחות מט' כחות הוא מכשיר, אבל לו היה סובר שהש"ר הם יותר מט' כחות לא היה מכשיר עד פחות מש"ר, כי גם לדעתו לגניחה יש שיעור עצמי מלמעלה וביותר מט' כחות אין זו גניחה כדרך בני אדם (ע' בפסקה י"ז). ולפי טענה זו יתכן שגם לשיטת הרמב"ן יש שיעור עצמי לגניחה שאינו תלוי בדמיון לתקיעה. אך יש ליישב את שיטת האחרונים בכך שגם אם מהג"א אין לנו ראייה גמורה להכשיר ביותר מט' מ"מ בדברי הרשב"א (המובאים גם בארוחות חיים) מבואר שלדעתו מותר להאריך בשבר אף כט' כחות ויותר ואין לו שיעור עצמי מלמעלה.

18) על השיעור מלמעלה ר' להלן אות ז'.

19) המטה אפרים (אלף למטה ה') מנמק זאת באמרו שיש לחוש לשיטת הראב"ד שתקיעה היא כט' כחות, וכבר תמה בספר אש דת (ט' ד"ה שיעור) מדוע הוצרך לשיטת הראב"ד שלא נזכרה בש"ע במקום לומר שזה לחוש לי"א השני בש"ע.

20) בספר אש דת (י"א. ד"ה ועוד) תמה על המט"א איך הוא מקל בזה בדיעבד אם הוא פוסק שלכתחילה יש לעשות שבר כג' כחות בניגוד לשיטת התוס' האוסרת לעשות שבר כזה, ע"ש. ולענ"ד אין זו קושיה, כי אף אם אין אנו פוסקים כתוס' בענין העיקרון שהשבר צריך להיות קצר גם מתקיעה של סדר אחר — מ"מ יכולים אנו לסמוך על שיטתם לענין זה שגם שבר של פחות מג' קרוי שבר, וכמו שבאמת פסק המט"א לענין שבר, כנ"ל אות א'. ועוד, שלפי מה שפסקו המט"א ושאר האחרונים שלכתחילה יש לעשות כל תרועה וכל תקיעה של ט' כחות

האריך בשבר אחד כו' כחות ולא האריך בתקיעה<sup>21</sup> כדי ט' כחות לא יצא, כי מה נפשך : אם שיעור שבר מלמטה הוא שני כחות הרי שבר שארכו כו' כחות פסול, ואם שיעור שבר מלמטה הוא כג' כחות הרי תקיעה פחותה מט' פסולה. אך המ"א (ס"ק ב') והמ"ב (שעה"צ אות ד') ובה"ל ד"ה ומי) פסקו בסתם שתקיעת תש"ת שאינה כט' כחות פסולה. ואע"פ שבדיעבד הם סומכים על אחת מדעות הראשונים בענין השיעורים — מ"מ כאן הם פוסלים. וטעמם הוא שמנהגנו להאריך לפעמים בשבר עד קרוב לט' כחות, כלומר שאנו סומכים על הדעה שהשבר הוא כג' כחות, כג"ל אות ב', וא"כ אי אפשר יחד עם זה לקצר בתקיעה ולעשותה פחות מט' כחות. וזה כמובן מ"ש המט"א, אלא שהמט"א סובר שרק אם האריך בפועל בשבר כו' כחות פסולה התקיעה הפחותה מט', ואילו מהמ"א והמ"ב משמע שכיון שלפעמים מאריכים בשבר וקשה לשים לב בדיוק לשיעורו יש לפסול תמיד תקיעת תש"ת פחותה מט', שמא יאריך בשבר ולא אדעתיה [לפי המ"ב שיעור התקיעה לכתחילה הוא כט' כחות ועוד, כמבואר בשעה"צ אות י' וכנ"ל, אך לענין דיעבד משמע שאין הוא פוסל א"כ קיצר מט' כחות, אבל בט' ממש הוא מכשיר, והטעם הוא כנראה שאף אם יאריך בשבר אחד כו' כחות מ"מ יש לסמוך בדיעבד על שיטת המט"א שג' שברים לי"א השני — וכן התקיעה — הם כט' כחות ולא יותר].

(ז) שיעור (מלמטה י' של) התקיעה והש"ר בתשר"ת: שיעור ש"ר לי"א הראשון בש"ע הוא ג' שברים ששיעורם ביחד ו' כחות (או שיעור אחר הקטן מט' כחות<sup>22</sup>) ועוד ג' כחות. ולי"א השני השיעור הוא ג' שברים שהם ביחד ט' כחות (לדעת הגר"א והמ"ב: מעט יותר מט') ועוד ט' כחות. ופסק המ"ב (ס"ק י"ב וי"ג) שלכתחילה יש להריע שלושה שברים שיהיו ביחד כט' כחות ויותר ועוד ט' כחות, ובדיעבד יוצא בשלושה שברים שהם ביחד כו' כחות (ע' לעיל אות א') ועוד ג' כחות. ולפי המ"א נוהגים לכתחילה בשברים קצרים, כג"ל אות א'. ושיעור התקיעה: לי"א הראשון השיעור הוא כט' כחות (או מ"מ פחות מ"ב, כי השבר פחות מג'), ולי"א השני — לפי גירסתנו בש"ע השיעור הוא כ"ב כחות ולפי הגהת האחרונים כ"ח. ופסק המ"ב (ס"ק ט"ו ושעה"צ אות ד') שלכתחילה יעשה כ"ח כחות ומעט יותר ובדיעבד יוצא בט' (כי לדעה הראשונה בש"ע השבר הוא כב' כחות והתרועה ג' כחות וביחד ט'), אבל אם האריך בשבר אחד כט' כחות וקיצר התקיעה מ"ח לא יצא ממה נפשך וצריך לחזור ולתקוע (מט"א י', בה"ל ד"ה ומי)<sup>23</sup>.

לפחות נמצא שאין אנו מקילים לכתחילה אפילו נגד העיקרון של התוס' שהשבר צריך להיות קצר מכל תקיעה.

(21) היינו בתקיעה אחת מתקיעות תש"ת ולא דוקא בשל אותה בבא, ואין זה דומה למה שהסתפקנו לעיל פסקה י' הערה 9 לשיטת הרשב"א, ע"ש, כי כאן הפסול הוא בעצם אריכות הקול, שקול ארוך כזה אינו יכול להחשב לשבר, ואילו לשיטת הרשב"א אין הגבלה עצמית לשיעור השבר, ומותר להאריך בו כמה שרוצים אם רק יאריך בתקיעה יותר, ובוהו יש מקום לומר שהיחס דרוש רק בין התרועה לשתי תקיעותיה. ודוק. וע' לקמן הערה 23.

(22) ע' לעיל פסקה י'.

(23) ובספר אש דה (י"ב: ד"ה אם) כתב לפי שיטתו הנ"ל פסקה י"א הערה 17 (שרוצה להגיה בש"ע י"ט' במקום י"ב') שרק אם האריך בשבר כט' וקיצר בתקיעה מט"ו יש כאן סתירה. ולגירסתנו בש"ע י"ב' — שראינו לעיל (פסקה י"א) שאפשר לקיימה — רק אם האריך בשבר כט' וקצר בתקיעה מ"ב הרי זו סתירה.

והנה, מסתימת האחרונים משמע שההכשר בדיעבד של תרועה בת ג' כחות וכן תקיעה כג'

להשלמת הענין יש להוסיף עוד שתי נקודות :

(ז) שיעור תקיעה ותרועה מלמעלה: רוב הראשונים ככולם סוברים שאין שיעור מלמעלה לאורך התקיעה, וגם לא למספר הכחות או השברים בתרועה ובשברים. ויש שחולקים בזה. הדעות ידונו בע"ה בסוגית הפסק קול פסקה י', ע"ש.

(ח) שיעור כח התרועה: רש"י פירש שהכח הוא קול "כל שהוא", והעתיקו דבריו התוס' והרא"ש ועוד ראשונים. והראב"ד כתב בדרשה (עמ' מ"ה), תוך דיון בשיעור התקיעה, שע"י זה שמשערים את אורך התקיעה בכחות גודע שיעורה במדויק, כי "שיעור הטרימוטות ידוע ומבואר אין להוסיף עליו ואין לגרוע". ונראה מזה שלדעתו הכח הוא הקול המינימלי שאפשר להפיק מהשופר, וארכו ידוע וקבוע. אך נראה שאין ללמוד מהלשון "אין להוסיף עליו" שהשיעור הזה של כח הוא גם שיעור למטה וגם למעלה, כי יש לומר שהשיעור הוא השיעור הקטן ביותר האפשרי, ועליו אומר הראב"ד שאין להוסיף עליו ואין לגרוע, כלומר אין לטעות בו לא בתוספת ולא בחסרון אלא הוא שיעור מסוים וידוע, ומ"כ אין זה השיעור מלמעלה של כח, ומותר גם להאריך בו מעט עד איזה שיעור אחר (אולי עד שיעור שבר), וכמו שהברייתא משערת "שיעור תקיעה כתרועה שיעור תרועה כשלושה שברים", וכוונתה ששיעור תקיעה הוא כשלושה שברים מינימליים ומ"מ מותר להאריך בשבר מעט.

ולעיל פסקה ח' רצינו לומר שלדעת הרמב"ם אין לכת שיעור-מלטה קבוע וידוע, אלא הכח הוא הקול הקטן ביותר שהתוקע הזה יכול להפיק מהשופר, והוא משתנה מאיש לאיש, כי יש שיכולים להפיק קולות קצרים מאד ויש שאינם יכולים למהר כל כך. וגם לפי"ז יש להבין שאין זה בהכרח גם השיעור מלמעלה, אלא יתכן שמותר להאריך קצת בכח עד שיעור מסוים וקבוע. את שיטת רש"י וסיעתו יש להבין או כדברי הראב"ד או

כחות בתר"ת (לעיל אות ד'), וההכשר בדיעבד של שבר יותר מט' בתשר"ת — אינם מותרים זה בזה, וגם אם עשה שניהם יצא. ובספר אש דת (י"א. ד"ה ובעיקר) תמה איך אפשר להכשיר במי שהריע בתר"ת תרועה של ג' כחות וגם תקע בתשר"ת שבר של י"ז כחות, והרי זו סתירה, כי אם ג' כחות כשרים לתרועה הרי שיעור תקיעת תשר"ת הוא לכל היותר כ"ב כחות, ונמצא שהשבר ארוך מתקיעה. ונראה שהתשובה לכך היא שסתירה בין הסדרים אינה פוסלת, כי הסדרים נעשים מספק, ואם כל סדר בפני עצמו הוא כזה שלפי אחת השיטות אפשר שיוצאים בו ידי חובת התקיעות — די לנו בכך. שמא תאמר, לא יצאנו בזה מכל ספק — השוכחך: הרי גם אם לא תהיה סתירה בין הסדרים, אלא למשל הריע ג' כחות בתר"ת ולא האריך בשבר בתשר"ת, גם אז לא יצאנו מכל ספק, כי שמא התקיעות האמתיות הן תר"ת והתרועה שיעורה ט' כחות. ואין הבדל מהותי בין אי עשיית כל השיטות בתר"ת לבין אי עשיית כל ספקות התרועה לפי אחת מהשיטות בשיעורי האורך. ועוד, שאף את"ל שבשביל קיום תקנת ר' אבהו לחשוש לספקות התרועה צריך לעשות את כולם לפחות כשיטה אחת — מ"מ י"ל שמצדדים את שיטת הרשב"א הנ"ל פסקה י' (ואולי גם את שיטת הרמב"ן, ע' לעיל הערה 17) לפניה אריכות השבר אינה פוסלת בשום מקרה אם רק האריך בתקיעה כנגדו (ואף אם צריך להאריך גם בתקיעות של הבבות האחרות כנ"ל פסקה י' הערה 9 — מ"מ ברור שאין צורך להאריך בתקיעות של סדרים אחרים הנעשים מספק). לעומת זאת במקום שיש סתירה בתוך סדר אחד אין יוצאים בזה, כי נמצא שלא קיימנו את דין הגמרא לחשוש לספקות התרועה, ולענין זה אין סומכים על שיטת הרשב"א.

ולפי האמור יוצא שהמאריך בשבר של תשר"ת קצת פחות מ"ה כחות, ולעומת זאת מקצר בשבר של תש"ת כדי שני כחות, או בתקיעה של תש"ת כו' כחות — יצא בדיעבד, וכן המאריך בשבר של תש"ת קצת פחות מט' ועשה שבר של תשר"ת כב' כחות או תקיעת תשר"ת כט' כחות — יצא, כי סתירה בין הסדרים אינה פוסלת.

כמו שרצינו לומר לפי הרמב"ם (ולאפשרות אחרת שהועלתה לעיל שם — יש לפי הרמב"ם שיעור מלמטה לכח שאיננו השיעור הקטן ביותר שיכול התוקע להפיק, ונראה שזה יהיה בניגוד לרש"י וסיעתו שנקטו "כל שהוא").

ונראה שגם אם שיעור הכח מלמטה הוא אינדיבידואלי (כלומר שאין לכח שיעור מלמטה אלא כל תוקע רשאי לקצר בו כפי יכלתו) — מ"מ לא מסתבר שגם שיעור השבר או התקיעה מלמטה יהיה אינדיבידואלי, אלא במקום שהפוסקים משערים את התקיעה או את השבר בכחות הכוונה היא לאיזה שיעור מפזים של כח בינוני (כלומר הקול הקטן ביותר שרוב בני אדם מפיקים מהשופר).

### פרק רביעי

#### שאלת איכות קול השבר

יד. שיטת הרמב"ן בשיעור השבר ומחלוקת הראשונים באיכותו

הנחת היסוד המקובלת על כל הראשונים שדבריהם נידונו עד כה היא שהתקיעה צריכה להיות ארוכה מהשבר. אך הרמב"ן רוח אחרת עמו בזה. הוא מביא אמנם בדרשתו (עמ' ל"ט) את דברי התוס': "וכתב רבנו שמשון בתוס': וצריך להיזהר בשברים שלא יהא מאריך בכל אחת מהן כשעור שלש יבבות של שלש קולות כל שהוא: דא"כ בעשית כל אחת תקיעה", אך הוא כותב על זה: "ובאמת שיפה עיין וטוב להיזהר אבל כפי הגראה מדקדוק הלשון אין ההפרש שבין השברים לתקיעה (ר"ל: בין שבר לתקיעה) בין ארוך לקצר אלא שזה קול פשוט סופו כחזילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן וזהו קול שבור כעין המיליל". כלומר: ההבדל בין שבר לתקיעה הוא באיכות הקול ולא באורך, שהתקיעה היא קול פשוט וחלק, ואילו השבר הוא קול שבור, ר"ל קול שיש בתוכו שינוי בטון (עליה או ירידה של הטון, או שינוי בעצמתו. את האופן המדויק של השינוי אין הרמב"ן מתאר). וברור שלטעמו זה של הרמב"ן אפילו האריך בשבר כדי תקיעה של אותו הסדר — ג"כ אין בכך פסול. [באשר ליחס בין ארכי היבבה והשבר

(1) ע' לעיל פסקה י' הערה 1.

(2) גם בתוס' שלנו הלשון היא "כג' יבבות של שלושה קולות כל שהוא", והפירוש הוא: ג' יבבות שהן שלושה קולות כל שהוא, כמוכח מהמשך התוס' (שהרי רק אח"כ מובאת שיטת הריב"א). ומכאן יש ללמוד כי הרמב"ן סובר אף הוא שהיבבה היא כח (הרמב"ן הוא היחיד בין הראשונים שזכרו לעיל פסקה א' שאין זה מפורש בדבריו), שהרי כתב שטוב להיזהר בזה, כדלקמן, ובפשטות כוונתו שיש להיזהר בשיעור ג' כחות כדברי הר"ש. ויש עוד ראיות לכך שלרמב"ן יבבה היא כח אחד: א. בחידושו ל"ג: ד"ה שם ה"ג כתב הרמב"ן: "ופי' יבבות בלשון חכמים היינו קול יבובי וחד קלא מיקרי יבבא ויבבא כולה בשלש גמי מיקרי יבבא", ר"ל: קול אחד נקרא יבבה, כמו במש': "תרועה כג' יבבות", ושלושת הקולות יחד ג"כ נקראים 'יבבא' כמו בגמ': "ומתרגמינן יום יבבא", אבל אם האמר שיבבה לרמב"ן היא שלושה קולות היכן מצינו שקול אחד נקרא יבבה (ודחק לומר שקול אחד היינו יבבה אחת של שלושה קולות, כי גם לשיטת הריב"א אין הפסק בין היבבות, כג"ל פסקה ז'). ב. בדף ל"ד. ד"ה וכתב מסביר הרמב"ן שהשבר אינו מופסק לשנים (ראה להלן בפנים), כי השברים "הן יבבות ארוכות וטועין התוקעין המפסיקים אותם לגמרי". הרי שהיבבה היא קול אחד שאינו שבור. ג. ר' לקמן הערה 7.

לשיטת הרמב"ן: היבבה היא לשיטתו קול כל שהוא, כנ"ל (ע' הערה 2), וא"כ השבר צריך מטבעו להיות ארוך מיבבה כדי שיהיה בו מקום לשני טונים שונים. ואכן בחידושויו כותב הרמב"ן שהשברים הם "יבבות ארוכות". ור' להלן].

הריטב"א, לעומת זאת, כותב<sup>4</sup>: "ואין לומר שאין הפרש בין תקיעה לשבר באריכות הקול אלא בשינוי שזה אינו שהתקיעה קול פשוט בלא שבירה וכל השבר (גראה שצ"ל: וכל שבר, או: וכן השבר) בעצמו אינו נעשה לשברים שא"כ חזר יבבות ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שינוי בניגון ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יבבות לכל הפחות והשבר קטן ממנו". לטיעונו של הריטב"א נשוב בע"ה להלן, ומקודם נראה מה יש בידינו לגבי דעת שאר הראשונים במחלוקת זו שבין הרמב"ן והריטב"א. והנה לכאורה היה נראה לומר שכל הראשונים המצריכים הפרש-אורך בין שבר לתקיעה סוברים כריטב"א שהשבר קול פשוט הוא כתקיעה<sup>5</sup>, שאל"כ מדוע הם חוששים להאריך בשבר כתקיעה, והרי בין כך ובין כך יהיה ביניהם היכר באיכות הקול. אך נראה שמסקנה זו אינה הכרחית, כי י"ל שטעמם של המצריכים הבדל באורך אינו דוקא משום הצורך בהיכר בין שבר לתקיעה, אלא מפני שלא מסתבר להם ששבר אחד, שהוא יחידת-קול של מין התרועה, יוכל להיות באורך של תקיעה. ויש להסביר את הדבר עפ"י מה שכתבו הראשונים שלשון 'העברה' שבה מציינת התורה את התקיעה משמעה קול פשוט ארוך (ע' לעיל סוף פסקה א'), שיש ללמוד מזה שהתקיעה צריכה להיות מין-הקול הארוך ביחס למין האחר<sup>6</sup>, וזאת אפילו אם יש היכר אחר ביניהם עפ"י האיכות השונה של הצליל. והריטב"א עצמו כתב כעין זה, שכן הוא מסביר (לעיל פסקה י) שטעם שיטת התוס' וסיעתם לפיה השבר אינו יכול להיות אפילו כתקיעה של הר"ת אינו משום הצורך בהיכר, אלא הוא משום שלא מסתבר ששבר אחד של הברייתא — שהוא יחידת הקול הקטנה של התרועה — יהיה כתקיעה של המש'.

תדע, שהרי הרמב"ן כותב שטוב להיזהר כדברי התוס', וודאי שאין כוונתו לומר שטוב לעשות שבר פשוט ולהיזהר, אלא כוונתו שאע"פ שהשבר הוא בעל צליל שונה טוב להיזהר, כדי לחוש לסברה שהתקיעה צריכה להיות ארוכה מהשבר אע"פ שיש ביניהם היכר בלאו הכי.

מעצם שיטת המצריכים הפרש אורך בין שבר לתקיעה אי אפשר איפוא להוכיח מה דעתם בענין איכות קול השבר. נראה עתה מה אפשר ללמוד מלשונם לענין זה. והנה את לשון התוס' והרא"ש שכתבו כי שבר שיש בו כג' כחות פסול מפני ש"נעשה תקיעה", וכן את ל' הר"ן "אין זה שבר... אלא פשוטה היא" — נראה שאפשר להבין כזכור, דהיינו שנעשה כתקיעה בשיעור ארבו, ודי בזה כדי לפסול, אך אין הכוונה שנעשה ממש כתקיעה עד לבלי הכר ביניהם. אבל הרשב"א כתב שמותר להאריך בשבר אפילו כשיעור תקיעה ובלבד שיאריך בתקיעה יותר "כדי להבדיל בין תקיעה לשברים". ולכאורה גראה מזה שהוא סובר כריטב"א, שהשבר הוא קול פשוט כתקיעה, שאל"כ מדוע הוא מצריך להאריך בתקיעה, הרי היכר יש ביניהם באיכות הקול, ואילו עצם העובדה שהשבר הוא

(3) ל"ג: ד"ה שיעור.

(4) או שהתקיעה אף היא קול שיש בסופו שינוי ועליית הצליל כשבר, ע' להלן פסקה ט"ו הערה 8.

(5) יש לשים לב לכך שלא מדובר כאן על התקיעה לעומת התרועה, שהן לדעת רוב הראשונים שוות (ולדעת הרשב"א למ"ד שהתרועה היא שברים הן שוות), אלא על מין התקיעה לעומת מין התרועה, כלומר על יחידת הקול: תקיעה מול שבר, כי 'העברת' מסמן את אופי הקול ולא את שיעורו (אשר הוא לדעת רוב הראשונים שווה לשיעור התקיעה מהקטן או מקבלה).

באורך של תקיעה מצומצמת אין בה פסול לשיטת הרשב"א. ויש לדחות שלדעת הרשב"א אין אמנם פסול בכך שהשבר יהיה באורך של תקיעה מצומצמת, אך מ"מ עליו להיות קצר מהתקיעה שנתקעה בפועל, כי לדעתו זוהי כוונת התורה בנקטה לשון 'העברה' בתקיעה, היינו שהתקיעה הנתקעת בפועל צריכה להיות דרך העברה — דהיינו קול ארוך — ביחס לשבר הנתקע בפועל. וזהו מ"ש הרשב"א "כדי להבדיל בין תקיעה לשברים", ר"ל: באורך, אע"פ שבאיכות הקול בלא"ה שונים הם. ולדעת שאר הראשונים השבר צריך להיות קצר משיעור-המינימום של תקיעה, כי הוא צריך להיות פחות מהשיעור המכונה בשם 'העברה' שהוא מיוחד לתקיעה.

הרמב"ן מוכיח את דעתו שאין הכרח שהשבר יהיה קצר מהתקיעה משיטת הרמב"ם: שיטת הרמב"ם היא שהתקיעה שיעורה כחצי תרועה (לעיל פסקה ח'), ונמצא שלפי המש' התקיעה היא כיבבה וחצי, וא"כ א"א לומר שהשבר צריך להיות קצר ממנה, כי ייצא שהשבר צריך להיות גדול מכה אחד וקטן מכה וחצי, וזה אינו מסתבר כלל<sup>6</sup>. אלא ע"כ שהשבר יכול להיות ארוך כתקיעה וההבדל הוא באיכות הקול.

אך יש להעיר:

א. הרמב"ן מסתייע בשיטת הרמב"ם בהנחה שגם לדעת הרמב"ם היבבה היא כח אחד<sup>7</sup>, אך לעיל (שם) ראינו שיש אפשרות להבין שלדעת הרמב"ם היבבה היא של כחות אחדים כלשיטת הריב"א והריב"ם, ואז לא תהיה ראייה מדבריו לשיטת הרמב"ן, כי השבר יוכל להיות קצר מיבבה וחצי שהוא שיעור תקיעה של המש'.

ב. גם אם היבבה היא כח אחד הרי מוכח מהרמב"ם רק שהשבר יכול להיות ארוך כתקיעת תר"ת, אך יתכן שהרמב"ם סובר כהג"א וכו"ן שהפסול קיים רק כשהשבר הוא כתקיעה של אותו הסדר. וצריך להבין שאין כוונת הרמב"ן להכריח את שיטתו הוא מדברי הרמב"ם, אלא הוא מוכיח שהרמב"ם לפחות חולק על התוס' שמקפידים אפילו בתקיעה של סדר אחר, והרמב"ן מסיק מעצמו "שההפרש וההבדלה שביניהם בדמיון הקול הוא לא בגדלם וקטנם".

טו. השבר — קול שבור? הערות בענין איכות התרועה והתקיעה.

נשוב למחלוקת הרמב"ן והריטב"א בענין איכות השבר. ראינו שהריטב"א מנמק את שיטתו שהשבר הוא קול פשוט בטענה שכל שבר בעצמו "אינו נעשה לשברים שא"כ חוזר יבכות ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט". אך לכאורה טענתו תמוהה, שהרי יבכות

(6) מכאן ראייה שהרמב"ן הבין את שיטת התוס' כריטב"א, דהיינו שלא מסתבר ששיעור שבר יהיה כשיעור תקיעה של המש'. כי אם משום שנראה כסתירה, כמו שר"ל לעיל פסקה י' הערה 2, ע"ש — הרי אין שום ראייה מהרמב"ם, כי הרמב"ם פוסק ששיעור תרועת הלילה הוא כג' שברים, וא"כ לשיטתו שיעור תקיעה למעשה הוא תמיד כשבר וחצי, ולא ככה וחצי, ולדעת המש' שהתקיעה היא ככה וחצי הרי אין תוקעים כלל שברים, ונמצא שאין שום סתירה נראית בין שבר לתקיעה.

(7) כי אם הבין שהיבבה היא שלושה כחות מה הוא טוען שלפי הרמב"ם יהיה השבר קצר מאד, והלא יוצא שהשבר צריך רק להיות קצר מארבעה כחות וחצי, וזה בהחלט אפשרי, שהרי לשיטת הראב"ד והרשב"א אורך השבר ג' כחות ולתוס' אסור להאריך בו אפי' כג'. וזו ראייה נוספת לכך שלדעת הרמב"ן היבבה היא כח אחד, ע' לעיל הערה 2.

(כחות) התרועה מופרדות זו מזו ע"י הפסקות רגעיות בהזרמת האויר, ומשום כך הן נשמעות כ"טו—טו—טו" (התחלת כח חדש מלווה בדרך כלל הזנת הלשון, המשמשת כעין שסתום הסותם את מעבר האויר בסיום כח אחד ופותחו מיד לחידוש הזרימה והתחלת הכח הבא; הפתיחה וחידוש הזרימה נשמעים לאזנינו כ"טו", ע' בענין זה בסוגית רציפות תר"ת פסקה ג'), ואילו הרמב"ן אינו אומר שכל שבר מורכב משני חלקים המופרדים זה מזה ע"י הפסקה בהזרמת האויר כשני כחות, אלא כוונתו לקול אחד רצוף אשר צלילו משתנה, כלומר שהטון עולה או יורד (או מתחזק ונחלש), והוא נשמע כעין: "טו—או" (או יותר באריכות, "טו—או—או"; בניגוד לקול פשוט כתקיעה אותו אפשר לסמן כ"טו...". "חלק" וממושך, ע' שם), וא"כ מה מקום לטענה שהשבר "חזר יבבות".

ולכאורה היה נראה לומר שהריטב"א הבין שלשיטת הרמב"ן השבר הוא קול הנשמע כ"טו—או—טו", כמו שעושים מקצת התוקעים בימינו, ובו יש באמת הפסק רגעי בזרימת האויר (שבגללו שומעים בסוף השבר שוב "טו"), ועל כך משיג הריטב"א שא"כ חזר יבבות, כלומר שיש כאן כאילו שתי יבבות (לפחות "הטו" האחרון הוא ממש כיבבה), ואין נראה כלל שהשבר הוא קול המורכב מיבבות אלא הוא צריך להיות סוג קול בפני עצמו (והרמב"ן יתרץ שהשבר הוא באמת סוג בפנ"ע, דהיינו מין קול כזה שתחילתו קול ארוך עולה "טו—או" וסופו כעין יבבה [אולי דרושה גם בסוף יבבה ארוכה דוקא, בעלת צליל יורד, כך שהשבר כולו נשמע כ"טו—או—טו—או" שהוא קול עולה ויורד שפסגתו ב"טו" השני, וכמדומה שכך אמנם עושים היום התוקעים הנוהגים בשבר מופסק), והמין הזה כולו שונה כמובן מתקיעה מחד ומיבבה מאידך. ומ"מ י"ל שכוונת הריטב"א היא שאין נראה שהשבר עצמו הוא קול המורכב מקולות קצרים נפרדים [ובמיוחד אם הקול השני הוא יבבה פשוטה "טו", שאין נראה שחלק שמהשבר הוא ממש יבבה].

אם אמנם כך הבין הריטב"א את שיטת הרמב"ן — נראה שלמד כן מלשון הרמב"ן בדרשה (עמ' ל"ט). הרמב"ן כותב שם בתחילה שהשבר הוא "קול שבור כעין המיליל", ובהמשך: "אלא שההפרש וההבדלה שביניהם (ר"ל: בין השבר לתקיעה) בדמיון הקול לא בגדלם וקטנם וכתב ר"ח פרוש יבבות זו אחר זו שברים בניחותא והפסק ביניהם ע"כ ולא הפסק גמור שישהא אלא שיהו שני קולות שיפסיק הקול בשבר ניגון". ויתכן איפוא שהריטב"א הבין את המלים האחרונות כך: בתוך השבר צריך אמנם להיות הפסק רגעי בזרימת האויר כך שהשבר ישמע "טו—או—טו" ("יהיו שני קולות שיפסיק הקול בשבר ניגון"), אך אין לשהות — כלומר לנוח — בין שני חלקיו (דהיינו בין "טו—או" ל"טו"), אלא יש לעשותם בזה אחר זה, כלומר: הפעילות של הפסקת זרימת האויר ושל חידושה צריכה להיות רצופה ממש בלא שום שהיה, כך שמשך הזמן של ההפסקה בהזרמת האויר — וממילא בהשמעת הקול — יצטמצם עד למינימום. ושיעור דברי ר"ח כך הוא: היבבות הן קצרות מפני שהן נעשות במהירות זו אחר זו ("זו אחר זו" היינו: תחילתה של זו סמוכה לתחילתה של זו, כלומר שקצרות הן), ואילו השברים הם ארוכים מפני שהם נעשים בניחותא, כלומר שמושכים קצת בכל שבר ומפסיקים אותו לשנים ע"י הפסקה רגעית בזרימת האויר ("טו—או—טו").

אך נראה שאין בזה כדי לבאר היטב את דברי הריטב"א, שהרי הריטב"א טוען שא"כ חזר יבבות ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט". וקשה, שאף אם הבין שהרמב"ן מתכוון ל"טו—או—טו" והוא משיג עליו שא"כ חזר יבבות — מ"מ איך הוא מסיק מזה שעל

כרחנו השבר הוא קול פשוט, והרי אפשר שהוא "טו-או", דהיינו קול רצוף שצלילו שבור, כלומר שהוא עולה ויורד, אך אין בו הפסק בזרימת האויר, ואינו כתקיעה שהיא "טו...טו".

יתר על כן, בחידושי הרמב"ן<sup>1</sup> ישנו קטע המקביל לדברים הנ"ל שבדרשה, ומשם נראה שכוונת הרמב"ן היא באמת לקול משנה-טון שאיננו מופסק, דהיינו ל"טו-או" (או: "טו-או-או") ולא ל"טו-או-טו". וז"ל הרמב"ן: "והוי יודע שאין פירוש השברים שישבר הקול ויפסיק אלא שבר כאדם הגונח משברו מכאב לב והן יבבות ארוכות וטועין התוקעין המפסיקים אותם לגמרי"<sup>2</sup>. ובפשטות "יבבות ארוכות" הן "טו-או" ("טו-או-או"), ו"שישבר הקול ויפסיק" היינו "טו-או-טו", ששובר את הקול ע"י הפסק בזרימת האויר. ועפ"ז יש להבין גם את הדברים בדרשה: "קול שבור כעין המיליל" היינו קול שיש בו שבר בצליל, כלומר שינוי בצליל, כעין גניחה, אך לא הפסק בזרימת האויר ובהשמעת הקול. וזהו מ"ש שם הרמב"ן: "ולא הפסק גמור שישא אלא שיהו שני קולות שיפסיק הקול בשבר גיגון", ר"ל: לא הפסקה בהזרמת האויר ובהשמעת קול אלא הפסקת המשכיות הטון האחד ומעבר לטון אחר, כך שיהו כשבר הרצוף הזה שני טונים ("שני קולות"). וזה פירוש דברי ר"ח שהשברים הם בהפסק, כלומר בהפסק ברציפות הטון, דהיינו בשינוי טון, ולכן בהכרח הם ארוכים מיבבות שאין בהן אלא טון אחד כל שהוא.

[יש לשים לב לשני מובנים שונים שניתנו לביטוי "שישא" שבדברי הרמב"ן בדרשה, בפירוש הנ"ל שרצינו ליחסו לריטב"א ובפירוש האחרון. לעיל הבנו שהשהיה שמדובר עליה היא מנוחה, כלומר הפסקת כל פעילות מצד התוקע. עכשיו אנו מבינים שהרמב"ן קורא בשם שהיה לסתימת מעבר האויר ופתיחתו מחדש, דהיינו לעובדה שיש רגע שבו אין האויר זורם ואין הקול נשמע, או במלים אחרות לעובדה שהתוקע נמנע מלהזרים אויר, אע"פ שההימנעות הזו כרוכה בפעילות רצופה מצדו (היינו במעשה עצירת הזרימה<sup>3</sup> וחיידושה) ואין הוא נח כלל<sup>4</sup>].

ולכאורה יש להוכיח קצת גם מדברי הריטב"א עצמו שהדעה עליה הוא חולק היא הדעה שלפיה השבר הוא קול משנה-טון, ולא קול השבור ע"י הפסק בזרימת האויר.

- (1) ל"ד. ד"ה וכתב.
- (2) עפ"ז יש להבין גם את דברי הרמב"ן בדרשה שמוכיח את שיטתו שהשבר הוא קול שבור מזה שהתרועה היא "לשון שבר", ולכאורה תמוה מה ראה היא זו והרי התרועה וכן השברים שבורים לשלושה חלקים, ואולי בזה כבר מתקיימת לשון שבר, ומנין שכל אחד מהשברים צריך להיות קול שבור ולא פשוט. אבל ברור שאין כאן כל קשי, כי כוונת הרמב"ן שהתרועה היא לשון שברון לב של בכי, וידוע מהמציאות שהבוכה גונה בקולות שיש בהם שבר בצליל, שינוי טון, ואח"כ מיילל בכחות קצרים. וכן מוכח מלשון הדרשה שם: "קול שבור כעין המיליל... כולם לשון שבר ברוח".
- (3) שנעשה באמצעות הלשון, או ע"י הפעלת שרירים אחרים, ומ"מ בוודאי דורש פעילות מצד התוקע כשמדובר על הפסקת התקיעה אחרי שיעור של כלשהו.
- (4) לפי שתי ההבנות הנזכרות בפנים ההפסק עליו מדבר הרמב"ן הוא הפסק בתוך כל שבר, ואילו להפסק שבין שבר לשבר אין הרמב"ן מתייחס כאן כלל; וכן מוכח מהלשון בחידושי שבניגוד לטועים "המפסיקים אותם לגמרי" כותב הרמב"ן ש"אין פירוש השברים שישבר הקול ויפסיק אלא שבר כאדם הגונח משברו מכאב לב והן יבבות ארוכות", הרי שהרמב"ן מפרש מהו השבר, ולא מה יש בין השברים. אבל הבי" (תק"צ ד"ה כתב הכלבו [ש"ח]), אחר כתבו את דיני שברים-תרועה בנשימה אהה ותר"ת בנשימה אחת, ציטט את הקטע הנ"ל מחידושי הרמב"ן — אמנם לא בשמו של הרמב"ן אלא בשם הכלבו שכתב בשם הרי"ג — וכתב על כך הבי": "ומ"ש והן יבבות ארוכות כבר נתבאר שיעורן ומ"ש וטועין המפסיקין לגמרי פשוט



כי לעיל הבאנו את לשון הריטב"א: "שהתקיעה קול פשוט בלא שבירה וכל השבר (ע' לעיל) בעצמו אינו געשה לשברים", ובסוף דבריו שם כתב: "וכשעושיין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינה יפה שהרי אותו קול שעושיין בסופה אינו גזון מקול התקיעה שהיא פשוטה והו"ל שבר באפי נפשיה והוי הפסקה". ובפשטות כוונתו לאלה המסיימים את התקיעה בצליל חזק עולה (דהיינו: "טו...או"), כמו שעושים מקצת חוקעים בימינו, ולא לשבירת הקול לגמרי ע"י הפסק בורימת האויר (דהיינו: טו...טו"), כי לכאורה לא מסתבר שמישהו העלה בדעתו לשבור ממש את הקול בסוף התקיעה. ומזה יש ללמוד לכאורה שגם קודם לכן בדברו על שבירת הקול בשבר התכוון הריטב"א לשינוי הצליל.

הוא. ומקומם של הדברים בב"י מוכיח לכאורה שהב"י הבין שמדובר כאן על ההפסק שבין שבר לשבר, וכוונת הכלבו לומר שטועים התוקעים העושים הפסק גמור בין שבר לשבר אלא יש לעשותם ברציפות בזה אחר זה. וכך אמנם הבין הרמ"א בדרכי משה, שכן כתב על דברי הכלבו: "וכן הם דברי הרא"ש לעשות כל הג' שברים בנשימה אחת". אבל המעיין בכלבו ובחידושי הרמב"ן ימצא שהכלבו מעתיק קטע גדול מחידושי הרמב"ן (מד"ה לפיכך "ומסתברא שאין" וכו' עד סוף ד"ה ושוב) בשינוי קל בסדר, והקטע שצוטט בפנים ושמביא הב"י הוא סוף הענין ברמב"ן, ועיקר הדברים הוא על שאלת ש"ר בנשימה אחת או בשתי נשימות, ובענין זה מצטט שם הרמב"ן קטע מדברי הריצ"ג, והמעייין בספרו של הריצ"ג עמ' כ"ז ימצא שהקטע אותו מצטט הרמב"ן מהריצ"ג מסתיים במלים "אחת הן", והתוספת "והוי יודע" וכו' היא משל הרמב"ן. ולפי"ז ברור שאין כוונת הרמב"ן בתוספת זו לפסול שברים הנעשים בשתי נשימות, שהרי בזה עסק לפני כן ופסל אפילו ש"ר הנעשים בשתי נשימות, אלא ודאי שהוא בא להוסיף דבר חדש, לעצם צורת השבר, וכך מוכיחה לשון התוספת גופה, כנ"ל. והב"י והרמ"א לא ראו את חידושי הרמב"ן ולא את ספרו של הריצ"ג, וסברו — עפ"י לי הכלבו הנ"ל — שהקטע "והוי יודע" וכו' הוא מלשון הריצ"ג, ולפי"ז פירשו שכוונתו לפסול שברים בשתי נשימות. (ונראה ששם הרמב"ן נשמט מן הכלבו בטעות. ובארחות חיים [דין תקיעת שופר י"א, רי"ז ע"ג] ישנם דברים המקבילים לכתוב בכלבו ושם נזכר הרמב"ן בפירוש. אמנם שם מופיעה המלה 'עכ"ל' לפני הלשון המצוטטת מהריצ"ג, ע"ש, ואולי היא ט"ס, או שהיא באה לציין שזהו סוף קטע אחד מהרמב"ן והקטע הבא אינו רצוף לו. ושמה גם לפני הא"ח והכלבו לא היה ספרו של הריצ"ג ואף הם סברו ש"מ"ש הרמב"ן "והוי יודע" וכו', זה המשך לשון הריצ"ג, ולכן כתבו זאת על שמו. וצ"ב).

[יתכן גם שהב"י לא נתכוון כלל למ"ש הרמ"א, אלא פירש את לי הכלבו על השבר עצמו, כמבואר בפנים, וזהו שכתב "ומ"ש וטועין... פשוט הוא" ולא כתב: כבר נתבאר לעיל בדברי הטור בשם ר"ת והרא"ש. והב"י הביא את דברי הכלבו כאן כי כך הובאו בכלבו, אחר ענין ש"ר בנשימה אחת.

ושמא י"ל עוד שהרמ"א אינו מתכוון כאן לפסול שברים הנעשים בשתי נשימות, אלא כוונתו להפסקי-שהיה בפחות מכדי נשימה, והלשון "בנשימה אחת" שנקט פירושה בלא שום שהיה, ויש מי שפירש כך את לשון הרא"ש שמזכיר הרמ"א, ע' סוגיה רציפות תר"ת פסקה י"ג. ולפי"ז י"ל שאף שהלשון "והוי יודע" וכו' היא משל הרמב"ן עצמו, מ"מ אפשר להבין שאחר שפירש שהנשימה בין שברים לתרועה פוסלת הוסיף עוד שבין השברים אסור להפסיק אפילו בשהיה מועטת בלא נשימה. ואע"פ שהב"י (ד"ה ונראה [ש"ז:]) וכן הרמ"א עצמו ב"דרכי משה הארוך" כתבו שגם לשיטת הרא"ש יש להפסיק מעט בין שברים לתרועה — י"ל שהיינו דוקא בין שברים לתרועה אך לא בין השברים עצמם. ע' בזה בסוגיה רציפות תר"ת פסקה י"ט. ומ"מ נראה שהב"י לא נתכוון לכך, כי לא היה כותב על זה שפשוט הוא, כי אין זה פשוט כ"כ שיש לחלק בין ש"ר לשבויים עצמם. ועוד, שמדברי הב"י עצמו ד"ה ומ"ש רבנו בשם (ש"ז). נראה שהוא מצריך הפסק מועט בין שבר לשבר, ע' בסוגיה הנ"ל שם. ובכל אופן לשון הרמב"ן בחידושי מורה בפשטות שמדובר על ההפסק בתוך השבר עצמו, כנ"ל].

אך באמת הדברים אינם פשוטים כי הב"ח כתב: "שנוהגין התוקעין בגמר התקיעה וגמר השברים וגמר התרועה להפסיק בקול ארוך קצת", והוא מזהיר — עפ"י דברי מהר"א טירנא — שלא לסמוך על הקול הזה בתור שבר שלישי, אלא צריך לעשות שלושה שברים מלבדו "דכיון דהפסק זה עושין גם בתרועה לא נחשב לשבר כלל אלא צריך לעשות ג' שברים לבד הפסק קול זה בגמר השברים". ואילו היתה כוונתו לעליה בצליל שעושים בסוף התקיעה או השברים או התרועה — א"כ מה ההו"א שיצאו בה ידי שבר שלישי, והרי אין היא מופסקת מהשבר הקודם, והשברים הרי צריכים להיות שלושה קולות מופסקים זה מזה, כמוכה בדברי הב"ח לפני כן<sup>5</sup>. אך יש לדחות שההפסק בין השברים הוא רק לכתחילה, ובדיעבד יוצאים בשברים רצופים, כי שינוי הקול מהווה היכר ומבדיל אותם זה מזה (וכמו שת"ת תוקעים לכתחילה בהפסק אבל אם עשאן רצופות יצא, ע' סוגית רציפות תר"ת פסקה ז' וסוגית משך כשתים ח"ב פסקה ג' הערה 8). והנה בש"ע הרב (תק"צ, ד') כתב: "ויש עושין בסוף הג' שברים קול פשוט כעין תקיעה וכן עושין בסוף הטרומיטין אבל אין המנהג לעשות כן", וכ"כ הפמ"ג (על מ"א ס"ק ב') שהקול הארוך הוא "כעין תקיעה ממש". ובב"ח הרי כתב שעושים את הקול הזה גם בסוף התקיעה, ואם "קול פשוט כעין תקיעה" הוא א"כ על כרחך עושים אותו בהפסק זרימת האויר, כי אחרת במה הוא ניכר מהתקיעה. ויש לדחות שאולי הב"ח וש"ע הרב מדברים על שני מנהגים שונים, שהרי בש"ע הרב וכן במטה אפרים (תק"צ, י"ג) הזכירו רק שברים ותרועה ולא הזכירו שעושים כן בסוף התקיעה (ובמ"ב ס"ק ל"א הזכיר רק תרועה), וא"כ אולי המנהג שהם מדברים עליו הוא להוסיף קול פשוט נפרד, אך זה אמור רק בשברים או בתרועה שהם מקולות נפרדים, ובתקיעה אין שום תוספת, והמנהג שהב"ח מזכיר הוא להעלות את הצליל בסוף כ"א מהקולות. או שמא הכל מנהג אחד, אלא שבתקיעה הוא בהעלאת הצליל, ובשברים הוא בהארכת השבר האחרון בקול פשוט (שגיכר ממה שלפגיו בשינוי הטון, כי השבר עצמו קול עולה ויורד), ובתרועה הוא בהארכת הכח האחרון בקול פשוט כך שיהיה ארוך מהכחות הקודמים. [ומ"מ רוב האחרונים פסקו שלא לעשות כלל את הקול הארוך הזה בשום מקום, כי יש לחשוש שאינו שייך לקול הדרוש והוא מהווה הפסק פוסל, כי בראשונים לא נזכר הקול הזה (ואדרבה, יתכן שהריטב"א מזכירו בפירוש לפסול) וגם מקורו במנהגי מהר"א טירנא מוטל בספק. ע' ב"ח הנ"ל, מ"א ס"ק ב', פמ"ג ול"ש שם, ש"ע הרב ומ"ב הנ"ל. והמטה אפרים פסק שמ"מ בשברים אם עשה שני שברים ואת הקול הנוסף יצא כי בדיעבד הוא עולה לשם שבר ז'].

בדוחק נוכל איפוא להגין שהריטב"א מתכוון למשברים את התקיעה בסופה בהפסק

(5) תק"צ ד"ה ואם (ש"ח:).

(6) באותו דיבור, וכן בד"ה ומ"ש (ש"ז).

(7) בדברי המט"א ישנו קושי מסוים, כי הוא אומר שעושים קול ארוך בסוף השברים כמו שעושים בסוף התרועה, וצריך להיזהר שלא יהיה הקול הארוך הזה כו' כחות, כי א"כ יצא מכלל שבר והריהו תקיעה ופוסל את הבבא (ע' לעיל פסקה י"ג אות ב' והערה 13 שם. במט"א לפנינו יש ט"ס וכצ"ל שם: "בין אם עשה שלושה שברים מלבדו" וכו'). אך א"כ קשה מה מקום לקול של ה' כחות בסוף התרועה, ומדוע שם אינו פוסל משום הפסק בין התרועה לתקיעה. ואין לומר שכוונת המט"א היא שבתרועה עושים אותו באורך של פחות משבר, כי הרי שבר הוא כב' כחות לחומרא (ומשום כך ר' כחות נחשבים לאורך של ג' שברים). ואין לומר שהקול שבסוף התרועה ארוך מכח אחד וקצר משנים, כי לדעת המט"א כיון דאפיקתיה מחד אוקמיה אתרי כנ"ל פסקה י"ג אות א' ע"ש. וצ"ע.

גמור בזרימת האויר, וכן בשבר כוונתו לתוקעים "טו—או—טו" (ואולי הבין כך את שיטת הרמב"ן לגבי השבר, ובחידושי הרמב"ן הבין ש"יבבות ארוכות" היינו "טו—או—טו", הנעשות אמנם בהפסק רגעי בזרימה אך בלא שהיה, "וטועין התוקעין המפסיקים אותם לגמרי" היינו אלו ששוהים קצת בין שני חלקי השבר. ודוּחַק). אך מ"מ נשאר קשה איך מההשגה "שא"כ חזר יבבות" הוא מסיק ש"על כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט", כנ"ל.<sup>8</sup> מאידך אם כוונת הריטב"א להשיג על התוקעים את השבר כ"טו—או" — שאז תוכן המסקנה שעל כרחנו הוא קול פשוט — הרי שההשגה עצמה "שא"כ חזר יבבות" אינה מובנת, כנ"ל.

ולכאורה היה נראה לישוב את דברי הריטב"א בכך שנאמר שלדעתו התרועה אינה מורכבת מכתות קצרים המופרדים זה מזה ע"י הפסק בזרימת האויר "טו—טו—טו—", אלא הוא קול רצוף ארוך עולה ויורד לסרוגין שכל עליה וירידה שבו היא יבבה, ולפיכך טוען הריטב"א שאם השבר הוא קול עולה ויורד הרי חזר יבבות. ואמנם יש בידינו מקורות לשיטה כזו לפיה התרועה היא קול רצוף ארוך. בסדיר רב סעדיה גאון (עמ' רי"ו): "והתקיעה היא קול ארוך ממושך והשברים שלושה קולות קצרים שכל אחד מהם הוא כשליש הקול הארוך והתרועה קול ארוך רועד כאורך הראשון.<sup>9</sup> וזאת צורתם:



הקו הארוך קול ארוך ושלשת הקטעים צורת שלושה קולות מקוטעים שכי"א מהם הוא כשליש הקול הארוך והשלשלת קול ארוך רועד כאורך הראשון". וכן במגדל עז (הל' שופר ג', ד'): "רש"י ז"ל פירש ג' יבבות ג' כחות בעלמא כל שחו ופירשו המפרשים ז"ל לדעתו עפ"י הירוש' שכל כח הוא טוט אחד [נראה שהוא מה שציינו לעיל ב"טו"]. הלשון 'טוט' מופיעה בגמ' מ"ק ט"ז.] שהוא יבבה אחת ולפי"ז נמצא שיעור דתרועה ג' טוטינ'... כשוכיטי לבוא בארץ הקדושה מצאתי תרועתם בקבלת אבותם כקול המתרעש ואין טוט בהם". וכוונתו כנראה לקול רצוף רועד כמו לרס"ג.

אך נראה שלגבי הקושי שהיה לנו בדברי הריטב"א אין בכך משום פתרון משביע רצון, וזאת משתי סיבות: א. בענין השומע מקצת תקיעה כתב הריטב"א<sup>10</sup> שאע"פ שאין יוצאים י"ח במקצת תקיעה, כי כל אחד מט' הקולות צריך ראש וסוף — מ"מ

(8) בספר "חידושי בתרא" פ"ד אות כ"ו יצא לדון בדבר החדש וכתב שהריטב"א אינו סובר שהשבר הוא קול "חלק" כתקיעה, אלא להפך: השבר הוא ודאי קול עולה ויורד, והתקיעה דומה לו בזה, שאף היא אינה צריכה להיות קול שסופו כתחילתו אלא גם היא יכולה להיות קול עולה ויורד כשבר, ומשום כך אין ביניהם היכר באיכות הקול. ומ"ש הריטב"א שהשבר והתקיעה שניהם "קול פשוט" — הכוונה: קול נמשך, לא שבור, כלומר קול שאין בו הפסק בזרימת האויר (למצט שבר "טו—או—טו" ותקיעה שיש בסופה הפסק. ומ"ש הריטב"א "ואין בהם כדי שינוי בניגון" היינו שאין בין שבר לתקיעה הבדל בניגון, וכמו שמסיים "ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יבבות לכה"פ והשבר קטן ממנו"). אך בהבנה זו אין כדי ליישב את הקושי בדברי הריטב"א, כי הריטב"א טוען שאין לומר שההבדל בין שבר לתקיעה אינו באריכות הקול אלא בשינוי כי גם השבר הוא קול שאינו שבור, אבל קשה מה טענה היא זו, אולי התקיעה צריכה להיות דוקא קול בעל טון אחד סופו כתחילתו, כמ"ש הרמב"ן, ואילו השבר הוא קול עולה ויורד, וזהו ההבדל ביניהם. וע' לקמן הערה 13.

(9) ע' לעיל סוף פסקה ז'.

(10) ל"ג: סד"ה תקע.

במקצת תרועה יוצאים, כי "בתרועה שהיא מקולות קצרים הרי יש תחילה וסוף באמצעותם". ובמקום אחר<sup>11</sup> כתב שהתרועה היא "מקולות מחוברין". ונראה מזה שהתרועה היא לדעתו "טו—טו—טו" ולא קול אחד רצוף (אף כי בדוחק י"ל שכוונתו לקול רצוף עולה ויורד, ולכל יבבה, דהיינו לכל עליה וירידה של הקול, יש ראש וסוף בגלל שינוי הצליל, כי שינוי הצליל יוצר ראש וסוף כפי שיתבאר בסוגית רציפות תר"ח פסקה ז'). ב. לא ברור אם אמנם יש לנו מקור לתרועה בקול עולה ויורד, כי התרועה של הרס"ג והמגדל עז יתכן מאד שהיא קול רועד הנעשה ע"י כיוון ופתיחה של הגרון או הריאות, או ע"י הרעדת השופר, כך שנוצרות יבבות "או—או—או" מבלי שמעבר האויר נסגר לגמרי ביניהן ומבלי שגשמע "טו" כלל, ומ"מ הקול אינו עולה ויורד, כלומר אין בו טונים גבוהים ונמוכים. וכך היא תרועת יהודי תימן בימינו. ולפי"ז הרי אין מקום להקשות על שבר שצלילו עולה ויורד שחזר להיות כיבבות. וצ"ע. [סיכום שאלת איכות השבר — בסוף הפסקה הבאה].

לשאלת איכות התרועה — גם המאירי<sup>12</sup> סובר כריטב"א שיוצאים במקצת תרועה או במקצת שברים "הואיל ודברים מצורפים הם". ונראה איפוא שאינו סובר כרס"ג. ולשון רש"י והרא"ש בתארום את התרועה: "קולות קצרים סמוכים זה לזה", ומשמע בפשטות שהכוונה לתרועה שלנו ולא כרס"ג. וע' לעיל פסקה ז' הערה 11 שאולי יש להוכיח כן גם ממקום אחר בדברי הרא"ש. וע"ע להלן בסוף הפסקה הבאה.

מדברי הראשונים הנ"ל נראה שיש לנו ללמוד כי התקיעה היא קול פשוט לגמרי שאין בו שינוי קול בתחילתו או בסופו, שכן הרמב"ן מתאר את התקיעה כ"קול פשוט סופו כתחילתו", והריטב"א כתב אף הוא ש"שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שינוי בניגון" ו"כשעושיין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינה יפה... והוי הפסקה", ואף אם המשפט האחרון מתייחס להוספת קול נפרד אחר הפסק בזרימה, מ"מ מהמשפט הראשון משמע שאין בתקיעה שינוי קול כלל<sup>13</sup>.

(11) ל"ג: ד"ה שיעור.

(12) כ"ח. ד"ה מי.

(13) גם אם המלים "ואין בהם כדי שינוי בניגון" פירושו שאין בין שבר לתקיעה הבדל בניגון, וכמו שהריטב"א ממשך "ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יבבות לכה"פ והשבר קטן ממנו" — מ"מ נראה ששניהם קולות בעלי טון אחיד סופם כתחילתם, ולא כמ"ש בספר "חידושי בתרא" (לעיל הערה 8) ששניהם עולים ויורדים, כי ראינו שפשט דברי הרמב"ן בחידושים ובדרשה הוא שהשבר הוא לדעתו קול עולה ויורד אך אין בו הפסק בזרימת האויר, ולפי"ז ממש" הרמב"ן בדרשה שהתפרש בין תקיעה לשבר הוא "שזה קול פשוט סופו כתחילתו... וזה קול שבור כעין המיליל" יש ללמוד שהוא משתמש בביטוי "קול פשוט" במובן של קול בעל טון אחד, סופו כתחילתו, בניגוד ל"קול שבור" דהיינו עולה ויורד. וזוהי א"כ בפשטות גם כוונת הריטב"א בביטוי "קול פשוט", כי ברור מדברי הריטב"א שהוא מתייחס כאן לשיטת הרמב"ן וחולק עליה (ואף שבדף ל"ג: ד"ה והתניא כתב הריטב"א שהביטוי 'פשוטה' פירושו קול מתפשט, נמשך, כמו שמביא ה"חידושי בתרא" — אין זו פירכה לאמור, כי גם הרמב"ן שם ד"ה תנא כתב כן, ויש להבין שתרוייהו איתנייהו, וקול פשוט היינו קול "ישר" [שאינו עולה ויורד] ונמשך. וברור ש'פשוט' פירושו גם ישר, כמו "שופר של ר"ה של יעל פשוט").

בצורות שבסידור רס"ג המובאות לעיל מופיעות נקודות משני צידי התקיעה והשבר. ואם אמנם מידי הגאון יצאו הנקודות, ויש להן משמעות לגבי צורת הקול, היה אפשר אולי לומר

טז. שיטתו המיוחדת של בעל העיטור. שאלת ההשבת הרווחים לענין אורך התקיעה.

הטור (סי' תק"צ) מביא את שיטת התוס' וסיעתם לפיה תקיעת תשר"ת ארוכה משל תש"ת ושל תש"ת ארוכה משל תר"ת, ואח"כ הוא מוסיף: "ורש"י פירש שברים ארוכים מיבבות אבל בעל העיטור כתב מסתברא ג' שברים ג' קולות קטנים מופסקים וג' יבבות כשיעור ג' שברים אלא שאין הפסק ביניהם ולא פליגי בשעורי אלא שזה עושה שברים קטנים בהפסק כגון גונח וזה עושה בלא הפסק והוא יליל והכל שווה וכ"כ הרמב"ם ז"ל ולפי"ז א"צ להאריך בתקיעות של תש"ת יותר משל תר"ת וסברה ראשונה היא דעת התוס' וכן דעת אדוני אבי ו"ל". ובפשטות נראה ששיטת בעל העיטור היא שהשבר אף הוא קול כל שהוא (כח) כיבבה, וההבדל בין גנוחי וילולי הוא שגנוחי היינו שלושה כחות שבין זה לזה הפסקי-שהיה, ואילו ילולי היינו שלושה כחות תכופים. ולפי"ז כתב הטור שאין תקיעת תש"ת ארוכה משל תר"ת, כי הכלל "שיעור תקיעה כתרועה" פירושו שקול התקיעה הוא כשיעור הקולות של התרועה, אבל הרווחים שבין הקולות אינם באים בחשבון (והתוס' וסיעתם שכתבו שתקיעת תש"ת ארוכה משל תר"ת סוברים כרש"י שקול השבר ארוך מקול היבבה, שהיבבה היא כח כלשהו והשבר קול יותר ארוך "כדרך החולים המאריכים בגניחותיהם" י. וכ"כ הרמב"ן שהשברים הם "יבבות ארוכות" דהיינו קולות קצת ארוכים ומשני [ש' פתחה] טון, כמוסבר בפסקה הקודמת. לשיטת בעל העיטור יוצא איפוא שתירוצו של אב"י "בהא ודאי פליגי" פירושו: בזה נחלקו, אבל בענין שיעור התקיעה לא נחלקו לא בעיקרון ולא בשיעור הממשי, אלא לד"ה שיעור תקיעה כתרועה של תורה והוא כג' כחות). כך נראה שפרש הב"י בפירושו השני את שיטת העיטור, וכ"כ הב"ת, שלפי הגירסה הנ"ל בטור משמע שזהו פירוש דעת בעל העיטור.<sup>8</sup>

שהכוונה להתחיל ולסיים בקול גבוה יותר כעין "טראא...או", וכדרך שעושים מקצת תוקעים בימינו. אך נראה שא"א לסמוך על מקור מסופק כזה נגד דברי הרמב"ן והריטב"א [ובקונטרס "התקיעות כהלכה ובהידור" אות ה' רוצה להוכיח מהעובדה שהשבר צויר בסידור הרס"ג בתור קטע ישר שהגאון סובר כריטב"א שהשבר הוא קול פשוט כתקיעה. וגם זה אינו מוכרח לענ"ד (ונראה שכ"ש שאין להוכיח כך מלשון הרס"ג כמו שר"ל בקונטרס שם, כי הלשון "שכ"א מהם הוא כשליש הקול הארוך" מתייחסת לאורך הקול גרידא)].

- (1) ל' רש"י ל"ג: ד"ה מ"ד שברים.
- (2) ע' לעיל פסקה ב' שכך הוא גם לשיטת הראב"ד והרשב"א, ואילו לשיטת התוס' וסיעתם הפירוש הוא: אבל בענין שיעור התקיעה לא נחלקו בעיקרון אלא רק בשיעור הממשי.
- (3) היה נראה לומר שבעל העיטור הבין את לשון ר"ח שהביא הרמב"ן בדרשה "פי' יבבות זו אחר זו שברים בניחותא והפסק ביניהם" — לא כפי שפירשה הרמב"ן, שההפסק הוא בתוך כל שבר כנ"ל, אלא כפירושו, דהיינו שהשבר ארכו כיבבה וההבדל ביניהם הוא רק בזה שהיבבות הן רצופות ואילו השברים נעשים בהפסק ביניהם ("בניחותא והפסק ביניהם" הכל ענין אחד). והמאירי (במגן אבות, הענין השני) מצטט מספר העתים לר"י אלברצלוני: "פי' יבבות זו אחר זו שברים בנחתא והפסק ביניהם", ונראה שכך גרס בעל העתים בפר"ח, וכן הוא בפר"ח לפנינו: "פי' יבבות... שברים בניחותא והפסק ביניהם". ולגירסה זו ברור שמדובר בהפסק שבין שבר לשבר. אך בפר"ח שלפנינו ישנו לפני כן קטע אחר דומה לזה: "פי' ג' יבבות ג' תרועות זו אחר זו דבוקות וג' שברים הם בניחותא ומעט הפסק ביניהם נמצא שיעור ג' שברים יותר מג' יבבות לפיכך אמר אב"י בהא ודאי פליגי". ובפשטות נראה שהמשפט "נמצא שיעור ג' שברים יותר מג' יבבות" הוא בניגוד לשיטת העיטור. אך י"ל שהעיטור הבין: נמצא משך זמן תקיעת השברים (עם ההפסקות) ארוך מזמן תקיעת היבבות, ולכן הוכרח אב"י לומר שהמשך והברייתא נחלקו בזה. אמנם נראה שהרמב"ן לא גרס כלל את

הטור כותב כאמור שדעת הרמב"ם היא כדעת בעל העיטור<sup>4</sup>, ונראה שלמד כן ממ"ש הרמב"ם "שיעור שלושה שברים כתרועה", ר"ל: שיעור קולות השברים הוא כשיעור קולות התרועה, דהיינו שלושה כחות. והנה לפי"ז יוצא שלשיטת הרמב"ם התקיעה שיעורה ככה וחצי, שהרי שיטתו היא ששיעור תרועה אחת כשיעור שתי תקיעות (לעיל פסקה ח'), והראשונים הקשו על סברה כזו ששיעור התקיעה יהיה ככה וחצי, כנ"ל פסקה ט'. אך מ"מ אין בכך כדי להצריך פירוש אחר לדברי הטור, כי שם ראינו שהרמב"ן אמנם הבין שלדעת הרמב"ם שיעור התקיעה הוא ככה וחצי. ומכל מקום נראה שהרמב"ן לא הבין את שיטת הרמב"ם כטור, כי הרמב"ן ברצותו להוכיח שהשבר אינו צריך להיות קצר מתקיעת תר"ת כותב: "והרי לדברי רבנו משה שכתב כי שיעור תקיעה כיבבה וחצי יהיה השבר קצר מאד אלא שההפרש וההבדלה ביניהם בדמיון הקול לא בגדלם וקטנם", כלומר: אם התקיעה היא כיבבה וחצי והשבר צריך להיות יותר קצר הרי שהוא קצר מאד וזה לא מסתבר. ואם כהבנת הטור הרי הרמב"ם סובר בפירוש שהשבר הוא כיבבה. אלא נראה שהרמב"ן הבין כי לדעת הרמב"ם השבר ארוך מיבבה, אלא שלהלכה פוסק הרמב"ם בניגוד למש' שהתרועה צריכה להיות ארוכה כשלושה שברים (כלומר שיהיו בה יותר מג' כחות), כמוסבר לעיל פסקה ח'—ט', והרמב"ן רק טוען שלשיטת הרמב"ם שיעור התרועה לפי המש' הוא שלושה כחות, והתקיעה ככה וחצי, וא"כ נמצא שהשבר צריך להיות קצר מכח וחצי, וזה לדעת הרמב"ן לא יתכן.

הב"י כתב בתחילה פירוש אחר לשיטת בעל העיטור (להלן: הפירוש הראשון של הב"י), והוא שהעיטור סובר כריב"א וריב"ם שיבבה היא שלושה כחות, ושיעור שבר אף הוא כג' כחות, אלא שהשברים הם קולות ארוכים קצת שכל אחד מהם כג' כחות ובין שבר לשבר יש הפסק מועט, ואילו התרועה היא ט' כחות רצופים בלי הפסקים ביניהם. ומ"מ שיעור הקולות של השברים והתרועה שווה, כט' כחות, ולכן תקיעותיהם שוות אף הן<sup>5</sup>. ומ"מ הב"י כתב שהפירוש השני הנ"ל נראה יותר, וברור שטעמו הוא משום שהעיטור אינו מוכיר כלל שהיבבה עצמה היא של שלושה כחות, ואף אינו אומר שהשבר שיעורו כג' כחות. וכ"כ הדרישה.

והב"ח פירש את שיטת העיטור באופן שלישי: השבר הוא קול ארוך כג' כחות, וכן גם היבבה היא קול אחד ארוך כג' כחות, אלא שהשברים נעשים בהפסק בין שבר לשבר ואילו התרועה היא שלש יבבות שאין ביניהן הפסק (ולשון העיטור "ג' קולות קטנים מופסקים" היינו שכ"א מהם קטן מתקיעה, וכ"כ הב"י לפירושו הראשון, וכתב שיש ספרים שלא כתוב בהם 'קטנים')<sup>6</sup>.

את הקטע הנ"ל בפר"ח, כי הלשון "דבוקות" ו"מעט הפסק" מוסבת בוודאי על ההפסק שבין הקולות, בניגוד לפירושו. ובאמת לגירסתנו תמוה מדוע חזר ר"ח על הפירוש פעמיים. ומ"מ ברור שאת כל הגירסאות וכן את דברי בעל העתים יוכלו שאר הראשונים לפרש שלא כעיטור, אלא יפרשו שמלבד אריכות השברים ("בניחותא") יש עוד הבדל בין שברים ליבבות, והוא שבין שבר לשבר יש הפסק מועט משא"כ בין היבבות. וע' סוגית רציפות תר"ת פסקה י"ט.

4) הב"י כתב שיש ספרי טור שכתוב בהם 'הרמב"ן' במקום 'הרמב"ם'. אך גירסה זו לא תתכן, כי בחידושי הרמב"ן מפורש שהשברים הם "יבבות ארוכות" ושתקיעת תש"ת אינה שווה לתקיעת תר"ת. והב"ח דחה את הגירסה 'הרמב"ן' עפ"י דברי המגיד משנה, אך ע' לעיל פסקה ט' הערה 5 שהב"ח הוטעה מדברי המ"מ כי לא ראה את חידושי הרמב"ן. ומובן שמכאן ראה שגם הב"י לא ראה אותם, ע' ברשימת המקורות עמ' ט"ו.

5) דברי הפני יהושע (ל"ג: ד"ה בתוס') בקשר עם שיטת העיטור לפי פירוש זה צע"ג, ע"ש (נזכר כבר לעיל פסקה י' הערה 8).

6) הב"ח מפרש עפ"י"ז את הירוש': "איוהי תרועה... חד אמר אהן טרימוטה וחורגה אמר

[הב"ח כתב שלפי פירושו מיושב מ"ש הטור שהרמב"ם סובר כעיסור, ולא נצטרך לומר שלרמב"ם התקיעה היא ככה וחצי, אלא הריהי כארבעה כחות וחצי. וברור שה"ה לפירוש הראשון של הב"י. והגה על ל' הטור "וכ"כ הרמב"ם ז"ל" כתב הב"י: "ומ"ש וכ"כ הרמב"ם אינו מבואר בדבריו שהוא לא כתב אלא שיעור ג' שברים כתרועה אבל הרב המגיד נראה שפירשם כן שכתב רבנו לא הזכיר שיעור... אבל כתב ששיעור השברים הם כתרועה וכן הוא ששיעור היבבות והשברים י אחד שהשברים הם שלש והיבבות תשע וכן כתבו ז"ל ולא נתבאר זה בדברי רבנו יפה עכ"ל ויש ספרים שגורסים הרמב"ן בנו"ן<sup>8</sup>. ועל כרחנו דברי הב"י בזה אמורים לפי פירושו הראשון לשיטת העיסור, אע"פ שכבר כתב שהשני נראה יותר. (ומכאן שהב"י הבין שהמ"מ מפרש את שיטת הרמב"ם כשיטת הריב"א, שהיבבה היא שלושה כחות, ע' לעיל סוף פסקה ט').]

והנה לפי כל הפירושים הנ"ל לשיטת בעל העיסור יוצא שלדעת הטור הרווחים שבין השברים אינם עולים לחשבון שיעור התקיעה של תש"ת, ולפיכך הוא מסיק מדברי העיסור שתקיעת תש"ת אינה צריכה להיות ארוכה משל תר"ת. אך לפי זה צריך להתבונן בראשית דברי הטור, בהביאו את שיטת התוס' וסיעתם.

וזה לשון הטור: "תרועה... אין אנו יודעין אם הוא כאדם הגונח מלבו כדרך החולה שמשמיע קולות קצרים קול אחר קול ומאריך בהם קצת והוא הנקרא גנח או כאדם המיילל ומקונן שמשמיע קולות קצרים תכופות זה לזה והוא הנקרא יליל או אם הוא שניהם כאחד הלכך מספיקא אנו עושין הכל תקיעה וג' שברים שהוא גנח וקול אחר שיש בו קולות קצרים תכופים שהוא יליל ואח"כ תקיעה ועושין כן ג"פ ואח"כ תש"ת ג"פ... ואח"כ תר"ת ג"פ... וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת יותר משל תש"ת ובשל תש"ת יותר מבשל תר"ת דהא שיעור תקיעה כתרועה ותשר"ת אנו עושין משום שמא תרועה היא גנח ויליל ע"כ צריך להאריך בתקיעה כשיעור שניהם ותש"ת משום שמא תרועה היא שברים שהם ג' קולות מופסקים הלכך צריך להאריך בתקיעה כשיעורן ותר"ת משום שמא היא יליל שאינו אלא קול אחד לכן א"צ להאריך בתקיעה אלא כשיעורו". והנה לפי האמור לעיל א"א לומר שבביטויים "ג' קולות מופסקים" לעומת "קול אחד" מתכוון הטור להדגיש שהשברים — בניגוד לכחות התרועה — מופסקים זה מזה ע"י רווחים, שהרי עובדה זו אינה משנה כלום לענין אורך התקיעה המתאימה. והיה נראה לומר שלשון הטור בזה היא עפ"י דברי הרמב"ן בדרשה הנזכרים לעיל פסקה ט"ו (הטור השתמש בדרשת הרמב"ן, ע' עמ' 38 הערה 3). ראינו שם שהרמב"ן מצטט את לשון ר"ח "יבבות זו אחר זו שברים בניחותא והפסק בינתים", ומפרש

תלת דיקיין, היינו קולות רחבים קצת כרקיקים, ע' לעיל פסקה ז' הערה 11. ולפירוש השני של הב"י יש להבין ש"טרימוטה" היינו קולות רצופים ו"תלת דיקיין" (בדל"ת, כגירסת רוב הראשונים בירוש', ע' לעיל שם) היינו שלושה קולות מופסקים, כלומר ניכרים ומובדלים זה מזה, ולכך פירשו את המנין, 'תלת'. וע' לעיל שם מה טעם נקטי מנין לפי שאר השיטות. וע"ע להלן הערה 14.

עוד כתב הב"ח שפירושו הוא עפ"י הספרים שאינם גורסים בטור את המשפט "ורש"י פירש שברים ארוכים מיבבות", ע"ש, ואיני מבין מדוע כתב כן, והרי גם הוא מפרש שלפי בה"ע היבבות ארכן כשברים וההבדל ביניהן הוא ברווחים, וא"כ מדוע צריך למחוק את המשפט "ורש"י פירש" וכו'.

(7) לפנינו במ"מ: והשבר, וע' לעיל סוף פסקה ט'.

(8) ע' לעיל הערה 4.

שבמלה 'הפסק' תכוונה היא "שיהו שני קולות שיפסיק הקול בשבר ניגון", ר"ל: השבר יש בתוכו הפסק, דהיינו שינוי בצליל, כך שיש בו שני טונים, משא"כ ביבבה שהיא קצרה מאד, כלשהו, ואין בה מקום כלל לשני טונים. ועפ"ז מובנים היטב דברי הטור: השברים הם "קולות מופסקים" ר"ל: קולות משני(ש' פתוחה)־טון וממילא ארוכים קצת, שהרי יש בכל אחד מהם שני טונים, ולעומת זאת יבבת התרועה היא "קול אחד", קול כשלהו, שאין בו כדי שינוי בטון; ולכן שלש היבבות שיעורן פחות משלושת השברים ובהתאם לזה תקיעת תש"ת ארוכה משל תר"ת. ואע"פ שבהמשך מביא הטור את לשון בעל העיטור המדבר אף הוא על השברים כעל קולות "מופסקים", וכוננתו להפסק — דהיינו לרווח — שביניהם, כמוסבר לעיל בשיטתו וכמוכת מהמשך לשונו שלעומת זאת היבבות "אין הפסק ביניהם" — נראה שאין בכך כלום, כי שם מצטט הטור את לשון העיטור, אך הטור עצמו יכול להשתמש באותה לשון במובן אחר.

אך דא עקא שמלשון הטור "ותש"ת משום שמא תרועה היא שברים שהם ג' קולות מופסקים הלכך צריך להאריך בתקיעה בשיעורן ותר"ת משום שמא היא יליל שאינו אלא קול אחד לכן א"צ להאריך בתקיעה אלא בשיעורו" — משמע בפשטות שמדובר על היללה כולה שהיא קול אחד, בניגוד לשברים, ולא כפי שרצינו להסביר עפ"י דרשת הרמב"ן. וקצת בדוחק יש להבין שכוונת הטור באמת לומר שהיבבה קצרה מהשבר כי יש בה רק טון אחד כלשהו, ולרבותא בעלמא נקט שהתרועה כולה היא טון אחד ("קול אחד") המחולק לקטעים קצרים (הכחות), ומ"מ עיקר הכוונה היא ששיעור הקול הזה שהוא של שלושה כחות כלשהם קצר משיעור השברים שבכל אחד מהם יש כדי שני טונים.

אך אולי יש להבין באופן אחר, שהטור אמנם משתמש בלשון "קולות מופסקים" באותו המובן המילולי שמשתמש בה בעל העיטור, דהיינו קולות שיש ביניהם רווח, ו"קול אחד" היינו קול המורכב מחלקים תכופים זל"ז, אבל כוונת הטור כאן אינה דוקא לרווח, אלא בהשתמשו בלשון "קולות מופסקים" רצונו לבטא שהשברים הם קולות הנעשים בניחותא, דהיינו באריכות קצת וגם בהפסק ביניהם, בניגוד ליבבות הנעשות במהירות כלומר בקיצור ובלי הפסק, ומ"מ עיקר הכוונה היא לא להפסק אלא לאריכות השבר וקיצור היבבה.

[נראה שאפי' לפי ההבנה האחרונה אין ללמוד מהלשון "קול אחד" שנוקט הטור שהוא סובר כרס"ג בענין איכות התרועה (לעיל סוף פסקה ט"ו), כי בביטוי "קול אחד" כוונת הטור לכך שבתרועה אין הפסקות של שהיה בין הקולות, בניגוד לשברים שהם "קולות מופסקים", דהיינו שיש רווחים של שהיה ביניהם. וכן כתב הטור תחילה שהתרועה היא "קול... שיש בו קולות קצרים תכופים". ומלשון הרא"ש "קולות קצרים סמוכים זה לזה" רצינו לעיל (שם) ללמוד שאינו סובר כרס"ג. ומן הסתם הטור הולך בדרך הרא"ש בזה].

ראינו שמדברי הטור על שיטת בעל העיטור יוצא שהרווחים שבין השברים אינם עולים לחשבון שיעור התקיעה של תש"ת. אך בפירוש הרא"ש על הסמ"ג אנו מוצאים דעה אחרת. לשון הסמ"ג היא: "כתב רבנו שמשון נראה שחייב אדם להאריך בתקיעות קשר"ק יותר משל קש"ק וקר"ק דהא שיעור תקיעה כתרועה וקשר"ק אנו עושין משום ספיקא דגנת ויליל". והנה הרא"ש<sup>10</sup> מסביר שהסמ"ג לא נקט גם שתקיעת תש"ת

(9) מצות עשה מ"ב (ק"ח ע"ד).

(10) י"א ע"ג.



ארוכה משל תר"ת, כמ"ש התוס', כי לפני כן מבואר בסמ"ג שהוא פוסק כריב"א שהיבבה היא שלושה כחות, וא"כ יש להבין שלדעתו זהו גם שיעור השבר, כך שתקיעת תש"ת ותקיעת תר"ת שוות יי. אך הרא"ם מוסיף שבמה שכתב הסמ"ג שתקיעת קשר"ק ארוכה "יותר משל קש"ק וקר"ק" הכוונה היא שתקיעת קשר"ק ארוכה יותר משתייהן יחד, וזאת משום שבקשר"ק יש הפסק בין השברים לתרועה, וכוונתו כנראה להפסק גשימה וכשיטת ר"ת<sup>11</sup> (ע' סוגית רציפות תר"ת פסקה י'), והתקיעה צריכה להיות ארוכה גם כנגד ההפסק. ובפשטות דברים אלה הם נגד סברת הטור, כי לא מסתבר לחלק בין הפסק הנשימה שבין שברים לתרועה לבין ההפסקים שבין השברים, שהרי אם ההפסק בין שברים ותרועה הכרחי ומעכב — כי כך היא דרך גניחה ויללה — גם ההפסקים הקטנים שבין השברים צריכים לעכב, כי כן "דרך החולה שמשמיע קולות קצרים קול אחר קול". ונראה שהטור הבין שהסמ"ג אינו מצריך להאריך יותר משתייהן יחד אלא יותר מכל אחת מהן<sup>12</sup>.

אך יתכן שהרא"ם איננו מתכוון לחלוק (עפ"י הסמ"ג) על הטור, אלא שהוא מפרש את שיטת בעל העיטור באופן שונה מכל הפירושים הנ"ל, ולפי פירושו לא תהיה שום ראייה שלדעת הטור הרווחים אינם באים בחשבון. הפירוש המחודש הזה מצוי בדברי הדרישה, והוא מתבסס על ההנחה שהביטוי "קולות מופסקים" שבדברי העיטור פרושו: קולות משני(ש' פתוחה) טון, כמו בדברי הטור עצמו, כנ"ל. השבר והיבבה הם לדעת העיטור קולות שארכם שווה וכ"א מהם ארוך יותר מכח אחד של שיטת רש"י, וההבדל ביניהם הוא שהשבר הוא קול מופסק, דהיינו קול גניחה שבור, עולה ויורד, ואילו היבבה היא קול פשוט באותו אורך. על רווחים שבין הקולות בשברים או בתרועה אין העיטור מדבר כלל, כך שהרא"ם יוכל לומר שבשניהם אין רווחים בין הקולות, או שבשניהם יש רווחים, כך ששיעור התקיעות של תש"ת ותר"ת שווה גם אם מחשבים את הרווחים לענין אורך התקיעה.

הקושי בפירוש זה לשיטת העיטור הוא שלשון העיטור "וג' יבבות כשיעור ג' שברים אלא שאין הפסק ביניהם" משמעה שההפסק הוא בין שבר לשבר ולא בתוך כל שבר. והנה בספר העיטור הגירסה לפנינו היא: "שאינן הפסק ביניהם", ולגירסה זו אפשר להבין שההפסק הוא בתוך כל שבר, כמו שהבין הרמב"ן לשון זו עצמה בפר"ת, כנ"ל; אך

11 ע' לעיל פסקה ז'. אך יש לדחות שגם אם תקיעות תש"ת ותר"ת שונות הן, כי השברים ארוכים מהתרועה, מ"מ נקט את אריכות תקיעת תשר"ת לרבותא, לומר שהיא ארוכה מהאחרות שלא כהו"א של הרמב"ן הנ"ל פסקה ה'.

12 הסמ"ג לא כתב בפירוש את דעת ר"ת בענין ש"ר אבל ציטט את תחילת לשון ר"ת בזה, ונראה שסובר כמותו, ע"ש.

13 הרא"ם מביא ראייה להבנתו מלשון "יותר משל קש"ק וקר"ק" שנוקט הסמ"ג, כי אם הכוונה לקש"ק או קר"ק הרי תקיעת קשר"ק ארוכה כפליים מאחת מהן, ואילו "יותר" משמע קצת יותר. ומוסיף הרא"ם: "והתוס' שכתבו ונראה שחייב להאריך בתקיעות של קשר"ק יותר משל קש"ק אינו אלא משום דבעו למימר ובשל קש"ק יותר משל קר"ק". ודעתו היא כנראה כדעת הלבושי שרד הנזכרת לעיל פסקה י"ג אות א' ששיעור שבר לשיטת התוס' אליבא דרש"י הוא כח ומשהו, כך שתקיעת קשר"ק שהיא כג' שברים וג' כחות ארוכה כמעט כפליים מתקיעת קש"ק, אבל תקיעת קש"ק ארוכה רק במעט (בשלושה משהויין) משל קר"ק. אמנם לדעת המטה אפרים המבוארת לעיל שם, ששיעור שבר מלמטה הוא כשני כחות ולא פחות (וע' לעיל פסקה י' סימוכין לכך בדברי ראשונים) — יוצא להפך, שתקיעת קש"ק ארוכה כפליים משל קר"ק ואילו של קשר"ק ארוכה משל קש"ק רק פי אחד וחצי, והרא"ם יוכל לפי"ו לומר שהתוס' נקטו "יותר" בסיפא אגב הרישא. ומי"מ ברור שעצם הראיה מהלשון "יותר" אינה ראייה גמורה.

לגירסה שלפנינו בטור קשה. הדרישה מנסה להתגבר על קושי זה בהסבירו שהשבר הוא כעין אנחה שבה משמיע האדם קול קצר ואחריו ממשיך להוציא את רוחו, וההמשך הזה הוא קול יורד, כך שכל הגניחה היא קול בעל שני חלקים: חלק קצר בעל טון גבוה בתחילה ואח"כ חלק בעל טון יורד. הדרישה טוען שהחלק השני, היורד, של הגניחה שכאילו איננו קול ממש אלא המשך הוצאת הרוח, נקרא כאן בשם 'הפסק', כי הוא מפסיק בין הקול הקצר הגבוה לקול הגבוה שלאחריו. כלומר: בניגוד ליבבות הנעשות במהירות באופן שנשמע רק הקול הקצר הגבוה וכבר מתחיל הקול הבא הרי השברים יש ביניהם הפסק, כלומר יחד עם כל אחד מהקולות הקצרים בא ההמשך של הוצאת הרוח שמאריך את הקול ומפסיק בין הטון הקצר הגבוה לטון הגבוה שלאחריו<sup>14</sup>. והנה הדרישה רוצה לומר שהפירוש הזה שהוא מציע הוא פירושו השני של הבי"ו, ולא כפי שהבנו לעיל שמדובר על הפסק-שהיה בלא השמעת קול בין השברים. אך נראה שפשט לשון הטור והבי"ו אינה מורה כן, וכן נראה מדברי הבי"ח שהבין כנ"ל שבין לפירושו ובין לפירוש הבי"ו ההבדל בין שברים לתרועה לשיטת העיטור הוא בהפסק שהיה שבין השברים, ולפי"ו מוכח שהרווחים אינם באים בחשבון שיעור התקיעה, שלא כרא"ם. ואמנם בש"ע ונו"כ לא נזכר שבתקיעות שתוקעים כשיטת ר"ת בהפסק נשימה בין שברים לתרועה (לפסק הש"ע תק"צ, ד' היינו בתקיעות מעומד

14) קיימת אפשרות נוספת להבין את שיטת העיטור, באופן שלא זו בלבד שלא תסתר את העיקרון של הרא"ם אלא אדרבה, תהווה לו מקור, והיא: היבבות הן קולות ארוכים קצת הנתקעים זה אחר זה ברציפות, ואילו השברים הם קולות קצת יותר קצרים מהיבבות, אלא שבין שבר לשבר יש מעט רווח, כך שבס"ה שלושת השברים עם הרווחים הם כשלוש היבבות בלי הרווחים. ולפי"ו דברי הטור על תקיעות תש"ת ותר"ת לשיטת העיטור מיוסדים על סברת הרא"ם שהרווחים עולים לחשבון. ובדוחק אפשר לפרש את דברי הדרישה כמוכונים לפירוש זה (ומ"ש שם "לשון מופסקין אינו ר"ל שיהא הפסק ושהיה בין שבר לשבר אלא במת שאינו עושה הקולות תכופין אלא מוציא כל הגניחה לחוץ והו קורא מופסק" — פירושו: ההפסק שבין שבר לשבר אינו הפסק של שהיה, דהיינו של חוסר כל פעילות, אלא ההפסק הוא הזמן של הוצאת שארית האויר של הגניחה החוצה — להבנה זו: בלי להשמיע קול — ומיד בתום ההוצאה הו מתחילה הגניחה הבאה. וכך כנראה הבין את הדרישה בספר אש דת (ח'): שכתב שמפירוש הדרישה לשיטת העיטור מוכח שסובר כרא"ם. ויש להעיר שלהבנה שכתבנו בפנים שהוצאת הגניחה לחוץ היא תוך כדי השמעת קול, וממילא ל' הדרישה "אינו רוצה לומר שיהא הפסק ושהיה בין שבר לשבר" היא כפשוטה — אין להסיק מזה שלדעת הדרישה השברים נעשים באמת ברציפות גמורה ללא כל רווח ביניהם, כי אדרבה מהפרישה את ה' ואת א' מוכח שגם לדעתו יש רווח מועט של שתיקה בין שבר לשבר, ע' בסוגית רציפות תר"ת פסקה י"ט, אלא יש להבין שמ"מ לדעתו לא לרווח זה כוונת הטור בלשון "מופסקים", כי רווח השתיקה אינו משנה כלום לענין אורך התקיעה, אלא כוונת הטור לאריכות השבר בטון יורד. ומ"מ בפרישה הוא משתמש בלשון "קולות מופסקים" גם לציון הרווח בשתיקה, ואין זו סתירה, כי יש להבין שכל צורת הגניחה הו בשבירת הטון וברוח מועט אחריה כלולה בביטוי "קולות מופסקים", כמוסבר לעיל, ומ"מ הטור בדברו על אריכות התקיעה מתכוון לנקודה של שבירת הטון ואריכותו).

אפשרות נוספת לפרש את שיטת בעל העיטור באופן שלא תסתר את העיקרון של הרא"ם היא לומר שהתרועה היא לדעתו קול רועד, כלשיטת רס"ג, ואילו השברים הם התרועה שלנו דהיינו "טו"טו"טו" — כלומר קולות קצרים (שארכם כרעידות של הקול הרועד) שיש ביניהם הפסק רגעי בנשימת האויר, וע' לעיל פסקה ז' הערה 11 שלדעת הרא"ש זוהי מחלוקת אמוראים בירוש', אלא שלפי הרא"ש האמוראים נחלקו בפרוש היבבות' האמורות במש', ואילו בעל העיטור יאמר שנחלקו במחלקת המש' והברייתא (כמו שפירשו לשיטתם שאר הראשונים מלבד הרא"ש, ע"ש). אך כל הפירושים האלה דחוקים בלשון העיטור, כדלקמן בפנים.

ולרמ"א בכל התקיעות, ע"ש) צריך להאריך בתקיעה יותר מ"ח טרומיטין. ולשון השפת אמת (ל"ג: ד"ה בתוס'): "לפע"ד היה נראה דשיעור תקיעה כתרועה היינו הקולות עם ההפסקות אך משמעות הפוסקים נראה דמפרישי דאין ההפסקות בכלל דזק בטור וב"י ותשכח"<sup>16</sup>.

לסיכום שאלת איכות השבר: לשיטת הרמב"ן השבר הוא קול משנה-טון ולשיטת הריטב"א הוא קול פשוט. לדעת הדרישה שיטת העיטור היא כרמב"ן, ולעיל רצינו לומר שכך היא שיטת הטור (שמכנה את השברים "קולות מופסקים"). מדברי שאר הראשונים הסוברים שצריך להיזהר שלא להאריך בשבר אחד כדי תקיעה ראינו שאי אפשר להוכיח שהשבר הוא קול פשוט (לעיל פסקה י"ד). עוד ראינו שמדברי הרמב"ן יש להוכיח שקול השבר לשיטתו הוא כעין "טו-או" (או: "טו-או-או"), ולא כעין "טו-או-טו" (ורק בדוחק רב אפשר להבין שכוונת הרמב"ן ל"טו-או-טו"). וכך כתבו בשם הגר"ח מבריסק ז"ל שהקפיד לתקוע "טו-או" ולא "טו-או-טו"<sup>17</sup>. לענין קול ה"טו-או" — מהדרישה משמע שהקול הוא גבוה תחילה ואח"כ יורד (כמו בהוצאת הרוח באנחה), אך כמדומה שכיום נוהגים בקול שתחילתו נמוך ובהמשכו הוא עולה (ובסוף שוב יורד מעט). [ויש הנוהגים בקול "טו-או-טו" (שגם הוא עולה). ויש הנוהגים כריטב"א בקול פשוט].

15) השפ"א מדבר שם על ההפסקות שבין כחות התרועה, אך נראה שהפסקות אלה הן כ"כ ועירות עד שא"א להבדיל כלל בין שיעור הכחות עם ההפסקות לשיעור בלי ההפסקות. ומה שר"ל שם, עפ"י מה שהיה נראה לו מתחילה, לענין לשון התוס' "ג' שברים וט' כחות", ע"ש — לעיל פסקה י"א ראינו שיש הסברים אחרים לזה.

ובספר אש דת (ת': ד"ה והנה) רוצה לפסוק כרא"ם וטוען ששיעור נשימה לפי הנסיון הוא כו' כחות לפחות, ולפי שיטתו הנ"ל פסקה י"א הערה 17 ששיעור תקיעת תשר"ת הוא ט"ז כחות — הוא מצריך בתשר"ת הנעשה בשתי נשימות תקיעה כדי כ"א כחות לפחות. ולפי שיטת האחרונים שתקיעת תשר"ת היא כ"ח כחות הוא מצריך (ת': ד"ה שיעור) בתשר"ת הנעשה בשתי נשימות תקיעה כדי כ"ד כחות לפחות. ובקונטרס "התקיעות כהלכה ובהידור" אות ד' מחזיק בדברי האש דת וכותב ש"לדעתו צריכים בתשר"ת כשמריעין בשתי נשימות לכה"פ כ"ז כחות ע"ש", והלשון מטעה, כי האש דת מצריך רק כ"א כחות לשיטתו וכ"ד לשיטת האחרונים, וכוונת בעל הקונטרס היא שלפי דעתו הוא הנזכרת לעיל פסקה י"ג הערה 9 שעצם תקיעת תשר"ת היא ככ"א כחות, בצירוף דעת האש דת שהנשימה היא כו' כחות — צריך בתשר"ת שלישית-נשימות כ"ז כחות (אלא שמפקפק שם באומדנו של האש דת לשיעור נשימה וטוען שהשיעור של ו' כחות הוא מוגזם, ע' בזה בעמ' 423 הערה 8 ובעמ' 538 הע' 10). אך ע' לעיל שם ששיטתו בעיקר תקיעת תשר"ת היא נגד דברי הפוסקים. וגם עצם שיטת האש דת עפ"י הרא"ם שיש לחשב את הפסק הנשימה לאורך התקיעה היא נגד משמעות הפוסקים, כמ"ש השפ"א, שהרי הש"ע כתב בסתם שצריך להאריך בתקיעת תשר"ת כשיעור י"ח טרומיטין, ולא חילק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אף שפסק בסעיף ד' שתקיעות דמעומד יש לעשות בשתי נשימות, וכן הרמ"א לא הגיה כלום על פסק הש"ע בשיעור התקיעה אף שפסק בסעיף ד' שאת כל התקיעות יש לעשות בשתי נשימות, וכן המ"ב וכל האחרונים לא העירו כלום על הצורך בהארכת התקיעה בתשר"ת הנעשה בשתי נשימות. שוב מצאתי שבספר "חידושי בתרא" למס' ר"ה פ"ד אות ל' כבר השיג על הקונטרס הנ"ל בשתי הנקודות, גם בענין עצם שיעור תקיעת תשר"ת ככ"א כחות וגם בענין הישוב הפסק הנשימה, וכתב שדבריו מופרכים מכל הפוסקים שכתבו ששיעור תקיעת תשר"ת הוא י"ח כחות ומעט יותר.

16) כ"כ בספר "עמק ברכה" עמ' ס"ט ששמע כן מהגר"י מבריסק ז"ל. ובקונטרס התקיעות כהלכה ובהידור (ושוב בספר מועדים וזמנים השלם ח"א סי' ה' אות ה') נדפס בטעות "ארטו" במקום "טו-או", וכבר שמעתי בעלי תקיעה ש"נוהגים" למעשה עפ"י שיבוש זה.